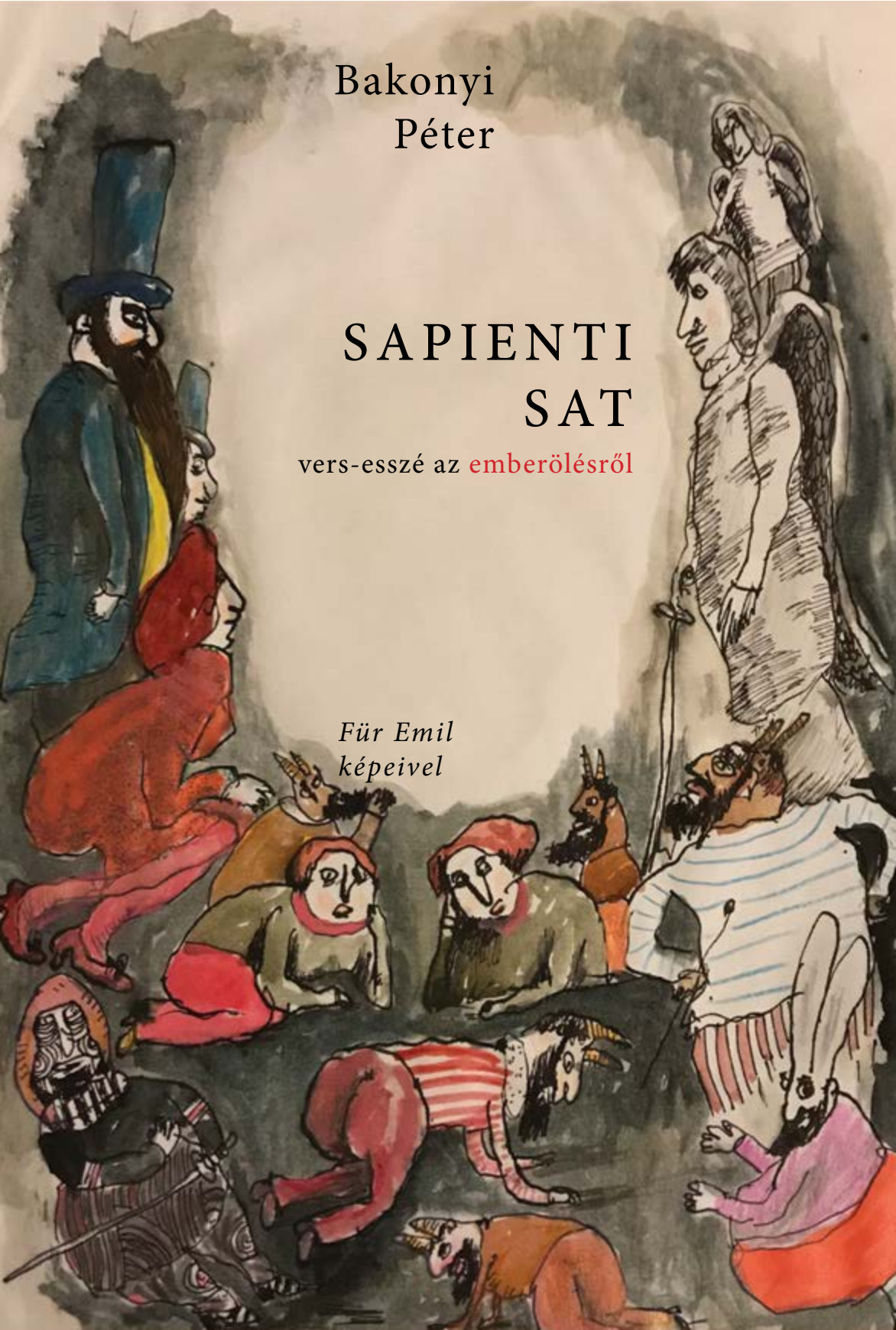


Bakonyi  
Péter

# SAPIENTI SAT

vers-esszé az emberölésről

*Für Emil  
képeivel*





Bakonyi Péter

## SAPIENTI SAT

verses próza, avagy prózai vers-esszé az emberölésről  
– a memóriabázis felfrissítésére



Napút-füzetek

2020 **147.**

Szöveg © Bakonyi Péter

Illusztráció © Für Emil

Kiadja © Cédrus Művészeti Alapítvány

Felelős kiadó: Szondi György

1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Telefon: (1) 247-6657

Mobil: (30) 11-3762

E-mail: szondi46gy@gmail.com

Honlap: [www.naputonline.hu](http://www.naputonline.hu)

Kép és tördelés: Szmrecsányi Mária

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda

ISSN 1787 6877

ISBN 978 615 6180 12 0

Bakonyi Péter

## SAPIENTI SAT

verses próza, avagy prózai vers-esszé az emberölésről  
– a memóriabázis felfrissítésére



BUDAPEST, 2020



# SAPIENTI SAT

máglyák karók nyaktilók  
mérgezőések  
krematóriumok  
fojtások testszagatások keréktörők  
kések gyilkolások vérpadok  
földvermek megkövezések  
végtagcsonkolások tarkónlövések  
sortüzek vadállatok  
injekciók  
akasztófák villamosszékek  
gázkamrák  
pallosok karók  
keresztek

*A rend nem törvényszerű természeti termék:  
véletleneket olvasnak rendnek – földi elmék,  
létrehozója tehát az emberi értelem  
s azt ami világra szüli, a félelem...*

Vérpadok, máglyák, keresztek, nyaktilók.  
Vízpróbák, pallosok, karmos testszagatók.  
Földvermek, vadállatok, végtagcsonkolók.  
Keréktörők, karók, sokkéses gyilkolók.  
Kemencék, mérgek, gázkamrák, bitók.  
Sortüzek, villamosszékek, vírusinjekciók...

***Homo est animal rationale...*** Vajon a jók  
meg a rossz emberek is csak: *eszes állatok?*  
Az ókori gondolkodó, „a haza atyja”  
(Ciceró) szerint: ***Plagis melior est:***  
azaz *verés javítja meg az embert.*  
**Akkor vajon az ölés mire tanítja?**



Amikor elkészült a nyílt **proscriptio**, az új **halállista**,  
mint bukott konzulnak, levágták egy karját, két kezét,  
mint nagy költőt, író, szónokot: nyelvkitépés sújtotta,  
s még élt, mikor, mint filozófusnak, lefűrészelték a fejét,  
és elrettentésül kítűzték egy karón a Forum Romanumra –  
a Birodalom Aranykorában. (A Rend! – az Emberért?)

**Unum qui castigat, centum emendat!** – Sötét-ókori „humán-ének”  
*Ki egyet megbüntet, százat megjavít!* Ez lett volna a legfőbb indok,  
miközben gyilkolásról vallanak szemtanúk, eszközök, elnevezések?  
Ahogy a sötét középkorról is véres bottal vett tudós bizonyítékok,  
**argumentum baculinum**-ok szólnak – mint *érzelmi-erőszak érvek*.  
Vajon melyikben haltam volna szívesebben én, ha választhatok?

Csavaros velencei hüvelyszorítók... francia vasálarcok,  
német medencecsont repesztő ékek, kalapácsok, prések,  
spanyol macskakampók, körömlécsípők, eretnek-villák,  
késes erényövek... firenzei szögágyak, tüskés térdapritók,  
penge-kalodák... bokát roppantó spanyol vattatölcsizmák,  
fojtógépek (garroták)... angol hóhérkímélő „akasztógépek”  
és talján boszorkánymaszkok meg kapcsos nyakszagatók,

gyűlölt lét (vagyis nemlét) csatákon megszerzett „istenes életsarcok”...

Gerincdeformáló ütővasak, szegecsek, kampók s fogók  
Napkirály-kori varázslók ellen, lengyel fojtva-füstölők,  
ujjakat összeroppantó osztrák satuk meg hüvelyszorítók,  
görgős nyújtópadok és levegőt fújó spanyol tüdőtümlők,  
fojtópántok, nyújtólétrák, furfangos boszorkánybölcsők,  
amelyektől hallucinálni kezd az áldozat, s a hintáztatók  
elégedetten hátradőlhetnek, mint jó hit- és erkölcsörzők,  
s már jöhetnek is a péniszletépő elmés „krokodilollók”...

**Finis santificat media.** Igen: az eszköz szentesítette cél...  
Például a testen roncsolva átszűrődő hosszú, forró acél,  
vagy orrkarikázás, vállkiakasztás – kéziszerszámokkal,  
a testrongálás „meghitt” gyakorlata – izzó vasmarokkal,  
megbillygozás, állva belezárás egy szűk, kiszáradt kútba,  
térdroncsolás vasszőgekkel (persze előbb deresre húzva!),  
nagy, ősi cséplőláncok – pengeélesre fent véselemekkel,  
kalodába vasalás (ahol „végre” szabad préda az ember!),  
tüzes vassal és más olvasztott fémekkel sújtó testégetés,  
vagy célzott gerinczúzás. **A cél mindnél: a szenvedtetés...**





A római jog fő tétele szerint: ***Affirmanti incumbit probatio!***  
*Bizonyítson, aki állítja!* – S hogy érvelt a „sötét” újkori ráció?

**Volt** egyszerű megnyúztatás, vízbe fojtás, lefejezés báddal,  
puritán kettébe fűrészelés, ó-brit „mintájú” kizsigerezés,  
volt eleven tűzhalál és megvakítás izzó tatárpenge által,  
s zúgó bronzharangba zárás után halálig tartó éheztetés...  
Volt magas kötélvégről – hegyes kelevézekre zuhantatás,  
kerékbetöretés vaspörölyökkel, lenyilazás, felnégyeltetés,  
volt „kilencfarkú macskával” megejtett megkorbácsoltatás,  
vadult lovakkal végzett (s néha nem sikeres) test-szétépetés,  
volt kasztrálás, betanított elefántokkal történő agyontapostatás,  
s volt vastag szentírások rendelte „törvényes” halálra kövezés...

János evangéliuma int így: ***Eis qui sine peccato,  
est vestum primus in illam lapidam mittat...***  
*vagyis az vesse az első követ, aki bűn nélkül való...*

**De vak hit s vak hitetlenség – csak gyilkolásra biztat!**

**Volt** nagy, erős fém-macsakakarmokkal végzett lecsontoztatás,  
kedvenc ételek sorában eggyel: végrehajtott megmérgeztetés,  
nyelvkitépés, szeméremtiprás, „magasztos” megerőszakolás,  
s volt a „hazugok pengés padjára” történő fenkölt kifejtetés...  
Volt vízbefojtás, mint legolcsóbb s legeredményesebb öletés,  
puskaporos máglyára rakás, térdig forró (orosz) olajba állítás,  
volt vérző sebekkel teli testként – éhes disznók közé vetetés,  
ingázó nagy pengékkal megvalósított lassú testkettényesetés,  
(a Rózsák Háborúja alatt) angollá lett (frank) orr-szétfacsarás  
s japán-keletről meghonosult, „egészalakos” eleven-eltemetés...

Ó, nem kell már ide vers  
sem, se kínrím s kín-ritmus,  
s kioktató liturgia:  
*ez emberkínzás-katekizmus.*  
***Horresco referens...***  
*(Vergilius idézi iszonyodva,*  
hogya soha ne felejts!)  
Az öröm – óda, a bánat – ballada,  
s a kék meg a kín a verses próza...  
S a költészet az ölés sokmillió éves  
bűneit – csak véres szavakra aprózza...

**Volt** spanyol fojtóvas (nyakprés), s vele halál-oszlophoz szorítás; volt megvakítás kénsavas maratással... s volt itáliai füsttel fojtás; volt balkáni szemhéjlevarrás... vagy épp a szemhéjak lemetszése, arab „típusú” látásfosztás: szemkiszúrással – s agyemegcsapolás... Volt földbeásott fémcső szűk belsejébe való beleszorítás – nyakig; füllevágás és lét-bevégzettetés mézes tejre szálló vad darazsakkal; s volt nemi meggyalázás – a Szenthivatal „felszentelt” eszközöként, ahogy megbillyogozás, vízbefojtás, vesszőfutás, kipellengérezés is... Volt vizes zsinórokkal mozdulatlanra kötözés fagyott hóban halálig; egy spanyolos ötlet volt: fellógatás egy erős madzag lenyeletése után; volt földbeásás Perzsiában, Haitiin forró fémek torokba öntözgetése, Bizáncban és Nápolyban kézzel fojtás, Velencében késes-orgyilok, s volt véres sebekre rontó bögyölők s hangyák végső rohama megint, s „szultáni” udvarokban különféle nagyállatok látványos attrakciója...

Talán „utolsó érv” **volt** mindig, mindenütt: *kiéheztetett oroszlánok* (hiénák, farkasok, medvék, kutyák, bikák, krokodilok, gepárdok, vadtehenek, tigrisek) *elé vettetés*, nevesen: ***damnatio ad bestiarium*** – In nomine Patris...

S holnap? – Holnap is lesz itt még kérdező?  
(Gyerek, végrehajtó, tudatlan, konok, ítélkező...)  
S vajon holnap is lesz-e még, aki (meg)felelő?  
(Felnőtt, felelős, félős, független, fenyegető...)  
Lesz-e költészet még: s nem csak megfigyelő?  
Lesz belső dosszié: létkapcsoló lélekrendező?”

**Hogy mi volt még?** Elevenen megsüttetés feltüzesített bronzbikában, halálos végzetű megostorozás túske- és tövisborítású szíjkorbáccsal, élő felszeletelés, mérges kígyókkal együtt vermezés, nyakig homokba temetés, „sima” lemészároltatás, és „csiklandós” halál-kalandként sorra jöhetett még a hátbőr teljes lenyúztatása – alig-alig eltérő mongol, japán, orosz vagy francia „nemzeti karakter” szerinti módosulatokkal...  
**S még mi volt?** Például megnyakláncozás! ***Mortui non mordent!***  
Volt csípős-vadrovarrajok „szelid” beteretése a késsel felsértett fülbe, és volt egy eleve elrettentő nevű „nyakkendős ölés” is – a nyelvet a torkon keresztül kihúzza... Hiszen *a halottak* tényleg *nem harapnak!*

**És volt** spanyolcsizmában s általa történő megőrzítettetés,  
 volt „egyszerű” felakasztás, zsinóros fojtás, felkoncolás,  
 volt ráültetés egy piramis formájú ősi „júdásbölcsőre”,  
 volt kardélre hányás, s volt „hétköznapi” lekaszabolás,  
 volt összeszártás a tűző napon, nagy-állatbőrbe varrva,  
 volt elevenen megfőztetetés, volt méregpohárból itatás,  
 volt agyonlövetés, volt főbelövetés, volt tarkónlövetés,  
 volt zubogó forróvízbe mártogatás: gyors kikérdezésre,  
 volt izzó fémkemencben zajló „élő profilú” elégettetés,  
 volt vasketrecbe zárás vadmacskákkal – égő máglya fölött,  
 volt „tizenegy elemű tortúra által előírt” precíz bevégeztetés,  
 volt karóba húzás, praktikusán s „humánusan” a végbélen át,  
 volt súlypróba – öntvényel, malomkövel agyonnyomatás,  
 volt keréken összetöretés egy vasrúd lassú forgatásával,  
 volt gyilkos nyílhegyekkel „kipárnázott” ’júdásbölcső’,  
 volt „modern” test-szétvettetés – ágyúcső elé állítással,  
 volt kígyóval maratás, megcsípés mérges pókokkal,  
 volt jég alá szorítás, bekalodázás, kipellengérezés,  
 volt végtagcsonkolás: sokáig elköttetés zsineggel,  
 volt forró ólommal süketté (többnyire halottá) tevés,  
 s volt kiszegzés dárdával várfalra, templomkapukra...



**Széles** paletta volt: egymásra licitálhattak (egymás alá?) a különböző halálnem- feltalálók. Az *alvás-megtadás* ártógyakorlatában valamilyen léleklúzó, testközeli zaj nyomása alá, vagy a jeles vízbe kényszerítették a nyomorultat, tanulja meg éberem is túrni a halált (*tormentum insomniae*)... et Filii et Spiritus Sancti. Hasonlóan jól működött az úgynevezett „furdancsos nyelvszagatás” módija is (eredetileg a navajo indiánok, majd Rettegett Iván mintája után), mely végül az itáliai maffia hatására vonult végig e földrészen, mikor a veszélyes beszéd önmagában is már kockázatos lett. Nevesebb nyugati foghóhérok is rendre születtek „agyafúrt” találmányai – egész a tegnapig kísérve a vallatási közgyakorlatot. (Bár a foggyógyítás mindig is kínzás volt – különféle képtelen, köznapi szerszámok közt lelt eszközökkel, „gyógyító” vegyi-szerekkel, s még talán a legártalmatlanabb beavatkozás volt az egyszerű fogkiverés.) De igen **eredményesen** „termelte” a vallomást a híres drezdai ’bőrszíjas nyakgallér-kínpad’ is, mint „kezdő” s echte német vallatás. Ugyan, ismert volt már akkor is Európában az ógermán-viking, közös kitalálású agy-lecsapolás hihetetlen ötlete, valamint elterjedt szokássá lett, hogy nagyon meggyalázták az elítéltet s mellé egy farkast vagy kutyát is fellógattak a hóhérok. A zsidókat a két állat közé akasztották – megkülönböztetésként fejfelé. A nagynémet „diaszpórában” (például a szászok) kígyóval, kutyával vagy kakassal együtt kötötték fel a gyerek- vagy apagyilkosokat egy-egy zsákban, hogy aztán majd a főhóhér vízbefojthassa vagy kerékbe törhesse őket. De tudott volt az öreg földrész kíváncsibb nagyközönsége előtt egy még korábbi sikeres német technikája a bajor „keresztény nagyverdőknek”: a szétépetés nagyvadak által – gondos és pontos porosz büntető „alacart” szerint. Egy jelentős német bíró és jogtudós, Carpozov Benedikt, működése alatt éppen harmincezer ilyesféle halálos

végzést hozott. Talán még a római „oroszlán-játékokon” is több esélyük lehetett a küzdőknek, mert az egymást ölő gladiátorokat a közönség jóindulatára bízták. Bár a cél ugyanaz volt mindenütt: „szórazottatva nevelés”; s közben a vérszomj felélesztése, ébren tartása: *Recipe ferrum!* – fogadd be a vasat!



**Minden diák** (deák) tanult ezekről a „történelmi legenda-leckékről” később különféle népiskoláiban is, nem csak a jogtudományokra fogékonyabbak. S megtanultuk, hogy a bűnt meg kell torolni. Állam és egyház, szülő és pedagógus, tévé, könyv, internet – mind-mind tanára ennek, tudjuk is, mint az egyszeregy bármelyik sorát, s talán kellőképpen félünk is tetteink következményeitől. Persze, nem egyformán félünk, különben üresek lennének a börtönök. S még ha biztosak lehetnénk is benne – ahogyan soha a történelemben nem lehettünk azok –, hogy az igazság – és/vagy a jogszolgáltatás (jogszolgálat), a törvénykezés, a bíráskodás és a végrehajtás ügye az embernél van a legjobb kezekben! De más egyelőre nem „jelentkezett be” az emberiség felelőseinél e kényszerű közfeladatokra... Maradt tehát, mint általános földi gyakorlat, a félelem társadalmi méretű megteremtésének célja és fenntartása – a hozzátartozó társadalmi rend ember általi irányításának sokszínű, de a végeredményt tekintve mindig vérpiros módjaival. S mennyi régesréggi „törvényes” minta kínálkozott, valahányszor egy ember emberérettel rendelkezni akart, merészelt vagy kényszerült... Hogy hódító világiártában **Dzsingisz** kán hogyan ölt vagy öletett, talán leírható sem lenne értelemre építő mai történelemkönyvek lapjaira: 1347-ben a mongol kipcások már bomló pestises hullákat lőttek be hajítógépekkel az ostromlott várba: nem tudományos, de tudatos elven! De az sem lenne bizton állítható, hogy a híres **Hammurapi** népcsoportok szokásjogát úttörőként egységesítő joggyűjteményének úgynevezett talio-elve (a viszonzás: szemet szemért, fogat fogért, életet életért) igazi jogorvoslás-féle, compenzációs megegyezés lett volna az érintettek között – a mezopotámiai hagyományok igazságossági szemléletére alapozva. Inkább volt az is csak a megtorlás ideológiája (de feltámaszt-e bárkit is egy tökéletes bosszú?!), vagy még inkább az ősrégi, a törzsi rítus, az emberáldozat (véráldozás) maradékaént kelt életre Óbabilónban is ahogy szinte mindenütt a későbbi idők törvénykezéseiben – a bosszúállás indulataival, öngerjesztő dogmaival „újratöltve”. (*Szemet szemért, fogat fogért, kezét kéért, lábat lábért, égetést égetésért, sebet sebért, kéket kékért.* 2 Móz. 21.) A szépnevű „tükörbüntetések” annyiban tértek el a taliótól, hogy ezeknél nem azt a testrészt kellett „megbüntetni”, amelynek sérelmére elkövették a cselekményt, hanem azt, amellyel tették. Tehát, ha megtagadta apját – nyelve vétessék, ha megütötte őt – kezét kell levágni. Más elkövetéseknél még szemkivágás, füllevágás, csonttörés, mellevágás, fogkiütés, nyilvános megkorbácsolás és marhákkal vonszoltatás volt „választható” a kilenc féle mezopotám szankcióból.

De természetesen a halállal lakolás **Keleten**, az ókori s a kora középkori államalakulatok mindegyikében (Indiában, Egyiptomban, Babilonban, az Asszír Birodalomban, Kínában, Arábiában, Izraelben, Júdában, a Római Birodalomban, Perzsiában) **rendes büntetésként** (*poena ordinaria*) alkalmaztatott, a végrehajtásban el-eltérő, de válogatottan kegyetlen módszerekkel, főképp gyilkosság, házasságtörés, királygyalázás, rablás, istenkáromlás bűnügyekben, összesmosva a világi és az egyházi törvénysértéseket, s nem törődve a magánjog és a mai értelemben vett büntetőjog különbségeivel: nemigen érvényesült hát a mérték általi arányítás sem. A végzetes verdikt hamar

kimondatott mindenütt („abból nem lehet baj!”), legföljebb korokként, jogrendszerenként voltak „szebb” ölésváltozatok. Az athéni **Drakón** szigorát például gyakran emlegeti az irodalmi beszéd: korai törvényalkotóként azt a korábbi gyakorlatot, amely a cselekmények többségének megtorlását még a sértett családjára bízta (ne számíts könyörületre!), i.e. 621-ben „központosította”, s attól kezdve szinte minden elkövetésre „állami” halálbüntetést rendelt el (ne számíts könyörületre!). Nehéz helyzetben lehetett, aki akkoriban bűnözésre akarta adni a fejét: mit válasszon. Mégsem lett kevesebb az elkövetés, s ezért 27 év után Szolón korlátozta vissza a mértéktelen ölések sorát pusztán a gyilkosokra és a hazaárulókra. A végrehajtás (öngyilkos) hagyománya nem változott: kiinni a mérgepocharat! Ahogyan Szókratész is tette, a nyugati filozófia megalapozó atyja, amikor koholt, „jelentéktelen” vádak alapján, de végül a maga döntése szerint is „törvényszerűen” halálra ítélte őt az általa megbírált politikai államvezetés: istenkáromlásért. Hogy amúgy kellett a bűnbak is az istenharagja-járványokért meg a katonai vereségekért? Persze, de hiszen ő maga tanította, hogy *jobb az igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni...*

A régi **perzsáknál** is halálos bűn volt a gyilkosság, a házasságtörés, a rablás, színezve szodómiával s az ártó-rontó varázlás misztikumával – minden korszak megteremti a maga „megfoghatatlan” bűneinek receptjeit! De halált hozott a perzsa asszony hitvesi, s a gyermek fiúi kötelességének elmulasztása is, (no de kettésfűrészelés?!), s a hitehagyás bűne, vagyis muszlimmá lett – bár tudjuk: száz év alatt muszlimmá lett ott az egész birodalom. De halál járt azért is, ha egy nő nem tudott férjhez menni meghatározott életkoráig, vagy ha hitetlennek adtak el egy párszit, még ha az csak egy rabszolga volt is. (Kelet mindig „kitalált” jól követhető meglepetéseket a késői Nyugat számára!) Vagy hogyha tisztátalanná vált valaki például azért, hogy folyóba vetett egy holttestet, még ha nem is ő ölte meg az illetőt (vagy épp nem húzta ki onnan, mikor meglátta). Az ítélet mindannyiszor lefejezés volt. Hiszen a tisztátalanság (a szentség, megszenteltség ellentéte) megszüntetése csak vér által lehet – ahogy minden nem keleti vallástörvénykezés szerint is.

**Kelet!** Európa egyfajta elitje mindig is álmélkodva bámult abba az „irányba”. Az **óind joggyűjtemény** egy fejezetében Manu (a szerző) a király legfőbb kötelességévé teszi a büntetést, hiszen ő kormányozza az egész világot, ő zabolazza meg a gonoszokat, tehát első dolga, hogy „*igazságosan büntesse meg azokat, akik igazságtalannul cselekszenek*”. Ha nem büntetne szüntelenül: „*akár nyárson a halat, úgy sütnék meg az erősebbek a gyengéket*”. Vagyis tehát az egész világot a büntetés tartja féken – Manu törvényei szerint, amely az ókor egyik leghíresebb, legteljesebb s legrendszerettebb (s nem isteni sugallatú, hiszen ember írta) jogösszefoglalása volt. A világi előírások mellett a brahmanizmus és a hinduizmus legfontosabb vallási parancsait is magában foglalta, máig szétvághatatlanul összebogozva a hatalom és a hit, a vallás és a kormányzás szálait. Az európai időszámítás kezdetének évszázadaiban alakult ki, ősi, már akkor ezer éves (védikus) szanszkrit (árja) előzményre építve, de még az újkorban is alapja volt a hindu jognak, sőt, az elmaradottabb indiai országrészek erős szokásjogában még ma is érvényesül a *Manava dharmaszútra*, ahol Dharma az Igazság istennője, s a *szútra* a prózai megfogalmazás szava. Bár később verses formájúvá (*sásztra*) írták át az ókor talán legvéresebb jogi kódexét. A líraiság és dalszerű szépség azonban nem szépítette meg a tartalmi vonatkozásokat: nagyon sok cselekményre rótt elő igen kegyetlen végső büntetést, habár más szakírók szerint meg éppen liberálisabb volt más törvénykezéseknél, hiszen szélesen megengedte a kivégzés helyett a pénzbüntetést, a vagyyonelkobzást és a száműzetést is – igaz, csak a bráhmanok esetében. Ám, aki mégsem tudott fizetni – az az életével kényszerült végül

mégis fizetni... Talán az ábrahámí vallások „megváltás” hitelvének valamiféle közjogi elődjeként?

Az ind jog tehát a **tükörbüntetésre** összpontosított: miszerint a büntetésnek igazságosnak kell lennie, tehát a bírónak vagy a királynak a büntetést az bűnelkövetés mértékéhez kell igazítania (szépen hangzik), az arányosság elve szerint, függően attól, hogy visszaeső-e az elkövető, valamint gondolnia kell az enyhítő körülményekre meg a büntetés céljára is, ami mindig is az elrettentés volt, mint megelőzés. Manu testi büntetései: megcsonkítások, megbélyegzések, megszégyenítések, testi alázások. Nyolc helyet nevezett meg a testen: az ivarszervet, a hasat, a lábat, a kezét, a nyelvet, a szemet, az orrot és a fület, külön nevesítve a vagyont (aminek az elve az, hogy akitől elvesznek mindent, az testileg is nyomorogni, szenvedni fog), valamint kiemelve az egész testet, azaz magát a halálbüntetést, amely akkor karóba húzást, izzó vaságyon égetést, vízbe fojtást, tűzben égetést, kutyákkal történő szétszaggatást, elefántokkal való agyontapostatást vagy lefejezést jelentett. (Ha rímbe szedtem volna is: vértől csöpögne.) Sőt, a mai felfogásunk szerint egyértelműen magánjogi sértésekért is halálbüntetést rótt ki Manu a sikkasztóra, a csalóra meg arra, aki túl sokat lopott vagy embert rabolt el. S „amelyik nő pedig megcsalja a férjét... azt kutyákkal szakíttassa szét és falassa fel a király egy olyan helyen, melyet sokan látogatnak... a férfi-bűnöst (a gonosztevőt) pedig égesse meg izzó vaságyon...”

Elgondolkodtató, mennyi „túlmunkát” jelenthetett törvényalkotóknak, jogfogalmazóknak később a **halálbüntetések** korlátozása majd eltörlése! Mennyivel egyszerűbb volt, míg emberöl- ni még törvényesen is lehetett! Hány elmélet, filozófia, hatalmi örület, világ-túlnépesedési (túlvi- lág-népesedési?) ideológia született (születhet még ma is) „az embernek ember általi lehetséges szelekciója” gondolatának csernozjom-talaján! De az ind törvénykezés a kasztkeveredés minden formáját is tiltotta, s ha a férfi volt az alacsonyabb kasztú, mindig halál volt a büntetése. Aki más feleségének ajándékot adott, vagy ruháját megérintette, és így tovább: már az sem menekülhetett (youtoo?). Mérlegelés nélkül halál járt hazaárulásért, pénzhamisításért is, valamint azoknak, akik hivatali bűncselekményeket követtek el (például királyi rendeleteket vagy pénzt hamisítottak), vagy akik asszonyokat, gyermekeket, *bráhman*-papokat öltek meg. De halállal büntették a katonát is, aki egy rablótámadásnál nem nyújtott segítséget, vagy azt, aki magától a királytól lopott: temp- lomi kincset, elefántot, lovat, kocsit. Külön halálbüntetés szabályozta a betöréses lopást, a zsebtol- vajlást, a bűnpártolást és az orgazdaságot. (Itt sem volt hát könnyű a bűnöző szakirány választá- sa!) Viszont már ismerték a jogos önvédelem fogalmát is, így akár még egy *bráhman* megölését is jogszerűnek fogadhatták el. Elméletben! (Egy kezemen meg tudtam volna számolni talán az ilyen jogeseteket – amíg le nem vágta volna!) S még (már) az ártatlanság védelme is megfogalmazódott az ind törvénysorokban, megjegyzendő: mindez az európai boszorkányperek tobzódása idején!



**Amióta** a világ (emberi) világ, mindig is voltak, akik sokat, vagy szinte egész életükben (csak) gondolkodtak. Nem foglalta le őket eléggé másféle életkihívás (semmittevés, versengő sportolás, hatalomszerzés, szerelmi gyakorlatok, minden ébren töltött percükre kiterjedő munkatevékenység stb.), vagy egyszerűen csak nem tehettek másképpen, ilyen lett a természetük, mint annak a bizo- nyos skorpiónak a teknősbékás tanmesében, amelyik történetesen az öléssel kapcsolatban érezte

ugyanazt. Tehát sokan sokat morfondírozunk, néha túl sokat is, ami a tett halála is lehet, de mégis: régi és mai gondolkodók egy csoportja szerint az emberölés „kitartó” létezésének magyarázata az ősember létküzdelméből és a törzsi társadalom kialakulásának véres folyamataiból jól levezethető (4-6 millió év), egészen máig, amikor ez kultúránknak már szinte kitörölhetetlenül „tartozéka”. Mások szerint csak a mai emberegyed végső „kifejlődésének” az eredője a gyilkolásra is (mindig) kész mai példány (a homo sapiens sapiens) e hajlama, és ezen a lényeggé lett személyiségjegyzen az elmúlt 4-6 ezer év nem hogy „javított” volna, de még inkább továbbformálva: rontotta azt. Legfőbb karakterizálódottabbá lett az emberlény s e szigéri jellemzője, s óriási a szórása a mértékskálán: az egyestől (csecsemő) egészen a százasig, a „nemszáz” sorozatgyikosis. Van olyan elmélet is, amely szerint a közös gyilkosság (áldozati) rítusa tette emberré egyáltalán az embert, az a pillanat, amikor a vadászó közösség először s együtt átlépte ezt a veszedelmes határt, visszafordíthatatlanul. S az isteneknek szóló állatáldozás már csak egy kései áttétele ennek az ősi evolúciós elemnek. Egészen addig a megfogalmazásig is eljut az egyik öléstértelezés, hogy azt állítja, lényegi kapcsolat van a vallás és az erőszak között, a kultúra és a vallás gyökere is maga az erőszak és az ölés, aztán jött a bűnbakteremtés, a katarzis és a közösség önmagával történő megbékülés. Ez tulajdonképp megnyugtathatna: nem én vagyok az egyetlen, aki ilyen morbid, véres, aberrált, beteges, abnormális, perverz, elfajult témát talált magának (mondták megborzongva közönséges ismerőseim), s még csak nem is egy kötelező disszetációhoz.

**Elméletek** tehát vannak jócskán, szintűgy cáfolatok is, sokan öltre is mennének értük egymással, életre-halálra. Az egzsisztáló **magyarázatok** közül egy másik úgy ítéli meg, hogy az emberölés (képesége és jellemzősége) nem általános személyiségjegye a maivá lett egyednek, csak a beteggé lett példányok, az úgynevezett „eltorzultak” karakterének tartalma és megnyilvánulása. Valamilyen válasz mindig is kellett a kérdésre, hogy mitől vagyunk, lehetünk jók vagy rosszak, bár mindnyájan inkább csak jók és rosszak vagyunk egyszerre. (A csodás ellenkezője micsoda? Csodátlan? Hiszen a gonosz épp oly emberfeletti!) E sorok írója, ha végig gondolja, vette-e valaha igazi „hasznát” tíz falnyi könyvtárának, arra a megállapításra jut, hogy sohase annyira, mint amikor hódítási próbálkozásaikor (még a 70-80-as években) a csillagfejtés, a tenyérjóslás, a fiziognómia, a grafológia, a karakterológia, az okkultizmus vagy a spiritizmus „indexes”, tiltó-listás könyveinek valamelyikéből idézett vagy plagizált. Soha annyi extra-irodalomra szomjas olvasót! Minden az arcunkra van írva – kezdte az ember a naív, őszinte, eszes, kíváncsi lányok „oltását” (kései vallomás!), miközben persze a szaktudományos válaszok sem unalmasak, de a tálalás és a hozzáférés titkossága, bizalmassága izgalomkeltőbb lehetett. Még tovább is fejlesztettem az arctanokat azzal, hogy az egész test különféle részeinek, elemeinek mérete, alakja, színe, változása, minősége is szoros összefüggést mutathat a személyiségjegyek formálódásával, s így az egész jövőendő élet, egyéni sors alakulásával is. A mesélő sikere kódolva volt a tiszteletet és félelmet keltő misztikában. Ma sincs másként: a könyv és a filmipar ontja a sorozatokat, nagyjátékfilmes attrakciókat, amelyeknek főszereplői emberfeletti képességekkel bírnak, repülnek vagy gondolatokat látnak, s egy hagyományos keleti vagy nyugati verhetetlen verekedőbajnokot (amilyen valójában soha nem létezett) pillanatok alatt legyőző egy csodaképességű ember vagy ürember (a jó) – nem csak a gyerekek körében ellenállhatatlan népszerűséggel.

Ennél nagyobb **bámulatot** talán csak a rosszak vizsgálata keltett az elmúlt századok alatt. Nem, mintha lelkiismereti problémái lettek volna a „rosszért” büntetőknek, csak néhányan más választ is

kerestek a bűnözésre, mint az istenben való hit mértéke vagy annak hiányosságai. Hogy akkor mi más a rosszság, a bűnösség (nem eredendő) oka? Az agyi kémia zavara? A véré, vagy a géneké? A pszichés arcél-hiba? Nevelési, köznevelési torzulások? Vannak, akik már markereket is kidolgoztak, vagy vélnek előállíthatónak, mint a daganatok esetében. Gyilkos markerek? Kezdhetünk félni? Mi lenne, ha egyértelműen igazolódna valamelyik ok-okozat? Vagy az örökölhetőség. Ha volna gyilkos gén, kimutatható és szűrhető... Mit tehetne (s tenne) akkor az (általános) ember? Az „olyanokat” majd esetleg nem neveznék ki vezetőnek, rendőrnek, orvosnak, pilótának, anyának? Vagy rögtön bezárnánk őket örökre? Lehajítanánk a Taigetoszról? Vagy segíthetne egy nagy nemzeti átnevelde? (Voltak már ilyen kísérletek!) De nem mehetek tovább e soron: se tudásom, se jogosítványom, se merszem. Amúgy is inkább hajlok (ha nem is annyira már, mint 20-30 éve is még!) az individuális, pszichoszociális, a társaslélet és a társadalmi viszonyok változásai által meghatározott, alakított személyiség-elméleti magyarázatok felé. Persze ezeknek a kutatói is próbálnak válaszokat keresni: az érzelmi zavarokban például. Mondjuk, hogy az erőszakos és ártó kitérések mögött a beteges félelemérzet túltengése áll. A félelem szerintem is nagy gonoszt-tevő! Vagy hogy az empatikus készség elsovadása a fő magyarázat, bár az már feltehetőleg agyi folyamat (is) lenne. Akkor inkább már ez: az agy dopamin- és szerotonin szintjének szabályozása sérült, működése hibás, s az eredmény: gyilkos, bűnöző. De hiszen akkor az legalább ennyire visszavezethető más okokra is, az alkoholra, a kábszerekre, a nevelés görcseire, stb. S aztán már jöhet megint a gének hibája: alacsony aktivitás vagy hiány – például azé, amelyik a monoamin-oxidáz enzim kiválasztásáért felelős: a „harcos gén”.

A finnek egy másik gén-hibát is találtak válaszokat keresve: a cadherin-13 egy variánsát. Az már baj! Hiszen ez a gén látszik felelősnek a figyelemhiányos hiperaktivitási zavarokért. Jajaj! Hány gyerekünkre mondják ma, hogy éppen ilyenek?! De van elmélet az alacsonyabb pulzusszám közrejátszásáról is – egy nagyobb létszámú katonai alkalmassági teszt elemzett adataira alapozva. Csakhogy a sportolók pulzusa is szinte mind alacsony! Ez hova vezetne? Míg más kutatások meg a pefontális kéreg (amely a döntéseinkért és a társas viselkedésünkért felelős) alacsony aktivitásában próbálnak lelni magyarázatokat, megint mások a limbikus rendszer gyengeségében, amely a hirtelen harag és az erőtlen önkontroll oka lehet a személyiséghibák kialakulásakor. Lám, mennyi mindenki (az okosok is) szeretne válaszokat! Én ilyen kérdéseket csak félve mernék feltenni magamnak, bármilyen-díjas tudós volnék is! (Bár az igazi tudós talán is nem tehet másként: neki kérdezni kell.) Ha az agresszív hajlamért tényleg valamelyik örökletes gén lenne a felelős (s ez bebizonyosodna), vajon az így „kelekezett” ártatlanokat a perújítás joga és lehetősége is megilletné-e majd – generációkon át? Vagy: ha valakiben (nyilván önhibáján kívül) csökkent mértékű csak egy bizonyos enzim jelenléte, és mondjuk, bűnözök, akkor a büntetésének mértéke is csökkentett legyen? Száz kérdés születik, ha egyre is megpróbálunk sikerrel válaszolni!

**Van-e** olyan Nyájas Olvasó, aki nem látta akkoriban a 2004-ben készült *Egy gyilkos agya* című akciókrimit? Elárulhatom: én voltam az. Nem nagyon érdekeltek a thrillerek. Pár napja véletlenül megnéztem: egy „steril” szigeten szimulálják a sorozatgyilkolás elméleti kérdéseit, így gyakorolhatják a jelöltek a profilalkotás mechanizmusát, miközben a helyszínen megteremtődik a sorozatrémesség valódi folyamata is. De mitől? Hozott gének, helyzetbe hozott gének, a társas milió kiváltó, ki-termelő kényszere miatt? Sértődött sérülés? Melyiket igazolja a film? Melyiket az élet? A 19. század híres, de hirhedetté lett orvoskriminológusa, Lombroso (*Lángész és örültség, 1864*) arról vélte felismerni a „született bűnözőket”, az orr, a fül, a homlok, a koponya denormitásából, még bűnözői



alcsoportokat is felállított, s emberarc-tablóképét szinte diagnosztikai diagramként mutogatták a követői évtizedekig. (Magam is ijesztgettem vele a mélyebb önismeretre vágyó haverokat.) Lombroso kriminaloidoknak nevezte el az „alkalmi bűnözőket”, külön nevesítve például a cigányokat. (Megjegyzem: mai kínai kutatók arcfelismerési programjai nem csak egy ujjlenyomat-egyenértékes azonosítást céloztak meg, ennél messzibb következtetésekre is készülnek a személyiségjegyek feltérképezésében.) De Lombroso nem készült „beljebb” jutni a fejben, csak a külsőben kereste a kóros jegyeket, ám antropológiai leírásai így is a szociáldarvinizmus talaján álló későbbi fajelméletek ideológiai nyersanyagává lettek: a náci eugenika társadalompolitikai irányzata és „tudománya” használta őket a kor más rasszelméleteivel együtt a legalantasabb célokra – s ölésre, természetesen. Beavatkozás az öröklött tulajdonságok érdekében és ellenében a jövő emberének alakulásába, épülésébe? „Szép” mondat – és kockázatos. (Az elmélet egyik „nagy” atyja, Francis Galton, Darwin unokatestvére volt.) S lehet, a náci szellemi alapok úgynevezett hármas osztatának elve – árja-rassz, állat-ember-rassz (a színesek), basztardok (a korcsok) – mára már valóban összedőlt (úgy 80-100 év alatt!), de ne felejtjük el, hogy például az USA-ban már a múlt század első harmadától része volt az eugenika a humángenetikának, hivatalt is építettek fölé (ahogy a Szovjetunióban is megtették ugyanezt ugyanabban az időben), s hogy ott 1931-ben a tagállamok több, mint felében sterilizációs törvény volt érvényben a gyengeelméjűek és bizonyos elmebetegnek meddővé tételéről. Így fogalmaztak: saját kérésére s érdekében. Ámbár Dániában és Svédországban is „önkéntes” volt a büntető-tisztító sterilizáció gyakorlata. S aztán a Rigai Egyetem, Minszk, Vilnius „gyakorlata” a vegyes-házasságú zsidó nők magzatelhajtásáról és sterilizációjáról a világháború éveiben?!



Nem szólítanám fel a Nyájas Olvasót „**önismerkedésre**”, ha nem hinném, hogy alapvetően fontos lenne tudnunk, mit gondolunk ezekről az elvekről. Magamat is megvizsgáltam persze: nincs nyomuk, de másokért (szomszéd, barát, tanár, képviselő) már nem tenném tűzbe a kezem, ráadásul optimista sem vagyok. Hogy egy gyilkos elméje egyszer tényleg „átvilágítható” lehet-e MRI-vel, amit egyesek állítanak? Elmélet. Mint az, hogy ha a prefrontális cortex, amely az érzelmi hatásokat szabályozza, csökkent aktivitást mutat, azt az érzelmközpont (amigdala) túlműködése még jól fel is erősítheti? Ilyen egyszerű bioanyag lenne az ember? Miért is ne? Az átlagos gyilkos könnyebben dűbbe gurul, és nehezebben kontrollálja magát – ez sokszoros tapasztalat. De akkor az, aki indulat nélkül, vagy éppen hideg számításból öl (akár sorozatban is): embert, csoportokat, népeket? Vagy aki élvezetből teszi – vagyis tehát beteg, de indulattalan aggyal? Aki nem rosszul kezeli, hanem éppen, hogy létrehozza az ölés helyzetét. Vagy aki éppen az öléstől öl? Csak a primitív előidőkben lehetett ilyen, a vérszag-elméletek csak a múltat ostorozzák? És hogyha nem egy az ok (ami sosem szokatlan), hanem egyszerre kettő-három is, bio-pszichoszociális magyarázatok alapján, ahogy betegségek sokaságánál – valamilyen dominancia szerint? Hogy melyik a meghatározóbb: a génhiány, egy „nagyfa-galeri” tartós társas közege vagy a gyermekkori erőszak-trauma? Hiszen a vizsgálatok szerint például az X kromoszómán elhelyezkedő gének egyike, a „harcos gén” a férfiak 30 százalékának sejtjeiben, bizonyos formában jelen van.

Akkor hát hiánya vagy alacsonyabb aktivitása vajon mit jelent a férfinépek magatartászavarainak, agresszivitásának, antiszociális viselkedésének megítélésében? **Káint** vajon mi vitte rosszra: egy génhiba, vagy a szeretett szülő általi mellőzöttség, vagy racionális, jövőtervezési helyzetfelismerés? S a többieket, a mai Káinokat? Mikor mi? Eddig sajnos (szerencsére?) csak ellentmondásos magyarázatok születtek. Mostanában már gyakrabban nézem a sorozatgyilkos sorozatokat, s tudom például, hogy e bűnözők 80-85 százaléka férfi, a 70 százaléuk pedig így-úgy, de bántott gyerek volt. S most, hogy tudjuk ezeket is mind, meg még sok minden mást, mi lesz a teendőnk? Egyes vizsgálatok szerint az Omega3 zsírsav kóros hiánya is növeli az erőszakra való hajlamosságot, mert a stresszmegoldó képesség gyengül miatta (az agyműködés zavaraként), ami akár depresszióhoz is vezethet. De hiszen a magyar lakosság csak egynyolcadát fogyasztja hetente a javasolt Omega3 mennyiségnek! Milyen nehéz dolga lenne a világszervezeteknek, ha nem csak ajánlatokat tennének, de dönteniük is kellene – például ilyen kérdésekben is!

**Igazolásként** a beteg agy és a súlyosan „beteg” cselekedetek együttállásához, a fenti elméletek egyikének elmélkedői a történelem számtalan emberpéldányát szokták felsorakoztatni, csupán a híressé lettek, bejegyzett „vezetők” közül, akiknek adatolt vagy szájhagyományozott működése és alakja máig fennmaradt, alátámasztva (vagy cáfolva?) az elméletet. Hogy tudniillik például I. **Heródes**, Júdea királya, a „tigris”, mint a betlehem aprószentek (és mint paranoid őrült: saját családtagjainak) lemészárolatója, pontosan ilyen alany, akit máskülönben, mint országa felvirágoztatóját, az olimpia és a művészet bőkezű támogatóját, bátor, nagylelkű államférfit, a zsidók védelmezőjét tartanak számon. S hogy a gyilkolás nála „csak” az eltorzult, beteg agy, egy immanens, zsigerekig beépült emberjegy terméke volt. Mint a szintén „nagy” **Caligula** esetében is, aki egy újabb zsarnok és diktátor, csak épp a római konzulok, cézárok sorából. Egy császár, aki vérfertőző, szadista őrült! (Vajon hány alattvalója lett volna ugyanilyenné – ha valahogy helyet cserélhetett volna vele? – merül fel a gondolat a multi-magyarázatok elmélete alapján.) Nem a trónszék tette ezt az emberrel – állítják viszont az ezen elméletről gondolkodók –, hanem az emberölés „vírusának” mértéktelensége a megfertőződött agyban. Mivelhogy mindenkiben benne ül ez a kór, de hogy valamikor kitüremkedik-e valahogy belőle, vagy sem, az múlik csupán a körülményeken és a részletes személy-történeten – is. De hogy máskülönben mennyi a legenda vagy a mesélő szín, és mennyi a történelmi bizonyítottság e kései leírásokban, pontosan már sohase fogjuk megtudni, annyi azonban valószínűleg kijelenthető, hogy igen: például ilyen élőlények diktáltak **emberi rendet** földrészeinken évezredek át. Caligula (állítólag) gyönyörrel szemlélte, ahogyan cirkuszi oroszlánjai szétmarcangolják az „elitélteket”: polgárt, rabszolgát, nemeset, vérrokont, bárki élőt és kiválasztottat. Egy jellemzőnek tartott véres anakdota szerint egyszer egy apát a saját fia kivégzésének végignézésére kényszerített, azután meghívta őt magához ebédre: torz „emberi” s uralkodói élet-kóstolóra... Hogy ez igaz volt, vagy sem, nem tudható – de hihető!

**E sorok írója** – ahogy nyilván milliónyian már a történelemben –, néhányszor „megvizsgálta” önmagát is: vajon képes lenne-e emberölcésre. Azt mondják (kutatják is): elég sokan (háromszor annyi férfi, mint nő) fantáziálnak is erről, de a férfiak 91, a nők 76 százaléka legalábbis gondolt már rá. Természetesen ezek az önelemzések a mindenkori személyes körülmények és a külső helyzet adottságai szerint is formálják, alakítják a válaszokat. De mégis: az én legutóbbi „ön-kontrollom”, eltérően a korábbiaktól, főképp a fiatalkoritól, azt az erdeményt hozta, amit aztán szinte hetekig tartó szorongás érzése követett, hogy a válasz önmagamnak: az igen volt.

Hogy képes lennék rá! A szociológiában s a pszichológiában valamelyest járatos (s történelem- ismerő) „elgondolkodóként” természetesen kerestem a válaszokat erre a látványos változásra: az öregedés, az okosodás, a butulás, a félelem felerősödése, vagy a világ hangsúlyos romlásai, változásai álltak mögé? Elemzése már inkább egy másik esszé része lesz, de mint emberlényt (néha azt hisszük, tényleg képesek vagyunk ekképp s kívülről nézni önmagunkra) megdöbbenett az eredmény, s ez a tény visszalök most is e múltidéző szövegfolyam néhány már korábbi kérdéséhez is. Például ahhoz: lehetséges-e, hogy az ember egyszer majd (már) tényleg nem öl? Erre a dilemmára azonban igenlő válasz még a legmegátalkodottabb utópisták sci-fi-fantáziájában sem fogalmazódott meg soha. Hogy tényleg erendő-e ez a bűn. Vagy áterdedő, ahogy a katolikusok nevezik. Pedig ezt az „összülők” el se követték! Csak a csábítását, s hogy ők a Sátánt választották – pedig el is utasíthaták volna, hiszen mindig van választás, egy jól hangzó életeszme szerint legalábbis. Isten pedig azóta próbálja visszaszerezni őket magának – utódaik százugeneációin át. Állítólag Káin is csak azért gyilkolta meg a testvérét, hogy megelőzze őt az elkövetésben... meg talán irigységből is, ez azóta számít indítéknak, ahogy a szülők általi mellőzöttség gyerekkori sérelme is, bár nem kell feltétlenül erőszakhoz vezetnie. Vagyis, ezek szerint, ez a fajta emberölés (testvérgyilkolás) csak egy evolúciós stratégia folytonossága ma. De azt is megkutatták már, hogy az ember, ahogy a többi főemlős is (ez nem kinevezés vagy választás kérdése, inkább a táplálkozásé) hatszor gyilkosabb, mint a többi ölös (tehát nem növényevő) állat, legkülönösebben akkor, amikor saját fajtájára támad. Káin pedig elmehetett száműzetésbe – megátkozottván az ősbűn miatt. (Persze lehet, hogy mégis géniány vagy génhiba volt!) Ámbár az őtörténet ismerete mintha inkább arra a feltételezésre mutat, hogy Ábel 56 gyereke közül legalább egy valószínűleg bosszúból visszaölt... Hiszen (vagy éppen emiatt?) a vérbosszú s a vérháború mozgatta a törzsi világot első helyen – egészen a későbbi államszerveződések eljöveteleig... Azóta már főképpen államok ölnek...



De vajon mi lehetett még közös eleme a korábbiakban elősorolt, ókori „jeles”, de torzlelkű főferfiak gyilkos módszertanának – mintaként kezelhetően –, túl a már „felhangosított” karakterjegyén: a „vérszag-imádaton”? Ma már tudjuk (irodalmi) olvasmányainkból, hogy az ősi, az ősemberi tűzmágia és tűzpróba is erősen megigézte mindegyiket. De volt egy másik közösen használt elem is, talán a tűznél is szörnyűségesebben ölü: a lassú „lefolyású” **forróvíz-próba**. Mennyi elhasznált „anyag” s mennyi befektetett „munka” lehetett egy-egy akcióban, az óriás-üstben forralás ugyanis legalább három egész napot tartott!

A korai vízpróba azután a későközépkori boszorkányítéleteknek is kulcsmotívuma lett, más hasonlóan képtelen ártatlanság-bizonyítási eszközök sorában, mint amilyen a tüzesvas-próba volt vagy a boszorkánymérleg, a sorshúzás vagy a tetemrehívás. Aki kiúszik, nyakában a nehéz terméskövel, vagy valahogyan már anélkül, az nyilvánvalóan bűbajos és bűnös, s aki nem jut ki élve a víz alól, az az ártatlan. Csak már halott. Veszélytelen. Ez az elmélete e procedúrának – vagy inkább dogmája: nem igényelt bizonyítást, megkérdőjelezhetetlen volt – ismeretes az irodalomból. A 16. századi tömegpszichózis-felvonulások némelyikén például (amelyeket azért mindig levezényelt valaki!) a meztelenre vetkőztetett jelöltet a nyílt színen szőrtelenre borotválták, majd minden egyes anyajegyet és seplőt a testén átszúrtak egy tűvel. Nos, kitalálható: ha egy is nem vérzett ezek közül, az az ördög jele volt. S ezen egy esetleges védőügyvéd, ha lett volna ilyen akár egyszer is, sem sokat segíthetett volna. S téged, Nyájas Olvasó, elszomorít-e a kor cinikussága, elkeserít-e a tudatlansága, felháborít-e az ember sebezhetőségének újabb és újabb bizonyítottsága, az ember alkati és eredendő gyatrasága? Gondolatban néha megpróbálhatjuk megérteni e régesrégii közzsereplőket (s esetleg a közönséges halandókat is), vagy legalábbis elhinni, hogy ők is elhitték, amit hirdettek, de csak tippelni lehetne a hittel, az érdeklélssel meg az élvezettel élők és ártók (ölők) közötti arányokról.

**A szegedi boszorkányok** 1728-ban bevallották: eladták az esőt a töröknek. Aztán eladták nekik a „föld zsírját” is. (Nem fordítási hiba!) Máglyán égtek el tucatnyian a Boszorkányszigeten. De ha végül mégsem vallották volna be, vajon más lett volna a sorsuk? Más lett volna a felhők vonulása?) Csak igen kevés hazai per és hisztériás eset lett dokumentálva (mintha csak írás előtti kor volna a 18. század!), de ha valakit vigasztalna: végig a Balkánon még annyira sem. Pedig ott is dúltak a lázak kegyetlen tortúrákkal és tüzekkel, még az iszlám vidékeken is, bár az utóbbi idők kutatásai szerint arrafelé a felsőbb egyház nem szította, gyakran még fékezte is az indulatok tobzódását s a népitéleteket, amelyek egészen a 19. század közepéig előfordultak. Mai fantáziánk is végtelen, de a régít mintha mégsem tudnánk felülmúlni néha: egy helyütt egyszer a vidék összes öregasszonyát megkötözve tóba dobták, s aki elsüllyedt, azt kihúzták (él-e, hal-e?), de aki a felszínen maradt valahogy mégis, azt máris vitték kínzásra, sokukat kivégzésre is: élve sütésre, felkoncolásra, kövezésre... S van azért egy pár dokumentum a balkáni vallatásokról is: *...nyársra kössenek, s két tűz között süttögessenek...* írják, amikor Európa már épp kezdett e korból kijózanodni... A hírhedt **salemi** boszorkányperekben pedig (1692-ben) hús akasztást vagy agyonzúrást „termelt” ki az amerikai tömeghisztéria: hivatalosan öltek meg férfit, nőt, gyermeket, rendőrt, tisztet. (Állítólag – utólag elemezve – paranoiássá lettek a népek a gyakori indiánbetörések miatt!) A különféle utókorok elemzése szerint a történelem telis-tele van hihetetlen, lehetetlen, képtelen „tényekkel”, gyakran sokszorosán is igazolt, sőt dokumentált, de amúgy ma már elképzelhetetlen eseményekkel, kisémbéri, kisközösségi vagy földrészt méretű és hatású áleseményekkel, álfolya-

matokkal, áltanításokkal s álhitekkel. Kellene, hogy létezzen tényleg valamilyen bűbáj, varázslat, kábító szerkezet, boszorkányság, különben hihetetlen, lehetetlen feltételezni, hogy ezeket annak idején annyi száz vagy százezer ember mindig, mind, mindenütt valóban elhitte és/vagy elhittette másokkal is! Közéjük értve még magukat az emiatt súlyos büntetést, halált elszenvedőket is! A késői 20. század már közönségesen koncepciók pereinek hívta az ilyeneket... A gyalázat, a justizmord, a gaztett és a szégyen közszavaink helyett?

A **Malleus maleficarum** – a *Boszorkánypöröly*, a vázolt történelmi korok e talán legerkölcstelenebb, vagy inkább morálisan a legaljasabb „szakmunkája” – kezdő és gyakorló inkvizitoroknak szóló üldözési (majd’ azt írtam: üdvözülési) kézikönyv volt, mely 1487-től harminc év alatt harminc kiadást termett. (Összehasonlításként: Hitler könyve húsz év alatt, a háborúig, 16 nyelven 13 millió példányban jelent meg, kábé ugyanennyi kiadásban.) A Szent Inkvizíciónak is új „lökéshullámot” adott a két domonkosrendi szerző – természetem hozzá azok számára, akik „hitetlenül” szemlélik vallási és hitvezetők részvételének említését a korszak e dicstelen emberámitási és -ölési folyamataiban. Heinrich Kramer Salsburg-Tirol körzetének vezető szerzetesapja volt (ahány forrás, mind más-ként „fordítja” a személyes adatokat), majd cseh-német főinkvizitor és pápai nuncius lett, teológiai lektor. Jacob Sprenger pedig priorból német tartományi főnökké, majd a kölni egyetem dékánjává avanszált. Több „kemény” teológiai dolgozatuk után e kifejezetten nőgyűlölő könyv – amely mélységesen lealázó szöveg a nőkről általában is – VIII. Ince pápa boszorkánybullájának a „há-tán” megkapaszkodva s felhatalmazásával felvértezve – a legkíméletlenebb kínzás és ölés ideológiai alapvetése lett. S a boszorkányüldözés elvi-gyakorlati oktatása mellett tobzódik a pornográfiában is (érzékiség, kéjvágy, orgiák, ördöggel, démonnal bujálkodás, stb.), szinte kézenfekvően helyezve át az utókor olvasójának szemében az értékelés hangsúlyait az eretnektíprő vallásvédelemtől az eltorzult személyiségű „középvezetők” közszerepvállalásának indokaira. Működésük nyomán újra fellángolt az eretneküldözés Európa szívében: példaként a 17. századi Salzburgban a következő 65 év alatt 133 boszorkányt küldtek máglyára, anyát, gyereket, koldust, egyebet, s nyilván nem szükséges számszerűsíteniük, hány volt közülük valóban boszorkány vagy bűnös is.

Huizinga híres műve, a **Középkor alkonya** szerint: *a félelem és az üldözők vad dühe elsötétítette a korszak szellemét... kódexként szolgálva a perekhez a következő kétszáz évre...* És ezt sem a protestáns hitújítás, sem a katolikus ellenreformáció s megújulás nem tudta megakadályozni. Valószínűbb, hogy nem is törekedett rá egyik sem. Az 1520-tól induló évtizedekben elképesztő boszorkányhisztéria „égette” át Európát: a két konkurrens fővállás egymásra lícitált a boszorkánypörkölésben. Trier, a németek egyik ősvárosa (amúgy Marx szülőhelye s a legrégebb keresztény püspökség) járt élen a máglyaórutletben: hat év alatt 22 faluból 368 boszorkányt (és protestánt, és zsidót) tüzeltek el (egyharmaduk nemes volt), köztük az egyetem rektorát s a polgármestert is, talán felülmúlni szándékozván a genovai püspök ötszázát (egyedül csak 1585-ben is), amire Bamberg 600-zal válaszolt, bár azt csak tíz év alatt „teljesítette”. A „győztes” e több száz résztvevős város-vetélkedésben mégis Würtzburg lett, ahol a hercegérsek 1000-rel „szárguldott” az ölélista élére, papok s gyermekek tucatjaival, még saját rokonaival is végezve. Habár a baszk boszorkányirtásnak még nagyobb híre lett, ha a halálos ítéletek száma nem is volt csúcsmagas. 1609-től öt éven át tartott az a hajsza, s szinte két falu teljes lakosságát közletről érintette. Nem kis részben amiatt, hogy sajátosságaként boszorkánydinasztiás vádak fogalmazódtak meg, anyák s lányaik hulltak porrá, az első 31 vádlottat egyetlen autodafén gyorsan ki is végezték. De megvádoltak még 418 felnőttet és

1384 gyereket! is – persze, még több száz „csak” gyanúsított mellett. A baszk inkvizíció célkitűzése bevallottan a boszorkányok teljes kiirtása volt, s speciális vádpontja a „vámprikus csecsemőgyilkosság” a Pireneusok oldalában – démonokkal, háromszarvú ördögökkel, kifejezetten boszorkányszombatonként. (Megjegyzem: azokat a jeles napokat magyarhonban is igen szerették.) S **aligha** lehet mindezekről független kor- és nemzetismereti sajátosságnak tekinteni azt sem talán, hogy a baszkok jelentős hányadát három évszázadon át bevallottan nacionalista és rasszista viselkedés jellemezte az 1511/12-ben elszenvedett kettészakítottóságuk után és miatt: lebecsülve, kigúnyolva, üldözve, kiüldözve minden másféle kisebbséget, „rossz fajú” letelepedetteket, konvertita zsidókat, áttért moriszkókat, „hosszúfülü” spanyolokat, „fekete csontú” liberálisokat, „jöttment” ipari-munkás maketosokat. S mindezt a tiszta vérű baszk faj („az utolsó cro-magnoniak”!) és a katolikus vallás védelmében, közrendeletekkel is megerősítve, támaszkodva az inkvizíció szellemi és tényleges építményére. Az ETA elődszervezetei születhettek meg akkoriban. Mellesleg: ez a ma jelentős mértékben független és önálló tartomány (főképp régóta felejt ipara miatt) az ország leggazdagabb régiója. Még a mára már bizonyosan előforduló vérkeveredésekkel együtt is...

Ahogy a **franciák** is lejátszották a maguk tömeggyilkoló vallási csatáit, nemzeti méretű öléseit – nyolcat is 36 év alatt – a hugenották ellen. A francia vallásháborúk sora (1562–1598) hárommillió halottat termelt, csupán Szent Bertalan éjszakáján közel harmincezer protestánst mészároltak le, ami után az eretneküldöző törvényszék (**Chambre ardente**) erőszakos áttérítéseinek, üldözéseinek, kiüldözéseinek évtizedei következtek. S e vallásküzdelmek történetén végigpillantva nem az a kérdés emelkedik elő, hogy vajon mennyi lehetett az ártatlan ember az üldözött és elpusztított hugenották között, hanem, hogy volt-e egyáltalán s véletlenül igazi bűnös is! A szó vallásvitai értelmében, persze, mert létbiztonságra még az azonos istenben való hit sem volt soha komolyabb biztosíték! De említhető egy másik francia népirtás példája is – 1792 őszéről. Amikor híre ment, hogy az osztrák-porosz seregek hamarosan Párizs ellen vonulhatnak, az újdonsült katonaság egy része meg a csöcselék (a forradalmi nép?) úgy megijedt a lehetséges kétfrontos ellenségtől, hogy hat nap alatt 1100-1400 embert mészárolt le közösségi lincseléseken: politikust, köztörvényest, ártatlant és bűnbakot. Először a papokat és a Sorbonne tanárait a karmelita kolostorban, aztán szinte az összes rabot, akit a korábbi hetekben valamiért börtönbe csuktak. Néhány forradalmi vezető erélyesebb fellépése nyomán végül nyílt népbíróságok rendezésébe kezdtek (a színjáték, a színház lehetősége volt az az érv, amely hatott – az ölésszínház lehetősége), de a gyors ítéleteket mégis gyors lekasza-bolás követte azután is – „törvényes” népharagként. A memóriabázisunk frissül: a forradalmak és a forradalom-szerű nemzeti események mindig gyorsan rátaláltak a véres utakra (lámpavasakra is) a következő századok során.

**Anglia** is adott terepet újra s újra a vallási alapú népirtásnak és üldözésnek a 16. században, bár akkor már nem elsősorban az eretnekség vagy a boszorkányság talaján, mint korábban. Rövid összefoglalásaként ennek a száz évnek (gyakorlatilag négy uralkodó idejének) azt mondhatnánk: egymást üldözték és ölték a (királyi törvényekkel átformált) keresztény vallásirányzatok, meghatározóan nem hitbéli, hanem hatalmi vagy személyes és uralmi szempontok nyomán. S mögöttük a nemzeti buzgalom is erősebb volt általában, mint a hitbéli meggyőződés mozgatóereje. Az uralkodók vallásképe egyéni sorsuk és a hatalomszerzés közönséges ésszerűségei mögé szorult. Fő alakja a kornak a vallásreformer VIII. Henrik, aki először bős pápabarátként támadta az európai reformációt, majd megsértődően valókeresete római elutasításán, saját egyházat alapított, uralko-

dói főhatalma szolgálatába állítva azt. Rövid idő alatt és kegyetlenül reformált, vegyes „lelki-felvägottat” hagyva utódaira (a három trónra lépő gyermekére): megszüntetve a kolostorokat (mellesleg munkátlanná vált éhezők tömegét teremtvé), de meghagyva a katolikus dogmákat és a liturgiát, miközben persze elkobozta mind az anyagi javakat... magának. És a nép? Milyen hit éltette az angol (ír, skót, welszi) népeket ezalatt? Érdekel ez egyáltalán valakit is?



Történelem-irodalmi szimuláció következik: **Thomas Badfate** 1521-ben született Londonban szorgalmas, vallástartó angol szegény-nemesi család (a baronat) első fiúgyermekéként. Annak rendje és módja szerint megkeresztelték a szentmisén a katolikus hit szertartásrendje szerint: merítéssel, legalább harminc jelenlévő családtag és barát közös öröme. Az apa szerény gazdasági hivatalt töltött be pártfogója, egy módos középnemes (a gentry) birtokán, szépen tartva házanépet (amannak nagy udvarházában). Olvasni nem tudott, így nem is igen ismerhette Henrik király éppen az évben megjelent Luther-ellenes teológia értekezését *a hét katolikus szentség* védelméről (húsz kiadása volt pár év alatt), s azt sem igen tudta (bár a hivatalos uralkodói cím felolvasásakor néha hallhatta), hogy a pápa elismerésként a királynak **Fidei Defensor** (*A Hit védelmezője*) címet adományozta. (Később visszavonta.) A már említett hét szentség egyikeként a gyerekek (még két élve született leány) a konfirmációjukon is idejében átestek. Munkásan, de békésen élt a család a következő évtizedben, egészen 1531-ig, amikor is az egyébként reneszánsz műveltségű király, válóperének hálátlan kezelése miatt felmérgeződve (s persze hatalmi és utódlási megfontolásokból is), szakított Rómával, és főképp ágoston hitvallású német reformátorok sugallatai szerint új vallási irányt, anglikán felekezetet alapított a saját vezetése és uralma alatt. S felbuzdulásában szinte azonnal üldözni, büntetni, ölni kezdte az eladdig katolikus népeket (eretnekeket!), akik nem értették meg elég gyorsan a „váltás” fontosságát és szempontjait. A **változások** bizonyos mértékig meglepték Badfate-éket (ahogy az őket támogató középnemest is), de az élet és a család iránti kötelességből (meg a király és a nemzet iránti buzgó szolidaritásból) igyekeztek, ahogy a többség, alkalmazkodni az új hitmozgalomhoz és törvényekhez. Meg a kihirdetett súlyos szanciók is befolyásolhatták őket. Azelőtt is égtek időnként inkvizíciós máglyák Anglia „szent” őrhelyein a közélet részeként, de addig főképpen „előreformátorokat” máglyáztak el, esetleg boszorkányokat, mint például az uralkodó második feleségét, Boleyn Annát 1536-ban. Ráadásul a tágabb Badfate család egy része továbbra is húzott a katolicizmushoz, ha hangosan nem is adták ennek különösebb jelét, mert féltek, másik része viszont buzgó anglikán lett, mint Thomas is. Voltak többen is, akiket erőteljesebben érintett meg a vallásreformálás dogmája és értelme, akiket jobban vonzott az európai új irányzatok radikalizmusa és sikere, de a félelmük nekik is erősebb volt, mint a hitük parancsa, hiszen átélték például, hogy a király, a hatalmi egyensúly kézben tartása érdekében, 1539-ben „öt véres cikkely” elnevezéssel törvényt alkotott a (túl)buzgó protestánsok ellen is, nevéből is sejtetően nem finomkodó végrehajtási (üldözési) gyakorlattal.

Az **ifjabb Thomas** közben felcseperedett, megnősült, leánya született, akinek a keresztelője (az anglikán szokás szerinti locsolással) is szépen lezajlott, éppen abban az évben (1547), amikor az új király, Henrik egyetlen fia, **VI. Eduárd** néven tíz éves korában trónra lépett. A következő 5-6 esztendő – az anglikánizmus protestánsná történő erőteljes átszervezésével – olyan reformokat hozott, mint például a szentmise és a papi cölibátus eltörlése. Hogy mi lett volna, ha a gyerekkirály a himlő és a kanyaró után a TBC-t is túléli, nem tudható, de ez a Badfate család életét különösebben nem befolyásolta. Annál inkább az, hogy a következő életben maradt gyerekek is lány lett, márpedig a törvény úgy rendelkezett, hogy a legszerényebb rangú nemesség csak fiúágon öröklődik tovább, s ez bizonyos félelmet keltett az apában, előre tekintvén a jövőbe. Miközben persze látta és megértette, mit tehet egy király a családja (a Tudor-dinasztia) túléléséért és hatalma megtartásáért (feleségek, rokonok, főrendek legyilkoltatása), meg a saját kedvére-üdvére, amíg az egyszerű nemes egyetlen balszerencsés „születési pillanat” nyomán elveszítheti minden kis előjogát. Ámbár az egyáltalán nem nemesek (a közönséges köznépek) sorsa és nyomorúsága természetesen őket sem igen érdekelte ez időben. De mire Thomas mindezt végiggondolhatta, már egy új személy ült a trónon (1553-tól) **I. Mária**, s a világ újra fejtetőre állt. Ugyan a Badfate lányokat nem kellett újraszentesíteni, de minden szertartás és egyáltalán a hitélet újabb fordulatot vett, s Henrik lánya gyorsan elnyerte a *Bloody Mary* (*Véresmari*) gúnynevet a protestánsoktól, mert azonnal és széles vágással kezdett hozzá a katolicizmus restaurálásához. Ebben ugyan nem lett igazán sikeres, annyira összekeveredtek addigra már az abszolutista hatalom és az alá rendelt vallási szervezet szálai, s mert ő is csak öt esztendeig uralkodhatott (igaz, a közvetlen elődje meg csak kilenc napig!). De a parlament ez idő alatt is nagy lépéseket lépett visszafelé, eltörölve Henrik és Eduard újjavallás-törvényeit, újra elismervén a pápa fennhatóságát, s miután a bigott királynő lemondott az angol nemzeti egyház feje címről is, már nyugodtabban üldözhetette ténylegesen is véresen, és égethette – a felelősség vagy a lelkiismeret kérdéseinek felvetése nélkül – a protestáns papokat, tudósokat és hívőket, gyors ütemben éppen 274-et. A Badfate család két-három nagybácsit, egy feleséget és két unokatestvért veszített el a belső nemzeti vallásviszály ezen szűk évei alatt.

Bár a **trónért** korábban a legkíméletlenebb csatákat vívták egymással a Tudor-nőverek és híveik hosszú időn át, Mária valószínűleg csak egy sima influenzajárványba halt bele (párnák között), ugyan mindvégig rettegve attól, hogy húga majd megint az általa visszaszerzett „régibb” vallás ellen fordul. Ahogyan lett is: **I. Erzsébet** 1558-tól induló visszatámadása nyomán tömegével fosztották meg vagyontuktól a hitükhöz hű maradt (hinni kényszerült?) katolikusokat – börtön, akasztás, elevenen felnégyelés ítéletszázai mellett. A királynőben sűrű gyűlölet halmozódott fel saját korábbi (nem vallási) üldöztetése, fenyegettetése alatt és miatt a rómahitű egyház ellen, bár neki magának sok személyes köze a protestáns hitelvekhez sem igen volt, talán csak, hogy trónra támogatták őt. Valószínű, csak azért nem nyerte el a *Véreserzsi* „címet”, mert egy ilyesmi előnevet nővére már „lefoglalt”, pedig indok lett volna rá: a papokat és a közönséges hivatalnokokat hittagadásra kényszerítette, kivégeztette az állhatatosokat, s kontrájaként a korábbi, kötelező szentmiséknek, törvényt hozott a „kihagyhatatlan” vasárnapi istentiszteletekről. A gyónókat, és aki gyónatott, vagy aki csak szállást adott a menekülő papoknak, vérpadra küldette. Ilyen volt Thomas Badfate egy testvére is, aki titokban támogatta a hitükhöz hű maradt katolikus rokonokat. Miközben a királynő, mint saját államegyházának pápája, 1560-tól, kétfrontos harcként, könyörtelenül üldözni kezdte a puritánokat is, vagyis azokat a kálvinistákat, akik meg a pápista hit még megmaradt



elemeit akarták véglegesen kisöpörni az anglikán vegyesvallásból. (S jött aztán még később Mária fiúgyermek, Jakab is, aki meg a pápistáknak „adott” újra, 1603-tól!) A zsidókkal – szemben a korabeli európai „normákkal” – az angol uralkodóknak ebben az időszakban nem volt semmi gondjuk vagy tennivalójuk, csupán az „egészséges” antiszemitizmus szemlélete érvényesült a korábbi vissza-visszatérő vérvádak és pogromok után, mivelhogy őket már 1290-ben I. Eduárd 350 évre kitoloncolta egész Angliából.

Közben a **Badfate familia** további leánykákkal gyarapodott (az asszony sajnos belehalt a tizenegyedik szülésbe a csecsemővel együtt, s pár unokafivér is elpusztult valami kórtól), a legnagyobbik gyermek pedig hamarosan férjhez ment: hálisten, egy másik kismemes fiához. Szerencsére az új párnak is mindjárt fia született, 1571-ben, sikerült tehát megtartaniuk a nagycsaládi kismemességet. Ezt az öregek közül azonban már csak a nagymama érte meg (ketten is „elestek” az 1563-as pestis elleni csatában: egy gyerek meg a nagypapa), de az éppen ötven éves családfő így is boldog volt, hogy a keresztelőn, amely ismét az anglikán-protestáns szertartás szerint zajlott, tehát nem volt előírás az alámerítés, szép számban voltak jelen a család mindhárom vallási szemléletű s részben gyakorlatú tagjai is. Látszólag békés egymás mellett élésben. Miközben a már említett Fekete Halál három kisebb „rohama” (amely a kétszáz évvel korábbi nagy európai endémia idején Anglia lakosságának is legalább harmadát pusztította el, s egész Európában húszmillió lelket, lehetett tehát félni tőle), meg a himlő, amely még magát Erzsébet királynőt is majdnem elragadta (mi lett volna nélküle az angol kultúra felvirágzásából!), valamint a mindmáig titokzatos „angol izzadás” (*sudor anglicus*) nevű kór, szinte több vesztséget okozott a Badfate családnak, mint az egymást váltó vallások deklarált fenyegetései és kegyetlen bosszúi. Az utóbbi betegség, épp e pár évtized alatt, öt hullámban tizedelte meg a lakosságot (nagy láz, fájdalom s izzadás mellett egy napon belül végzett szinte mindegyik felnőtt férfi-fertőzőttel), hogy aztán böbbenetes módon soha többet ne is térjen vissza az országba. Henrik egész életében rettegett az izzadáskórtól (talán egy influenza volt, talán a hantavírus), s ezért állítólag minden nap más ágyban aludt a járványos évek alatt. Nem a különféle szeretők miatt, ahogy egyes rosszinulatúak most közbevetik, nem, Henrik buzgó, vallásos, házastársi esküjéhez hűséges ember volt (többnyire), s nem is ilyesféle okokból öletett olyan sokat...

E járványok és „vallásjárványok” éveiben az angol **uralkodói elit** a megszokott ütemben és vérességgel gyilkoltatta egymást a trónviszályok rendezésekor. És a nép? Milyen hit éltethette a népet ebben az időszakban? Hiszen fél évszázad alatt négyszer élték meg, hogy hitet cseréltek a fejük felett. Vajon a lelkükben is? Vagy inkább mondjuk azt: kiment alólunk a hitük? De érdekelt ez akkoriban bárkit is? Most vajon kit érdekelne? A mai nagybrit vallási status quo közkeletű kutatásai, melyek szerint Európa legvallástalanabb népei közé tartoznak a britek, talán e régmúlt eseményei között is kereshetnek magyarázatokat. Az emberölés azonban, amely ennek a vallásváltó korszaknak csupán egy járulékos, bár nagyon gyakori mellékterméke volt, valószínűleg nem szerepelt ezen okelemzésekben. De még egy történelmi adalék tartozik ide: A skót VI. Jakab (a Machbeth királyhőse, aki ellen az a bizonyos hírhedett löporos merénylet is szövetett, 150 anglikán püspök és képviselő együttes felrobbantásának tervével) éppen Dániából hajózott haza szép új menyasszonyával, amikor is egy boszorkányok keltette nagy vihar miatt Norvégiában kényszerült kikötni s épp, hogy életben maradt. Majd azután 200 dán boszorkány repült át egy éjszaka Skóciába, velük együtt maga az ördög is, abból célból, hogy megdöntsék a király hatalmát. „Valódi” a történet, pedig mintha egy mesés gyerekkalandfilm zanzáját idézném, vagy egy politikai satíráét. Nem ismerős? *Dániel*

*elvtárs beugrott a Dunába, és a víz alatt beszélgetett ürgebörbe bújt ellenséges békaemberekkel a mi nagy vezérünk meggyilkolásáról...* Az akkor kivégzett skóciai boszorkányok számáról nincs pontos adatom, de a máglyák égtek Jakab előtt és utána többször is. Aki Anglia trónját is megszerezve (Erzsébet tánti halálakor), áttért a boszorkányok helyett a katolikus lázadók „boszorkányüldözésére”. De intellektusát igazolandó azért egy könyvet is írt misztikus személyes élményei és tapasztalatai nyomán – *Démonológia* címmel. Hiszen egész Európa éhezett ezekre a rémhistóriákra.

Jól érzékelteti e **hisztéria** mértékét az is, hogy a svédek legjelentősebb boszorkányperében 1675-ben 65 nőt égettek el vagy fejeztek le (s 6 férfit), akik a jelzett régió női lakosságának éppen az egyötödét tették ki akkor. Az ész kis trónfosztásaként? Még állatboszorkány-perek (boszorlányállat-perek) is folytak, főleg német földön, amikor is démonoktól megszállt házörzőket perletek be és végeztek ki szabályos bírói ítélettel. Tömegőrület – eltorzult agyú vezénylőkkel. Az ember talán szívesebben hinné, hogy csak jól szórakoztak ezek a főemberek a szellemi káosz termelése közben, vagy összekacsintva zsebre tették a személyes harácsolás, korrump vagyonszerzés pénzeszsákjait (mint például a megélhetési papok, akik III. Ince szerint *rosszabbak, mint az ürülékükben fetrengő vadak*), tartok tőle azonban, hogy nem ezek voltak a meghatározó mozgatói az inkvizítorok már sok részletben megírt embertelen és mértéktlenségében megérthetetlen viselkedésének. Talán inkább a veleszületett (s velünk élő) elmebaj: az öléskór...



Ez a **dolgozat** azonban nem a vallásháborúkról meg az inkvizíciókról szól, még ha a nem is oly távoli múltkor ezen internemzeti termékei a legtermékenyebb példái is annak, aminek emlékezet-frissítő elősorolására e lapokon vállakoztam. (Mire az ember 70 lesz, a gyerekként még felfoghatatlan messziségből nagyjából visszazökken a történelem a tényleges idővonalra.) Itt következhetne most például a hirhedett és eseményekben meg vérben megrendítően produktív és hatékony spanyol inkvizíció néhány évszázadának „méltatása” is (igazi emberölös és -kínzós szisztéma és megvalósítás), de most inkább csak néhány specialitásának felerősítésére fordítanék nagyobb figyelmet. Az egyik: az **autodafé** kifejezés, amelyet a Pireneusokon túl szinte kisajátítottak a 16. századra, bár a középkorban eredetileg a keresztény egyház ítélkezési módjának egyszerű elnevezése volt csupán. Hitbéli szent színjáték – talán ez a helyes kifejezés! A tévelygő eretnekséggel vádoltak ünnepélyes körmenete és kivégzése. Sixtus pápa korábban már említett jóváhagyó bullája nyomán kelt új életre (halálra?) 1480-tól, s nyitányaként nyolc év alatt 300 halálos ítéletet hoztak, plusz 80 életfogytossal, s mindet mindjárt „színpadra” is vitték. (Természetes folytatásaként az amúgy már akkor 250 éves középkori üldöztetéseknek.) Voltaire véleménye szerint: *Ha egy ázsiai véletlenül éppen egy atodafé napján érkezne Madridba, nem értené, mi az, amit lát: népmulatság, egyházi ünnep, áldozati szertartás, vágóhíd? Inkább mind együttvéve.*

Másik jellegzetessége, hogy szinte világi (lagalábbis Rómától jelentősen független s már kifejezetten **állami** szerveződésű) sanyargatás, bíraskodás, ítélkezés és gyilkolás volt, mert az *egyház: nem szomjazik vérre (ecclesia non sitit sanguinem)* – céltábláján keresztény eretnekekkel, áttért muzulmánokkal (mórokkal) és zsidókkal, beleértve a közben már akár püspökké is lett konvertitákat is. A 20. századi európai (és magyar) antiszemitizmus innen eredeztette friss gyökerét! A dominikánus szerzetes, **Torquemada** főinkvizitor (nagyanyja kikeresztelkedett zsidó) feladata eredetileg csak a megkereszteltek feletti törvénykezés lett volna, de hamarosan a politikai ellenfelek is mind besoroztattak, majd következhetek a zsidók, végül a 16–17. században a korábbi legyőzetésük után is még az országban maradt (és erőszakkal áttérésre kényszerített) moriszkók, muszlimok is vagy 300 000-en. A zsidók 1492-es tömeges kiűzésekor – a tízezreket sújtó gyilkos pogromok után életben maradtak kétharmada, talán kétszázezer zsidó elhagyta akkor az országot – a megmaradók áttértek, kitértek, kockáztatva (persze, nem tudhatták előre!), hogy később a konverzek ezreit végzik majd ki folyamatosan az autodafékon, áttérésük hamisságára hivatkozva. (Vagy inkább a zsidók megnövekedet gazdasági befolyása miatti vagyoni- és hatalomféltés miatt?) Hiába bíztak II. Ferdinánd aragóniai király jóindulatában (anyai ágon állítólag ő is zsidó volt), soruk 300 évre eldöntetett. Mindez Kolombusz útrakelésének évében, aki maga is, egyes történészek kutatásai szerint legalábbis, szintén áttért zsidó származású volt, és felfedező útját is a zsidók is pénzelték. Elkelt volna hát a spanyol zsidóknak egy igazi Újvilág! **Európa** ugyanis nem fogadta be a menekülőket (ez a közösségi emberjegy is sokévszázados sajátosság tehát), Portugália is csak nyolc hónap menedéket adott, a szefárdok futottak hát tovább az atlanti partvidék, a Balkán s Kisázsia felé. Pedig **Portugáliában** csak 1531-ben rendelték meg, s csak pár év múlva állt csatarendbe az inkvizíció, amelynek nemzeti jellemzője viszont a megszállott zsidóellenesség volt. Talán a Spanyolból átmenekültek nagy száma miatt? Mindenesetre egyik következményeként a zsidók egy része akkor Spanyolországba próbált visszamenekülni a portugál inkvizíció tromfai elől. Pedig a spanyol kiűzés utáni húsz évben az autodafék „ügyfeleinek” 99,3 százaléka – ahogy hivatalosan fogalmaztak: látszatra-áttért – zsidó volt! Kis holokausztnak is nevezik ezt a kort, mert nem a val-

lási, hanem a faji megkülönböztetés (a származás) jelentette ekkor már egyértelműen az ítélkezés alapját. A főinvizitort féktelen fanatizmus és kegyetlenség jellemezte, egy személyben jelenítve meg az **inkvizíció minden embertelen kinyilatkoztatását és be nem vallott célkitűzését is. 1484-es kézikönyve** aztán az eretnekeküldözésen túl a boszorkányság, az istenkáromlás, az uzsora és a többnejűség elleni harcot is „magához” (s kínvallatása alá) vonta.

**Mors meta malorum?** Tényleg: *a halál a csapások határa?* S hogy: *senki se kételkedjen a feltámadásban?* – ahogyan Gergely pápa magyarázata szolgált: **ressurrectionis non diffidat**... De hány milliárdan kérdezhettek már azóta – papoktól, politikusoktól, orvosoktól, filozófusoktól vagy egyszerűen csak önmaguktól – naívan, gúnyosan, feleletre szomjásan vagy kétségbeesetten, hogy vajon ők is, az ezer évek alatt különböző módokon darabokra töretettek, ízekre, szalagokra szakítottak, felaprítottak vagy felrobbantottak, hamuvá égetettek, „nukleárisan” semmivé lettek is majd mind feltámadnak azon a napon? **Vannak**, akik elosztják az inkvizíció alatt (s által) végrehajtott (s amúgy évtizedek után valóban csökkenő) halálos ítéletek számát a működés éveivel, bár egy ilyen számtanhoz eléggé elmentmondóak a fennmaradt adatok. (*Csak annak a statisztikának hiszek, amelyiket én hamisítottam.*) S a „makulátlan” törvényességre meg a vártnál alacsonyabb ölésrátára mutatván azt mondják: lám, így nem is olyan magas a szám, hiába állítjátok, hogy időnként harmincasával csaptak fel a máglyatűzek. Olyankor összegyűjtötték (beváratták) az áldozatokat a közös „bemutatókra”. Az újkor első cirkuszi játékaikhoz? Nem pusztán! A Suprema egyúttal a spanyol központi államhatalom megerősítésének hathatós eszköze is lett (a lassan háttérbe szoruló boszorkányozás meg a vagyonelekvő akciók mögöt), míg másutt Európában meg talán még egyértelműbben a politikai–hatalami harc része volt az eretnek-üldözés egész építménye, például a császár és a pápa közötti háborúskodásban, vagy aminek eredményeként Szép Fülöp kivégeztette a templomosokat, vagy ilyen volt maga a Jeanne d’Arc-ügy is. Meg ott voltak a szerzetesrendek közti pozíció-vetélkedések, amelyek nyomán például ferences szerzeteseket égettek néha egycsoportban. S közben mindenütt folytak kisebb-nagyobb csatározások a helyi hatalomért a vallás köntöskében is. Kulisszák harca – a színpalak mögött... Ami pedig a gyakran emlegetett **törvényességet** illeti: adatolt, hogy a feljelentetteket vagy a gyanúsítottakat Spanyolországban is rendre hamarabb letartóztatták s börtönbe vitték, mint ahogy maga a vádirat elkészült volna – a kiépült gépezet olajozott mechanizmusa szerint. Bár a rendtartásban a vád megalapozottságának ellenőrzése végett először egy teológustestület döntése elé kellett volna utalni azt. Nem ismerős? *Mi egy nagyon szép vallomást várunk magától, Pelikán elvtárs! – Elnézést, Virág elvtárs, ez az ítélet!* De a 16. század közepétől aztán a „kiszolgált” dominikánusokat az inkvizíció széles apparátusában lecserélte a római központ az ellenreformáció égisze alatt létrejött új rend, a jezsuiták képzett katonáira (Loyolai Ignác később a baszkok „saját” szentje lett). Végül a spanyol inkvizíciót Napoleon tiltotta be 1808-ban. Hat év múlva mégis sikerült visszaállítani, s még 1834-ig hivatalban maradt: 1818-ban végezték ki az utolsó zsidót – a származása miatt, de nyolc év múlva azért még elmáglyáztak egy eretnek tanárt is. De egy kor tényleg lezárult. Ezt a fajta „fajtaszemléletűséget” aztán csak száz év múlva élesztették újjá Európa szívében...

De egyes mai s főképp egyházi **apologeták** szerint az egész közép- és koraújkori inkvizíció ma már világosan megmagyarázható és megérthető (szinte már marxista elemzéseként!), tehát a bírálatok részizagságaival együtt igenis elfogadható s elengedhetetlen része volt az emberiség történetének. Szerintem is kiszakíthatatlan része a történelemnek, de az értékelés többi részletében, úgy hiszem, sokakkal együtt, mást gondolok. Szerintük a katolicizmus-kor legokosabbjainak, sőt,

bölcseinek – néhol végrehajtói túlkapasoktól sem mentes, de – igazi, nevelő célzatú, törvényesen szervezett és irányított, hitvédő mechanizmusa volt az a pár száz 'inkvizíció' év, s még a kínvallatások alkalmazása is mindig központilag engedélyezett, elfogadott, sőt kívánatos lehetett, hiszen: „a törvényességhez mindig elengedhetetlen előírás a bizonyítékszerzés, a vallomás a vádlottaktól és a tanúktól is”! De vajon ilyen összefoglalásokkal lehet igazolni az emberiség első, már szinte felnőtt évezredének rengeteg színű iszonyatát, ami aztán a legvégére vált a legrémületesebbé? (Csak boszorkányt egymilliót füstölt el Európában ez az eszme s rögelv! Nem is írom ide a más statisztikák szerinti, s a járulékosokkal együtt ennek a többszörösére rúgó számokat.) El kellene fogadnunk, hogy az európai egyházak igenis jót s jól cselekedtek, amikor arra törekedtek, hogy a „máskéntlélegzést” és a másként lélegzőket elsöpörjék a test és a lélek fölött szándékolta egyeduralmuk útjából – az emberiség érdekében? Mert mások viszont, más aspektusok szerint értékelve a kort, azt gondolják, hogy az inkvizíciók rendszere jelentős építmény volt annak a mai (mára) szomorú eredménynek az elérésében, hogy az emberiség ebben az ügyben érintett óriási hányada, földrészek egész lakossága a társadalmi engedelmség, a mindenképpen konformitás, a személyiség szolgai alázata, a félelem diktálta behódolás, a kompromisszumtalan meghunyászkodás s a kényelmes közönyösség karakterjegyeinek évszázados megcsontosodását mutassa fel – önmagának.



A keleti egyház két nagy ókeresztény szentjét, az Arab-félszigeten a 3. században élt orvosló ikerpár Kozmát és Damjánt először, állítólag szorosra kötözve, tengerbe dobták Diocleianus keresztényüldözői, de amikor onnan mégis kiúsztak, s azután, hogy még a máglyatüzek is kialudtak alattuk, meg hogy a rájuk kilőtt nyilvesszők is mind eltérültek, végül csupán lefejezték őket. Ahogyan a katolikusok orvosszentje, Balázs püspök is előszörre élve kimenekült a vízbefojtásból, ezért aztán megkínózták, megkorbácsolták, s végül kard által halt meg, s lett ő is vértanú. A dokumentált múlt tárgyilagosságára törekvő történelemszerzők felteszik a kérdést ilyenkor: s ha az első halálom beválik, akkor vajon nincs az egész legenda? S akkor csupán egy hihetetlen mese lesz, kitalálás az egész történet, a megelőző csodás gyógyító jelenetekkel együtt? Asztalon szekeszelve, körzővel, vonalzóval... Szerintem viszont a legendákat, ha nem volnának, ki kellene találnunk! S nem a csodákban vagy a csodás látomásokban kellene utólag kételkednünk talán, vagy a száz évek alatt tovább és továbbtermelt történetek szövegvalóságában, ezeket úgyis mind megmagyarázza majd többféle korleíró tudomány, lélekrajz-elemzés, hittan, s helyére kerül talán. Inkább abban a kérdésben kellene tamáskodnunk, hogy vajon magát az embert tényleg jól megismertük-e azok alatt az évezredek alatt, amióta saját magáról hitelesnek tűnő krónikák sorában mesél, ahogyan közös múltat dokumentál, igazolásokat, értékeléseket, tankönyveket gyárt, eszméket és hiteket teremt – legendáriumi őszinteséggel...

*Szent Sebestyént is „halálra” nyilazták a keresztényüldözők, túlélte mégis!*

*Talán csoda volt, tényleg. De aztán mégis: bunkósbotokkal verték agyon...*

*Ne féljünk azoktól, kik megölik a testet – üzenetében ezt St. Máté vélte így.*

***Bis occidat qui cito occidat?*** Vagyis: kétszer öl, ki gyorsan öl, s nagyon?

S vajon nem egyfajta vízpróba volt-e mindvégig az egész **huszadik század** is? Hogy aki mégis csak túlélte a saját próbáit, az a bűnös. Vagy éppen hogy az az ártatlan? A két nagy háború s a Holokauszt meg a Gulág... vagy a kelet-európai koncepciók álpercek hosszú sora, országról országra, hamistudatról hamis tudatra, amelyeknek egyik legfontosabb elemeként: az ítéletekhez nem kellettek még terhelő bizonyítékok sem, csak önelítélő, „istentagadó, eretnek” mondatok, beismerő vallomások – akár ha kikényszerítve születtek is... Kő a nyakba! Meg persze kellettek „született” tanúk, illőn az egész megtanult múlthoz... Csak ott a törvényszerűség önáltatása, itt csupán a látszata miatt. Legfeljebb itt másfajta hatalmi trükk s arrogancia mellett: „Különbén a terhes feleségedet, a gyerek lányodat vagy anyádat az AVH-sok (a katonák, a barátaid, a feldühödött tömeg stb.) majd meg fogják erőszakolni!” S lehet: valakik meg is teszik... A **spanyol** inkvizitorokat ilyesmivel talán sose vádolta senki se. (Más helyekről tudósítók szerint azért volt ilyen gyakorta.) Mint ahogy például – szélsőséges fanatizmusuk mellett – a spanyolok kényelmességgel vagy tétlen tunyasággal sem voltak gyanúsíthatók. Például folyamatosan járták az országot, mindenfelé hitszakmai előadásokkal összekötött istentiszteleteket tartva a helyi közösségek templomaiban, amelyekre a megjelenés minden járóképes számára kötelező volt. Ezek alaphangját – túl engesztelésen és hálaadáson –, az adott hitpolitikai tartalmú előadás „hangulatán” és a helyzet félelmetességén „felbuzdulók” önkéntes jelentkezése jellemezte. Egyúttal bizonyos „mértékű” eretnokségük önbevallása is, amelyekre a központból jött szónok (és bíró) azonnal penitenciákat szabott s utalt ki a gyülekezetnek. S ez a

pandémiás „nagyvizit” szinte (nép)-szokássá lett rövid idő alatt. Meg az is, hogy amennyiben az önvádoló egyúttal fel is jelentett valaki mást is hasonló eretnekbűnök elkövetése miatt, a rá kirótt s kiróható büntetések is tovább enyhülhettek. Meglephetett-e valakit, ha ezek után a következő helyszínen már inkább maguk jelentkeztek mind a félszebb hívők „penitenciáért” s bűnbocsánatért. E járványszerű gyorsasággal szétterjedő s lavinaszerű önfeladási-kór egyik végállomása például a gyönyörű Toledó városa volt, ahol az 1486-os hitlátogatáson 2400 önkritikus ön- és mást-feljelentő mutatkozott meg. De sajnos így, a nagy szám miatt mindegyikükre már nem lehetett érvényesíteni a beigért enyhítéseket, s többségüket azonnal lecsukták, s majd a vallatások, kínzások eredményei döntöttek további sorsukról... Lám, a 20. század is mennyi ötletet kapott, lopott e jellem- s emberformáló időszakból is!

Nem kérdés, hogy a „hit” fontos kérdése: az **önfeláldozás**. De a meggyőződés (vagy önmegygyőzés) érvényességéhez hozzátartozik a választás lehetősége is, különben mindig csak egy üres dogma ülne törvényt személyes emberi küzdelmek fölött... S persze akkor nem is tudnánk, csakis értelemmel válaszolni az önáldozat hittételének nem észérveken nyugvó kinyilatkoztatására sem. De mégis: II. János Pál szerint: az inkvizíciónak „nem keresztényi” eszközei is voltak. Hét és fél évszázdot várt a világ erre a mondatra. Tehát csupán csak keresztényi céljai – a nem-keresztényi eszközökhöz? A katolikusok egyik hittétele éppen a pápa tévedhetetlensége a vallási kérdésekben. Azok a módszerek – Ferenc pápa nézetei szerint is – (mai szemmel) már elfogadhatatlanok. De vajon nem láthatta volna ezt ugyanígy (bocsánatkérés nélkül is akár) a kétszázhatvanégy pápa-előd? (Akkori szemmel is?) Mindenesetre, ha látták is, nem mondták. A legtöbb, amit tettek, hogy miután hitbéli kérdések alapján elindították az inkvizíciós eljárásokat, a súlyosabb ítélezést a világi szervekre (hatalmakra) bízták azon elv alapján, hogy: **ecclesia lon sitit sangvinen**, azaz *az egyház nem szomjazik vérre*. Egy-egy időszakban talán még fékeztek is az eretnek-boszorkány-irtó buzgóságokat. De azzal a sokkal, amennyi mégis kiömlött s odalett az inkvizíció három-négy évszázada alatt, kinek s kinél kellene elszámolnia? Istennél, pápánál, celebként ünnepelt mai trónörökösöknél (egyik-másik királyfi időnként elnézést is kér ükapja uralkodói bűnei miatt!), vagy csak az önmagunkkal folytatot vitáinkban?

Akkor is, ha például a legfélelmetesebb, a spanyol szentszék-szervezet kifejezetten állami testületként és fizetésből tevékenykedett, ténylegesen szinte csak a zsidók és a muszlimok elpusztításának, kiüldözésének eredményével, bár elsősorban az eretnekség megfékezésére hozta létre a rendszert a katolikus anyaszentegyház a 4. századi római jogra alapozva a 13. században. De ezer év előzmény, tapasztalat, keresztény múlt állt mögötte, tele precedens perekkel és büntetésekkel (püspökök sorát is halállal sújtó hitvita-ítéletekkel). Pontosabban „istenítéletekkel” – ez volt a használatos szakkifejezés. 1215-ig működött ez az „előzmény”, akkor III. Ince betiltotta, mert túl erős volt már a bírálók hangja és időnként a haragja is, mivelhogy sorra ítélték el olyan egyházi vezetőket is, akiknek ártatlanságában sokan hittek, annak ellenére, hogy megbuktak az „istenítéletek” képtelen próbáin. Sőt, egyházjogászok megállapították akkor, hogy vallásfilozófiailag is istenkísértés olyan csodát feltételezni, hogy emberek (akik esetleg ártatlanok) majd nem szenvednek sérülést egyes halálos fenyegetésű próbatételek és kínzások alatt. Aztán mégis milyen gyorsan sikerült elfelejteni ezt az élettani, lélektani tanulságot! Mintha az orvos azt mondaná a betegnek a kúra előtt, hogy ha nem éli túl a kezelést, az az ő hibája lesz, magára vessen, mert nem hitt eléggé a gyógyszerben, a terápiában és saját orvosában. Ugyanígy jelentette ki a fővállaló – csak éppen

mindig ünnepélyesebben – hogy ha a kínzás közben a vádlott *elhalálozik, vére hullik, vagy teste csonkulást szenved*, annak ő maga lesz az oka, mert nem vallotta be az igazságot! Ekkortól léptette tehát az istenítéletek helyébe a lateráni zsinaton az inkvizíció intézményét a pápa (cseberből vederbe?), kiterjesztve hatáskörét a boszorkányságra, majd az ateizmusra, a sátánizmusra, s egyáltalán mindenféle máskéntgondolkodásra is...

S az új „tisztító” intézmény még **négyszáz év** múlva is aktív eszköze volt a hatalmi harcoknak Vatikánban (Rómában), például adatokat gyűjtve vádemelésekhez a másként viselkedő főpapok vagy épp az itáliai protestáns közösségek ellen. Például egy G. Bruno nevű géniust is 1600-ban égettek el a Campo dei Fiorin, mert megtagadta annak „bevallását”, hogy a föld mégsem mozog. Amikor tehát a legnagyobb változást kezdte meg a középkori-újkori keresztény világ, a 16. században, akkor szerveződött újjá az inkvizíció (ráadásként protestánsok is boszorkányüldözésbe kezdtek!), s a dominikánusok élén a később pápává avanzált főinkvizitor, Carafa rémuralomná egyesítette a középkori előzmények és a spanyol kegyetlenkedések tapasztalatait. Szép gesztus volt Róma népétől, hogy (sajnos, csak a halála után) felgyújtotta és kifosztotta az addigra már nagy szerénytelenséggel Szent Hivatalnak átnevezett intézmény épületeit, mert már annyira gyűlölték őt. De még 750 évvel a kezdete után is csak átalakította a vatikáni zsinat az inkvizíció utódintézményét, nem megszüntette vagy eltörölte, tehát még 1965-ben is nagyjából a korábbiak hitelén működött. De akkor már persze rég nem égettek eretnekeket. Eretnekek pedig nincsenek – mondta volna Kálmán király, ha mondta volna, de a boszorkányok közül is csak az alakváltó, repülő, vámpírszerű torzakra, a strigákra mondta, hogy nincsenek – különben központi, pápai sugallatra –, a maleficákban (a bűbajosokban) azért ő maga is hitt egész életében. Akiket európaszerte máglyáztak még 500 éven át. Megjegyzem, talán 2018-ban egy orosz bíróság elmarasztalt egy költőt, mert verset publikált a vallásként (is) kezelt vallástalanság ellen. *Nincs undorítóbb az ateistáknál*, írta, *vissza kellene hoznunk az inkvizíciót*. Amely amúgy a keleti ortodox egyház területein a maga nyugati formájában nem is működött. De egy internet-fordítás szerint a szerző azt írta: *...halk ropogással hamvad az eretnek a tűzön...* Ez csak költői szabadság, ugye, de úgy látszik, abban nem hisznek az orosz hivatalnokok. Habár az elkövetőt– még csak be sem csukták... Pedig akár meg is mérgezhették volna...





S hogy még mi volt? Sok minden, ami nem „keresztényi”. Habár a **Nyájas Olvasó** azt eddig sem gondolhatta magában, hogy „istenes” füzetet lapoz, legföljebb, hogy rémmeséket olvas, történelmi rémregéket, rémirodalmi balladákat, esetleg, hogy középkori várbörtönök rémes kazamatáinak turista-hát borzoló programkörútján halad, amikor előre (vagy vissza) lapoz itt, s ezzel egyúttal az időben is:

**Volt** vastüskékkel teli ‘nürnbergi szűzbe’ zárás, lenyilazás,  
csavarokkal végrehajtott fejösszetöretés, agyonbunkózás,  
volt halálra etetés, holtta itatás, méregbefecskendezés,  
tövisnyakláncozás, azaz a ‘torok-golyó’ összeszorítása,  
‘meggallérozás’ – a nyakba fúródó nagy vasszőggekkel,  
mell-letépés – ha lehet: „a gyermekei szeme láttára”,  
volt agyátégetés izzó fejfedővel – tüzes vasszékben,  
s (állítólag) az égett testrészek megetetése másokkal,  
felnársaltatás ifjú s gyorsan növő bambuszrúdakra,  
a test eleven szétrohasztása egy állatvályúba kötve,  
rovarokkal átluggatás mézzel bekent sebeken át,  
élve-elégettetés olajjal átítatott gumitömlőkben,  
éhes véredek általi legyilkoltatás medvebőrben,  
s hittérítők felkoncoltatása Japánban, Afrikában...

**Volt** egy francia, úgynevezett: „ostya-törvény”, amely még 220 éve is guillotinnal büntetett minden boszorkányt, viharkeltőt, istentagadót, azaz többnyire zsidót (de bárkit, aki akár csak egyszer is elutasította Krisztus-testét), és már régen nem is „létezett” a paragrafus, de még mindig, s ténylegesen utoljára 1977-ben használták (a neutronbomba, a Concord és a Voyager űrszondák évében) Párizsban a nyaktilót. A halálbüntetést is csak rá négy évre törölte el a kétházú Parlament. Bizonyos politikai csoportok azóta is vitáznak e kérdéstről s a visszaállításról még a francia törvényhozásban is. Népszavazást követelt a halálbüntetésről a szélsőjobb volt elnöke (a jelenlegi elnök apja) is, akit 30 év alatt nyolcszor ítél el a bíróság, legutóbb 30 ezer euróra, többek közt holokauszttagadó, gázkamrás kijelentési miatt. A terrortámadások következtében pedig szélesebb néphullám (a radikális rendpartiaké) is kibontakozott, sőt, magasabb politikai körökben is lett több szószólója e nézeteknek, hibának tartván a halálbüntetés eltörlését. (Európában már csak a fehéroroszok élnek vele!) A volt pénzügyminiszter, aki szintén halálkövetelő lett, nyilván nem idézi fel az utolsó nyilvános guillotinózás eseményeit olyankor, amelyet 1939-ben rendeztek Versailles-ban, a Szent Péter börtön előtti téren. Amúgy, a nyaktilót, a „nemzet borotváját” a francia forradalom a civilizáció vívmányként állította közüzembe, orvosképviseelői javaslatra (szobra is áll érte), a korábbi kegyetlenül véres módok helyett. A találmány persze már évszázadok óta létezett: Itáliában, Csehországban, a korai középkor Német-Római Birodalmában. A 17. századi Angliában Halifax Gibbet (bitó) néven használták a piactéren vasárnaponként, ahogy Skóciában is (120-szor) 1710-ig, s a neve Scottish Maiden (Skót Szűz) volt. A franciák eleinte tartottak tőle, hogy nagyon visszaesik majd a nézettség az új kivégzőszerkezet túlságos gyorsasága és sterilitása miatt, de aztán mégis nagyon beindult a dolog a közönségnél, még kereskedelmi üzletág is fejlődött ki rá hamarosan. Az agy fejvesztés utáni aktivitásának tudományos és persze (nagyon) közönséges vizsgálódásai is folytak a helyszíneken egészen a 20. századig. De a

'39-es versilles-i kivégzés filmszalagon is megörökített népeseményén a nép egy része a zsebken-dőkkel felitatott vért hazavitte emlékként, ereklyeként (sok gyerek is volt jelen), bár azt akkor ők még nem tudhatták, hogy éppen e hír hatására szüntette be a köztársasági elnök azután a nyilvános francia kivégzéseket. Hitler viszont éppen a 30-as években vezette be állami módszerként a guillotint, húszat „állítva üzembe” belőle országszerte, s persze pontosan dokumentálva lett, hogy aztán 16 500 politikait és disszidentet végeztek ki velük, alattuk.



**Földrészt** lépünk, egyébként is: hol van már az eurocentrikus világ? Nem az inkvizíció miatt, ám-bár talán a mexikói bírta a legtovább: az utolsó boszorkányt 1877-ben égették el ott, bár pár évvel korábban még tiltott könyvek olvasása is elég volt ehhez. De Újvilág – új ölések. A **karibi** indiánokat többnyire helyben lemészárolták a partra lépő spanyol hódítók. A maradékot apránként. Az észak-amerikai indiánokat (a mérgezett whisky és a közvetlen lekasabolás mellett) inkább csak lelövöldözték, levadászták a megszálló, főképp angol csapatok. A kanadai indiánokat a franciák és az angolok himlővel, tifusszal, kanyaróval (s persze ezekkel párhuzamosan: tartós büntetőhadjáratokkal, termőföld kipusztítással s más ilyenekkel) irtották ki, amely folyamatnak „közönséges” programjai (pogromjai) voltak az azonnali tömegmészárlás, a megerőszkolás, a bőrlenyúztatás, vagy a később divatosá lett csoportos akasztás meg a rézbőr-rabszolga-vásár. Vagy az a (lehet, éppen európai importú) barbár szokás, hogy az erőszaktevések után a katonák a nők kimetszett nemi szervét a kalapjukra tűzték – „bokrétaént”. Hogy csak néhány „emlékiratba” olvassunk bele... Természetesen a skalpolás vagy a máglya fölötti nyárson-forgatás sem volt túl humánus katonai gesztus – a másik oldal kelléktárában (az irokézek kifent kagylóhéjjal fűrészelték le a foglyok ujjait), de mindig jöhet a kérdés ilyenkor: ki kezdte el? S nyilván az őslakók sem hagytak maguk mögött túl sok élt a csatatéren, ha győztek néhanap, de mégis: az etnikai tisztogatásokkal, tömegmészárlásokkal (amelyek során néha százzámra végeztek egyszerre öregekkel, nőkkel és gyerekekkel a telepések vagy a reguláris hadseregek alakulatai), vagy mondjuk a kevésbé véres, de teljes vagyoni kisémmizéssel járó folyamatos kultúra-fosztogatással, esetleg az újszülöttek és a „kicsiny” indián-gyerekek „átnevelési” célú begyűjtésével szemben, amelyekről általában kevesebb szó esett pár száz évig, nincs mit szembeállítani egy tárgyilagos történelmi mérlegen... Hogyha lenne ilyen egyáltalán! S nyilván nem érv, de nem is engesztelő gesztus az a csak harminc éve kiharcolt előjog sem, hogy néhány tucat adókedvezményes kaszinóval a rezervátumokban majd minden közös bűn végleg „rendeződik... Amerika sohase hihette ezt igazán! De hol van már a 18–19. századi indián-kérdés, vagy csak akár a 20. század első felének zsidókérdése is a hispán-anyanyelvűek mai „spanyolkérdése” (nemsoká majd lesz kínai-kérdés is), vagy az öröknek látszó néger–afroamerikai-kérdés mögött, amelyre a mögött szót használni valójában ma is még csak eufórikus utópia – bármelyik friss világhíradó tanúsága szerint is.

S vajon a **tízmilliónyi** (a célállomásokhoz még elevenen elérő) feketebőrű „vademberétől” – legalább kétszer ennyi áldozata lehetett a rabszolgarabló folyamatoknak 1526 és 1870 között – és egyúttal az életképes, „versenyképes”, egy fejlettebb jövő esélyétől száz év alatt száz évekre előre megfosztott „sötétafrika” sorsát vajon mikor, mikorra s „ki” rendezi majd a közös világmérlegen? Az is esélytelen? Utánunk a „migránsözönvíz”, szemben pedig újabb és újabb

gyűlöletáradat? Ahogyan szinte a világ minden részén tekintenek előre ma a várható afrikai népvándorlásokra is? De hiszen egy egész büntelen földrészt büntetett meg akkor – civilizációs, „karhatalmi” előjogán (erőjogán) – az újkori kolonializáló ember, néhány akkor (s ma is) virágzó nagyhatalom. S azt a kérdést, hogy vajon ki volt itt (vagy ott) előbb, akkor sem tette fel senki. Nemrég egy utazásokban járatos barátommal Afrikáról beszélgettünk, s megjegyezte, hogy mikor legutóbb Tanzániában járt, még végeztek ki boszorkányt a rossz termés idején, egy vénasszonyt. Kereskedelmi partnerei másról sem beszéltek két napig. Azt nem tudta, hogy egy emberjogi szervezet jelentése szerint a 4-500-at is elérheti az évente elpusztított varázslók és boszorkányok száma, a legtöbbről csak hír érkezik, bár időnként egy-egy nagyobb létszámú lincselés port is kavar: 2004-ben például lefogtak egy húsz tagú faluvezetést, főnökkel együtt, mert ítéletet hoztak, és macsétával, dárdával azon nyomban ki is végeztek hét boszorkányt. Nincs hír a folytatásról, de más más „fekete” országokból igen: 2009-ben Kenyában tizenegyet, Haitin 2010-ben tizenkét javas boszorkányembert lincseltek meg a szomszédok és az ismerősök, de Indiában sem ritka a hasonló közös varázslóölés. Egyeseknek vörös volt a szemük (talán foszfor vagy nitrát tartalmú trágyával tüzeltek), másoknak pigmenthiányos bőrük volt és fényérzékenyséjük (hiszen albinónak születtek), aztán egyszer csak megcsonkítva találtak rájuk – Burundi-ban. Mindegy, hogy gyerek vagy öreg – ha hibás! Hiába születtek boszorkánydoktorságot s más varázslásokat is betöltő rendelkezések is. Piros szem? Kevesebbert is öltek már!

**Európában** egyébként – boszorkányságért – az utolsó hivatalos ítélet a művelt Angliában született a II. világháború alatt, egy spiritiszta nő ellen. Churchill felmentette végül – de csak 1951-ben. E sorok írója viszont 1978-ban ismerkedett meg az utolsó (utolsó?) magyar boszorkánnyal, Vica néniel Pusztahencsen. Harminc év múlva, amikor a falu a legenda felélesztésével próbált meg idegenforgalmi érdeklődést kelteni (talán hamarabb sikeresebb lehetett volna), úgy emlékeztek, hogy csak a filmesek kiváltotta indulatok álltak az események mögött, nem valódi boszorkányüldözés, csak jelentéktelen kishisztéria. De én (mint ötletadó és forgatókönyvíró) jelen voltam végig, s a szemébe nézhettem akkor több tucat helyi embernek is, akik az állatok megrontásáról és a 60 éve férje nélkül élő öregasszony bűbájos képességeiről vallomást is tettek (persze nem a szent inkvizíció, csak a kamerák előtt), s talán valamit megértettem (közel sem sokat) abból is, ami mágiikus hiedelmként a világ egészét időről időre megforgatta, visszaforgatta, kiforgatotta. Először éltem meg ilyen képtelen valódiságot is, bár azóta már sokat. Halottlátókkal, vajákosokkal, rontásűzőkkel összeakadtam többször is, bár gyerek-elcsinálókkal már kölyökkorom óta már nem. De épp most olvasom, hogy pénzcsináló „szélhámosok” az idén is megpróbálkoztak átoktól-tisztítással valahol Magyarországon. Akkor, negyven éve az Oberhauseni filmfesztivál Fődíjjal jutalmazta az alkotókat (rendezte Mihályffy László), de jószerivel azóta sem beszélt *Bagóhegy boszorkányáról* senki se. De miről is? Hiszen nincsenek. (A szó magyarul leírva csak 1551-es keletű.) *Eretnek az, aki hisz a boszorkányokban* – üzenté szét az akkori pápa Európának még az első ezredfordulón, de aztán valahogy az újabb helytartók másképp látták ezt, és IX. Gergely már 1233-ban kiadta a jelszót: Lehet irtani! S kontráztott rá IV. Ince aztán, hogy: Kínpadra velük!



**De talán untatja** is már a sok régi ölés meg sanyargatás ijesztő, lehangoló, ismétlős mesélése a Nyájás (tán lágyabb *gyilkos sorokra* vágyó) Olvasót. Vagy talán csak túl kevés szó esett eddig a gyilkolás meg gyötres **hazai** emlékeiről? Pedig bevallhatjuk, hogy a hazai történelmi bűnmesék sem mások vagy különbek, mint az idegenföldiek. A sokszor elátkozott Andrásy út 60. vagy a hírhedett Margit körüti Kisfogház sem volt százados előzmények nélkül való büntető-vallató telep, amikor a múlt században „csúcsra járatták” őket, bár távoli-közeli „előzetesük” s a magyaros „kór-lap” nem hivalkodott találmányszerűen új kifaggatási ötletekkel, termékekkel – ’médinhungari’. Történeti összehasonlításként vegyünk például... egy semleges országot, mondjuk... a középkori Egyiptomot, ahol akkoriban (a bánya-rabszolga-munka mellett) éppen a száj- és nyelvlerasztás látványos „kínzódivatja” járta, amely rítushoz „járt” még ott, mint kiegészítő büntetési (vallatási, nevelési, szórakoztatási) „köret” egy fejedelmi (náluk úgy mondták: *mameluk*) ételsor feltalálása is, amely eltartott egészen a halálra szánt (s esetleg elítelt) rabok elhúzott idejű megfullasztásáig. Szinte ugyanúgy, ahogyan pár évtizeddel későbbi adatok szerint a nyelv kivágás, -kitépés kínpraktikája működött egy hozzánk sokkal közelebbi helyen: válogatottan íncsiklandó ó-orosz ételek serege mellett. Ez volt a halálra (halálba) etetés. (Tán említeni sem kell, hogy más helyszínein a birodalomnak súlyosan éheztek ezalatt nagyon sokan.) Nos, akkoriban a magyar ölésmódi sokkal „szerényebb” volt, s még csupán égett „bűdös paraszt” húst kínáltak az elítéltekhez hűséges híveknek és a lefogott mezitlábás elit-harcosoknak a királyi fogdmegek meg a hivatásos hadihóhérok 1514 júliusában. Legalábbis a krónikák szerint. Más „emlékezők” ugyanakkor túlságosan is kiszínezettnek vélik a Dózsa-tüzestrón mitológiát, hiszen a „részespapokat” is csak bebörtönözték, igaz, örökre. Persze, ez felség elleni lázadás volt, s a közönséges gyilkosságot vehették enyhébben is akár, ha már nem is anyira „lazán”, mint a magánjogi szemléletű szentistváni időkben, amikor például (az Admonti Kódex szerint) különbséget téve aközött, hogy a vádlott haragra gyúlva vagy dölyfösségből ölt, vagy csak véletlenül, fizetett 100 aranypézt is, vagy csak tizenkettőt.

De azért a **Dunántúlon** komoly szokásban volt a keréketörés fejtetől lábíg, az **Alföldön** a vízbefojtás és a máglyatűz, **Erdélyben** pedig az élve eltemetés, a nyársra- vagy karóbahúzás meg a felnégyeltetés. **Budán** a kopjára tűzést, a forró olajban sütést, a forró vízbe merítést, az iszapba fojtást, az olvasztott ólommal égetést, az élve tövissírba temetést és az orr, ajak és/vagy az ujjak levágását lelheti fel az érdeklődő az alkalmazott (s írott emlék által is bevallott) technikák között. Ráadásul még a testmaradványok „cirkuszias”, de persze hatalompolitikailag funkcionális, azaz elrettentő körbehurcoltatásával. Állítólag az Alföldön itt-ott heréltek is. S persze mindenütt volt lefejezés pallossal – urak privilégiumaként székben ülve vagy kövön térdepelve (tehát vízszintesen) –, kizárólag pallosjoggal bíró uradalmakra „engedélyezve”, s szokásjogként összekötözetlen kézzel. (Talán még a háromcsapás törvényére is némi tekintettel, bár ezt a Hunyady legenda nem igazolta vissza, s Zrínyire meg Frangepánra is többször sújtott a bakó.) S volt mindenfelé lefejezés bárdal – vagyis a fatönkre hajtott fejjel (függőlegesen tehát, így a kivitelezésben is biztonságosabban, s megkötözve) –, de az már inkább csak közönséges gonosztevők „jutalmaként”. Természetesen magát a halálbüntetést soha senki sem kérdőjelezte meg – ’minálunk’ se...

A legnépszerűbb (leglátványosabb) hazai rutin az anti időkben azért a keréketörés volt, az erdélyi parasztfelkelők, Hora és Klosk is így végezte még 1784-ben, de azért a vasrácsokkal történő tesszőszűzátás is megesett egyszer-kétszer még a 18. században. (Ó, sötét újkor!). Ám a leggyakoribb magyar módi mégis csak az akasztás volt, kettő vagy négy ágú oszlopokra: bűnfára, hámfára, bitó-

fára, törvényfára, korábban még közönséges udvari vagy útszéli élőfákra is, szlávoktól átvett szokás szerint. A szakirodalom emlegette „félautomata” (csapóajtós) angol bitót – talán nemesi-közneemesi konzervatívizmusunk miatt – nálunk nemigen alkalmazták. Azért előfordult néhányszor ritkább kivégzéstípus is: volt például zsákba kötözés, lófarokhoz kötve húzattatás, halálos végű hajóvontatás, elpusztító eredményű (vagyis eleve büntető) katonai sáncmunka, elveszejtő végű csatorna-ásatás (halálos kubikusságra ítéletés?) – mint többszörösen is „hasznos” magyar közbüntetések.

De amíg IV. Béla még felkoncoltatta Kötöny kun vezért 1241-ben, később az Alföldön már inkább a négy levert karóhoz történő fekvő kikötözés „divatozott”, Erdélyben még (kassai minta alapján) az agyonkövezés volt közzokásban, s Budán az iszlám-magyar eredetű felnégyeltetés és kitűzetés érvényesült. Lám, vagy a krónikások nemigen egyeztettek egymással, vagy meglehetősen komolyak az eltérések az országrészek „hivatalos” ember-pusztító szokásait leíró dokumentumokban! Később például feljegyezték, mint Habsburg mintát követő gyakorlatot, a rendre halálos végű hátszj-kihasítást meg a balkáni hátterű herezúzást is (s nem a távoli, kisfalusi legendákban), de létezik hazai emléktöredéke még az ázsai típusú élve szétrohasztásnak is, bár többek szerint ez is csak egy volt „mesés” szájhagyományaink közül. Habár annak idején a Jánosik nevű betyárt is élve megnyúztatásra ítélték, amiről viszont van írás, s szintén nem lehetett „legényálmom”, s talán tényleg megtörtént az is egyszer, hogy egy rabot egy közönséges mezőgazdasági munkaeszközzel, egy használt vasboronával, „cincáltak szét” az ítéletvégrehajtók. Sőt, a civil krónikákban még az úgynevezett „pápua típusú” emberevés vádja s a büntetéssel való fenyegetés is szerepel, ami megtörténtként talán már tényleg aligha volna hihető. Ámbár az dokumentált, hogy 1782-83-ban 40 cigányt emberevés (állítólag tanúkkal is igazolt!?) elkövetése miatt ítélték halára József császár parancsára, s végeztek ki ténylegesen is: akasztás, kerékbetöretés, lefejezés, felnégyelés által. 30-40 napra rá tizenöt árván maradt, 8-12 éves gyereket (11 lányt s 4 fiút) a tallósi fenyítőházba szállítottak átnevelés céljából, az ügyben érintett többi, úgy 50, hét éven aluli gyereket római katolikus vallású, nevelőséget vállaló parasztokhoz adtak ki Bécsbe vagy máshová (díjazás fejében), de az ő további sorsukról a következő hét évben már nem érkezett híradás. *A' célból, hogy „tudatlanságukban örökre meg maradjanak.* Egyébként akkoriban a „szemtanúk” által nem eléggé „bizonyított”, vagy csak enyhébbnek talált bűnügyekben a megkorbácsolás (25 csapás) után a török megyékbe száműzték egy évre vagy örökre a gyanús, vagy a már elítélt cigányokat. (1777-ben 68 ezer cigányt regisztráltak a hivatalok a birodalomban). Megjegyzem, a zsidó vérvádak 130 évvel túléltek ezeket az emberevős cigánypereket is!

A **Theresiana** (1770), Mária Terézia btk-ja, a Habsburg Birodalom igazságszolgáltatásának egységes reformja, Csehország mellett elvileg Magyarországra is kiterjedt, de a használata itt inkább csak a szokásjogon alapult, bár lett volna mit tanulnunk belőle a felvilágosult abszolutizmus uralkodóinak törekvésiből. A királynő, érdekes módon csak az 58-as, igen szigorú cikkelyt léptette életbe nálunk, amely a kuruzslással és a boszorkánysággal foglalkozott, de sem a hit elleni cselekmények cikkelyéhez, sem az istenkáromlás bűnének honosításához nem ragaszkodott. Viszont nem törölte el a halálbüntetést (szemben néhány fejlettebb európai törvénykönyvvel), de legalább szabályozta a kínzás határait, és létrehozta a szabadságvesztés intézményét – börtönben vagy fogházban, s a kényszermunka 1-től 10 év dologház is lehetett. Fia, a kalapos király, II. József új bétékát íratott 1787-ben, amely saját büntetőjogi újításait is tartalmazta, s külön is kiadta a Magyarországra meg Erdélyre vonatkozó rendeletét a büntettekről és büntetésekről, de a magyar országgyűlés elé mégsem került a törvény. A császár úgy gondolta, az igazságszolgáltatás egységességéről és a jogegyenlőségről

céljáról nincs mit vitázni, itt nem lehetnek kiváltságok. A rendek ezért megsértődtek, főképp, mert kimondta, hogy a nemesi származás sem mentesít a büntetések alól. No hiszen! Nagy kár pedig, mert e kódexet a jogtörténelem az egyetemes jogi kultúra kiemelkedő eredményei közé iktatta. Eltörölte a halálbüntetést, amely a mama btk-jában még élve elégetést, felnégyelést, kerékbe töretést, akasztást jelentett szokásosan (a nőket esetleg pallos várta), de hazaárulásért, lázadásért élve eltemetést, vízbe fojtást és nyársra húzást ígért. Hivatalosan kiktatta a testi büntetést is (ami addig tüzes fogó, nyelvkivágás, szíjhasítás stb. volt, tehát minden, ami fájhat), bár az új büntetéstételek, köztük a hajóvontatás, sem voltak kíméletesnek mondhatók. De míg Terézia mellékbüntetései a fejet karóra tűzés, a kézlevágás, a közszemlére tétel volt (egy nagy kerékre fűzve), addig József csak megszegyénítést és verést írt elő a legújabb főbüntetés, a szabadságvesztés mellett. Ez új volt a magyarnak. Egy hónaptól 100 évig tarthatott, többféle módon leláncolva, leabroncsozva, rendszeresen megveretve, éheztetve persze, hogy még véletlenül se érezze magát a rab „szanatóriumban”. De mégis: reformot hozott – volna. 1790-ben azonban II. József visszavonta a törvényt s az újításokat, mert nem váltották be a reményeket, s elégedetlenséget szültek mindenütt. A bűnözés is mértéken felül növekedett. Visszajött hát a Theresiana, minden korábbi erőszakával és a halálbüntetéssel együtt, visszajöttek az arcbélyegzések (direkt elfertőztetve, az esetleges szökések esetére), s még egy sor kínzás és régen „lejárt” középkori halálnem is visszaszökött. S habár a következő uralkodó, az öccs, II. Lipót is felvilágosultnak számított Európában, a magyar rendekről s különösen a vármegyékről a bécsi újítások és kezdeményezések már rendre visszapattantak (fogházjavítás, reformbörtönök stb.) egészen a 19. század közepéig.



De csupán a 18. század végétől nincsenek már felállítva se egyéni, se társas bitók a magyar falu-vegeken... Eladdig a község s a város gyakran megvette jó pénzért a kivégzés (a pallos) jogát és aktusát a királyi hivataltól vásár- és ünnepnapi látványosságok céljára, mikor is disznókkal vagy lovakkal húzták ki a foglyokat a vesztőhelyre, miközben, középkori forgatókönyvek (krónikák) szerint, mulatságelemként a nép meggórálhatta őket ganéval. Baranyában 1721-ben a végrehajtó egy kiherélésért hármat, egy sikeres akasztásért a csigázó hatot, míg például a pribék egy nehéz, de eredményes keréketörésért már akár tizenkét forintot is kapott. Külön a bakó, a fejvevő bértáblájáról nem olvastam, de az is ígéretes összeg lehetett: a (helyettünk) lemoshatatlanul piszkossá lett kezek árát mindig is megfizettük, lásd bérgyilkosok, mesterlövők, elitkommandósok is. Miközben sem Szent István törvényei, sem a korai keresztény egyház rendeletei nem támogatták hivatalosan a halálbüntetéseket. (Mi lett volna, ha igen!). A katolikus egyház például még az eretnek kivallatásokat is „le-szabályozta”: az előírások szerint csak egyszeri volt engedélyezve, és maximum harminc perc. De ki ne tudta volna a központban, hogy a periférián a fő- és alvégrehajtók vádpontonként mérték ki a törvényes félórát, s úgy akár félnapokra is rúghattak egy-egy vallatás „hasznos” ideje (maximum halálíg), és az újabb és újabb „meneteket” csak az előző tortúra folytatásaként jegyzőkönyveztek – így „játszva ki” a felsőbb hivatal, s talán becsapva még istent magát is.

A nemzetközivé lett **inkvizíció** egy-egy új lendületével (például a boszorkányhullámmal) együtt aztán megérkezett a halál- és fájdalomosztás diadalmenete a királyi Magyarországra is, amikor aztán a közönséges nép ekképpen felserkentett „igazságérzete” már a legbrutálisabb büntetéseket is szentesítette. Nem-korai feudalizmusunk első ismert s írott hazai büntetőjoga, Werbőczy Hármaskönyve 1514-ből, meg a korabeli szokásjog már 180 féle bűncselekményt sújtott halállal, s ez érvényben volt 1878-ig, a Csemegi Kódex megjelenéséig, amelynek amúgy az általános része 1951-ig, a különös része pedig: a „gyilkosságért halált!”, 1962-ig élt, bár akkor már csak 16 köztörvényes bűncselekményre. Akkoriban átlagosan évi nyolc esetben „használták”, 1978-tól pedig már csak kivételesen szabtak ki halált, háromszor évente. De a közhatalom a Tripartitum büntetőrészt száz éveken át gyakorolta, természetesen az eltérő uralmi, helytörténelmi, uralkodói-karakter periódusokban különbözően. Reformáció, ellenreformáció? Ideális terep! (Lásd még: unitáriusok Erdélyben, protestáns gályarabok stb.) Vagy vedd a magyar-román-szász együttélés történelemből kódolt buktatóit! De a személyes meg a kisebbségi-többségi sérelmek, a politikai és vagyoni ambíciók amúgy is keresztülszótták az egyházi dogmákkal és tudatlansággal is megterhelt együttélés szötteit, akár már az első boszorkányügyekben is, például a bábák, javasasszonyok, gyógyítók közti „válogatások” során. Az első három halálos boszorkányítélet Kolozsvárott született, és sajátossága, hogy végül a negyedik máglyarakás éppen magáé a feljelentő lett. Másutt is büntették néha a hamisan tanúskodót (*nyelve tőből levágassék*), ha utólag kiderült, bár talán erre született a mondás: annyit ér, mint halottnak a csók. De amíg a házasságtörés büntetése halál volt, a hamisan valló feljelentő büntetését később csak nyelvlakatra enyhítették, habár azzal aztán végigvonultatták a településen, például Debrecenben a 17. század közepétől rendszeresen. De az is igaz, hogy Komáromban a **szereótartásért** ekkor már nem kellett halállal lakolni: csak három napon át húzták a kicsapongóval egy kocsit fel s alá a városban. Kivéve persze a katonák eseteit (főképp alacsonyabb rangban): őket mindenütt keményen megostorozták különféle kisbűnökért is, békeidőben is: testi büntetések, munkabüntetések, szabadságmegvonás – ez volt a katonai büntetőhármast. Vagy: komolyabb esetben a hóhér által becstelenné tétetik, megszégyenítik, kicsapják, kiseprűzik az ez-

redből. Vagy: végül megfosztatik rangjától, megverettetik, s maghal a bűnéért, mert általában az ezredkapitánynak pallosjoga is volt. De már a vesszőfutás vagy a lándzsafutás sem lehetett gyerekjáték vagy katonadolog, bár mindig szabályzat-szerűen játszották, tehát maximum 300 felsorakozott katonatárs sorfala között, legalább tíz lassú föl s alá futással, 1-2 szeri vesszőváltással (ez eddig 6000 ütés), s a szájában egy nagy ólomgolyóval.

A **szégyenítés** egészen a 19. század közepéig rendszeresítve volt országosan. Nyilván könnyűbb ítéletek voltak, mint a kínzások, bár kinek-kinek mi fájhat jobban: szégyentábla, kikötés, kaloda, kiséprűzés, pellengér, szégyenfa, vesszőzés, nyakvas, szégyenkő, szégyenoszlop, szégyenketrec, kényszerseéta, faszamárra ültetés, keresztrekötözés, nyelvlakat, önmeghazudtolás, eklézsia-követés, falovzattatás, szalmakoszorúzás, pacalvetés, kopaszra nyírás, farkasgúzsba szorítás – amikor is a köztéren kellett guggolnia, görnyednie a megbüntettetettnek három napon át, térdhajlatában egy hosszú bottal, a kezeit pedig az alatt kötötték össze. Mindegyik büntetés leírása megérne egy misét. A megveretésre pedig egész tárgyarzenál kínálkozott: vertek bottal, korbáccsal, talpbőrrel, ázott kötéllel, vesszővel, csákánnyal, pálcával, bikacsökkel (Baján 1769-ben például, mert valaki hamarabb abba hagyta a közmunkát), kancsukával (Szegeden 1734-ben nyelveskedésért 30-at adtak), tövisfával (Szolnokon 1716-ban – kurvázkodásért), furatossal (Debrecenben 1751-ben, mert a cigány a tilalom ellenére hegedült). Ez utóbbi verőszerszám különben egy középen átlukasztott nagy kerek lapát volt. Csak **példák** ezek, megmaradt adatok, különben is: szabad kezük volt a városoknak a büntetésben. Szamosújváron például megenyhítették egy terhes nő ítéletét (bár erősen vétkezett), s magas pénzbírságra váltották át, de ráadásnak kiszabták, hogy három ízben állítsassék a templomajtóba, hogy mindenki az arcába köphessen. Húztak nőt is deresre, de ritkábban, mert az férfibüntetésnek számított: lócára szíjazva s levaspántozva bizony nagyon meg lehetett verni az emberfiát... Pedig nem is kellett olyan sok rosszat tenni érte: Hont megyében például már az istenkáromlók is 50, s az ismétlők már 100 pálcát kaptak 1667-ben, Pest-Pilis meg Liptó 25 és 300 között adott a káromkodóknak (*disznófia, ebadta*). A verésből sem tanulóknak pedig: akár halált (vagy istenkáromlásért)! Munkács egy ilyen mondatért rótt ki 40 lapátot: *Baszd meg a két ökrödet, kurafia, ördögadta!* De ha nem bánta meg a káromlás vétkét: *Kövel veretessék agyon!*

A **játékszenvedély** szinte örökös karakterjegye az embernek... De a *Theresiana* évében tiltó rendelet született egy sor kártyajáték ellen is – sok helyen volt érvényben ilyen Európában, míg másutt meg kevésbé üldözték, különösen, ha maga az uralkodó vagy közeli családtagja is híve, rabja volt valamelyiknek. Nem csupán a játék tényéért járt a császári büntetés, hanem, mert félhető volt, hogy a mértéktelen pénzézéstől egyes alattvalók eladósodnak, nem lesznek képesek jó adófizetésre (meg a család pénzét is elherdálják, s tovább szaporodik a szegény). Szinte már mai gondolatok. Bár ugyabban az évben meg engedélyt kapott egy lottószerű új sorsjegy-szerencsejáték az egész birodalomban, rendkívül magas tétekkel és nyereményekkel (hogy az ember és ember közötti különbség e téren is nyilvánvaló maradjon), ami szintén elég „korszerű” találmány. S talán e sorok írója most nem is élne, ha valamelyik szamosújvári felmenője ugyanolyan kocsmába járó lett volna kártyát s kockát játszani, mint a nagypapja (a nagymama szerint), ugyanis egy sor hazárdjáték miatt, például a Fáraóéért, ami a Póker egy korai változata, elég „sokat” adtak. Ezt egy időben magam is üztem, nyilván „öröklött” szenvedélyként, de abban a városban az 1770-es rendelet nyomán még 30-40 lapátütést mértek ki érte – már előszörre is. Másodsorra a kétszeresénél is többet, aztán már a börtön következett, mert hiszen éppen akkortól létezett nálunk is már hivatalosan



is a szabadságvesztés büntetése. Ami kevés helyek azelőtt szolgáltak ilyesmihez (várakban, szűk intézeti alagsorokban, kolostorpincékben, katonai egységek távoli telepein), csak arra voltak rendelkezve, hogy az elfogottakat őrizetben tartsák az ítéletig, s a kártyásság talán kicsi bűn volt ahhoz. A legelső magyar **fenyítő intézet** csak 1772-ben nyílt meg Szempczén (Szencen), Esterházy Ferenc adomány-épületében, amikortól végre mód volt a szabadságvesztés-büntetéseket végrehajtani mássutt is, mint a vármegyék, törvényhatósági joggal felruházott városok, pallossal bíró uradalmak piszkos, lepusztult tömlőceiben, valamint a katonaság erődítményeiben, ahol az inkább „szabadbüntetés” volt, különféle regulákkal keményítve. Ámbár azok ingyen, valamilyen közpénzből működtek, míg majd a fenyítőházban az őrzésért és az ellátásért már minden rabnak fizetnie kellett! Ha tudott. 1832-ban már nem is tudták „eltartani” magukat az elítéltek, s a fenyítőház is megszűnt, bár az már régen nem Szencen volt. A helyére 1780-ban a már húsz éve megnyitott első magyar árvaházat telepítették át Tallósról, mert az a lepusztult hely lakhatatlanná vált (kölykök „tárolására”) a maláriaveszélyes szúnyoginváziók miatt, hiszen rendszeresen elöntötte a Kis-Duna áradása. De az árvák helyére költöztetett felnőtt rabok (átlagosan százan évente) azért még hét évig „éltek” ott, nyomorult körülmények között, 50 fős, vizes, levegőtlen hodályokban, patkányokkal, gyalogárnyékszékkel, alkalmatlan személyzettel. Az igazgatók felkészületlenek voltak, az őrök pedig szolgáló katonák. Az akkorra már Nyugat-Európa minden országában teret hódító fenyítő-dologház szisztémából, meg a nagyon különbözően megvalósuló büntető-javító eszményekből és gyakorlatból a hazai első intézmény szinte semmit sem próbált ki, pláne hatékonyan. S különösen nem a legeredményesebb amszterdami modell akkor már sok évtizedes mintájából. Pár év múlva tovább is költözött Tallósról a fenyítőház a szegedi vár kazamatáiba, s a felvilágosultnak mondható elvek, a munkára és a munkával nevelés, feledésbe merültek egy időre.

S egy percét sem **irigyném** el azoknak az éveknél, amelyeket ott töltött el valaki, rendszertelen vagy rokonai által „beutalva”: csavargó, munkakerülő, korhely, koldus, mihaszna, zöllött, javíthatatlan, szajha, nevetlen, tolvajló – elnevezéseken és „jogcímeiken”. Még ha ez megóvta is őt esetleg a bitótól, mintegy esélyt próbálván találni számára az életbe való valahai visszatéréshez. A középkor elítélteinek ilyenre szinte sose nyílt lehetőségük, az ilyen helyekre ítéltéknek ez egyirányú utca volt általában. A munka eszményét (ideáját) vélték tehát megtalálni ezek az újkori javítóintézmények, mintegy az állami „szegénygondozás” elvének új letéteményeseiként, mert addig egyedül az egyház vállalta magára a maga korlátaival együtt ezt a feladatot, a keresztény gondviselés lehetőségeivel, gyógyító és ápoló rendjeivel, alamiznánaskodással, a szegénytömegek túlélési esélyeinek évszázados javításával. Az a karitatív munka persze folyt tovább a maga útján, de ezek a „házak” új lehetőségeket ígértek, csak nagyon kevés sikerrel működtek, különösen az első száz évben, s inkább a sokféle buktató, megvalósulatlanság, tévút, joghiány, elvi-eszmei zűrzavar jellemezte őket, meg leirhatatlan, nyomorúságos, kegyetlen életkörülmények. Különösen amiatt, hogy egy idő után e nevelőhelyeként elképzelt intézetek fokozatosan kriminalizálódtak, elbörtönösödtek, a munkával való nevelésre ítélték összekeveredtek a súlyos köztörvényesekkel, s a fenyítőházak fegyházakká silányodtak, keményedtek: láncokkal, verésekkel megbélyegzésekkel, s esetleg valamiféle kényszermunkával is, ha úgy tetszik.

A Tallósról **Szegedre** áthurcolkodó szenci fenyítőház sorsa is ilyen volt: kaszárnyák, raktárak, börtönrészek épületgyelege, koncepciótlan irányítás és működési elv a felvilágosultság új eszméinek teljes hiányával. Együttal a dunai hajóvontató fegyencek (gályarabok) áttelelő pi-

henőhelye is volt. Siralmas körülmények – szökésekkel, egyszerű, de ráfizetéses munkafélékkel, képtelen magas rezsivel. Sima várbörtönként működött tehát 1874-ig, gyakran tébolydai funkciót is betöltve. Ráadásul az osztrákok büntetés-exportja mellett, akik már Szencre is eleve ötven közbüntényesüket küldték el a megnyításra, s olyan alacsony fizetett rezsídíj mellett, hogy a pénzügyi csőd szinte végig kódolva volt. A tallói fenyítő neveldeből is rabtelep lett, időnként a száz lefogott negyede vasra vert halálraítelt volt, akinek a büntetését két év letöltendőre változtatták: ha túléli. Ilyenné lett hát a hazai fenyítőház-eszme a reformkor idejére. De végül is nem a magyar vagy az európai börtönügyekről szól ez az írás, könyvtárnyi az irodalom erről, inkább csak adaléknak szántam e pár bekezdést emberkezelésről, embergondozásról, sajnos, egyúttal azt is igazolandó, hogy mennyire értéktelen volt a magyar ember (is), még a 19. század küszöbén (is) – itthon.

Ezen intézmények **el**ve az lett volna (széles Európában), hogy a börtönt s a hosszú időre elítéltek életét a munka szentségével, erejével, belső értékével próbálja meg modernizálni, emberíteni, hogy ne mondjam: humanizálni, de lassan a legtöbb helyen visszajára fordult a kezdemény, s inkább a munkaigényhez és amellé rendelték börtönt, fogházat, fenyítőhelyet, láncot és ütleget, mint fordítva, tehát hogy sajátos munkát s „gyógyító” tevékenységet kerestek volna az elítéltek felsegítéséhez, megtámogatásához. A legkorábban induló angol dologtelepek sem voltak sokkal humánusabbak (bár, legalább voltak!): az iparosodásnak (fejlődésnek) sokféle ára lett, köztük az elszegényedés, a bűnözés, a börtönvilág bővülése is, s a javítóházak, dologházak, szegényházak csak próbálkozhattak a látható társadalmi sebek enyhítésével. Hogy az angolok melleleg a csirkefogók mellére égették, a mindenkori miheztartás végett, a nagy V betűt (vagabund)? A csavargók homlokára a nagy S-t (sklaven), mint a klasszikus rabszolgaság idején? Ez csak adalék, hiszen amúgy rendszeres volt még a füllevágás, gyakori volt a halálos ítélet, véres törvények üldözték az elbocsátott zsoldosokat, a munkanélkülivé lett ezreket pedig, például akiket, a vallásváltások veszteseként a kolostorok engedtek „szabadon”, drasztikus intézkedésekkel próbálták megrendszabályozni. A bűnözés valahogy mégsem akart visszaszorulni.

A népesség több mint fele e korban minden értelemben szegénné vált szerteszt Európában, úgy mondhatnánk: a rossz szegények voltak a többek. Karitás ez ellen nem sokat tehetett. De a protestáns etika (Max Weber) elvei sem emelheték ki a porból a tömegeket: a racionális élet, rendszeres, módszeres munka, evilági eredmények elve. Kétségtelen, sokat erősítettek a kapitalizmus szellemén és „csontosodásán”, de a hivatás-etika nem a fenyítőházak ideológiája. Csoda-e, ha a francia munka-alapú fenyítőtelepek se voltak sikeresebbek, ahol ezek a helyek már a 17. század végére kötelezővé váltak minden nagyobb városban. Ott aztán a jól hangzó nevelési „célok” saját fenyítő és büntető hatalommal egészültek ki, még a bitófa jogával is időnként, és szinte már a jog határain kívüli hatalomként működtek, inkább megjelenítve az uralkodói önkény országos jellegzetességeit helyi viszonyok közt, mint bármiféle embergyógyító javítóterápiát. A csőcseléktől megtisztítani a várost fontosabb volt, mint az istenfélővé nevelés, s a reszocializálás e kísérletét helyesebb talán így fogalmazni: a jó kiképzés az emberből. Egy híres hamburgi fenyítőház jelmondata a bejárat fölött: **Labore nutriot, labore plector.** *A munka nevel s fegyelmez.*

De **végül is** (ha nem is egy helyen, s nem is a célzott eszméken, de) ötven évig elműködött a magyar *domus correctoria* is: a gonoszság, iszákosság, kóborlás, botrányos életmód, lopás, hamispénz-verés, gyilkolás, gyűjtogatás, vérfertőzés, fajtalankodás, embertelen bánás miatt elmarasztaltak megjavítására, bár inkább fegyintézetként, mint dologházként. A párizsi meg amsz-

terdami ítélétházak némelyike különben 200 méterrel mélyebben rendezkedett be, mint a miénk, vagyis a föld alatt, bányamélyeken, hideg teleken többszáz halottal. Köztük fiatal kölykökkel is, akiket különféle enyhébb kihágások miatt ítéltek el például a saját szülei (nem engedelmeskedő semmirevalók), vagy máshová be nem „utalható” elmebetegekkel, és testi „tartozékuk” egységesen a korbács és a lábbillinc volt, még munka közben is, ahol az egyáltalán volt vagy megmaradt. A kihirdetett büntetésidő fél és tíz év között volt – vagy „jobbulásig” –, de ezt sok helyen senki se ellenőrizte. Gyakran a legtöbbet fizető rabok lettek az örök, tehát még csak nem is a legártatlanabbak, a „rend” pedig: mértéktelenül összezsúfolva emberek, férgek, mozgó-árnyékszékek, fény és levegő nélküli kamrák vagy hodályok, siklásoktól tarkított, sírutáni csendek – kenyéren és vízen, láncsal ellátott nyakbillincsekben. A rabtartás költségeit ott is előre „leszámálta” a hivatal, ha volt kinek, ha nem, hát lett miért dolgozniuk a beutaltaknak. De az amszterdami női dologház kapufelirata azért elmagyarázta a látogatóknak (ha voltak olyanok): *Kemény a kezem, de a lelkem nyájas.*

A szenciből lett **szegedi** fenyítőtelep talán nem volt ilyen céltudatosan brutális és ridegen embertelen, mint az iménti leírás, talán igen, valószínűleg nem túlélésre tervezték egyiket sem, és a nyugatiak között is akadt ezért néhány sikeresebb, emberibb is. Az életfogytiglan itt húsz év fenyítőfogsággal volt nagyjából egyenértékűsíthető, bár annyit valószínűleg senki se bírt ki egy ilyen igazi, szigorú büntetőben, ahol, mondhatni, három év volt egy halálbüntetéssel „azonos”. Ugyanis, a vezetőelv az volt, hogy a büntetésnek csak egyik eleme legyen maga a bezárás, a szabadságkorlátozás ténye, a másik összetevője a hely elborzasztottsága legyen, míg a harmadik a testi-lelki büntetés folyamatos fenntartása. Magának az ítélkezésnek az országos egységesítésére is csak attól az időtől nyílt lehetőség, amikor az első magyar joggyűjtemény kiadatott, amely egyáltalán és kifejezetten deklarálta (bár csak későbbi kiadásaiban) a szabadságvesztés büntetést, s ami egyben az első magyar egységes törvénygyűjtemény is volt, a Corpus Juris Hungarici 1696-ban. Eladdig csak a Hármaskönyv volt a forrás, az is csak latinul persze, s a bírák többsége csak agyonforgatott, kézzel másolt változatot használhatott belőle. Miközben Európán már éppen végigsöpört a felvilágosult abszolútizmus második hulláma is, ezen a téren is nagy változásokat ígérve és eredményezve. De a CJH magyar fordítása csak 1866-ban készült el, s a könyv hemzsegett a fordítási hibáktól meg a tévedésektől. Bíró se szívesen lettem volna akkor, bár talán mégis inkább az, mint elítélt! De a tárgy – a hazai büntetőügy – politikai súlyra mérve azután sem tartozott a honban fontosabbakként kezelt ügyek közé, ha ugyan a reformkor nagyjai vitáztak is fölötte időnkén, Kossuth és Széchenyi is, s egymással éppen, de ahogy Eötvös összefoglalta korának állapotát: *Institutioink nagyobb része a' középkor szüleményei, valamint azokat a' homályos hajdan szükségétől, vagy egyes indulatok-, 's szenvedélyektől vezéreltetve alkotá, úgy hagyták azt a következő századok, 's úgy bírjuk mi.*



1988. július 14-e, húsz év sajátosan tevékeny és nem könnyű munka után, az utolsó aktív munkanapja volt az utolsó hazai **közhóhérnak**: az ifjabbik Pradlik Györgynek, akkor épp a Budapesti Fegyház udvarán. De ez volt Vadász Ernő rablógyilkos utolsó életnapja is. A halálbüntetést csak 1990-ben törölte el az Alkotmánybíróság. Akit kötéltre ítélték, kegyelmet kapott ezután, de a megelőző tíz évben huszonnégy 21 és 57 év közötti férfit végeztek ki, elutasítva fellebbezésüket. Nőt utoljára 1969-ben, Egerben. A korábbi hóhéroknak (a Kovácsékból „magyarosított” Bogáréknak vagy a Kozarek dinasztíának) is szinte mindenki ismerte a nevét – mint korabeli, nemigen szeretett „celebnek”. (Vajon a kijelölt védő és a kijelölt hóhér hasonló indíttatású fogalmak?) S bár ugyan az ítéletvégrehajtóság keresett állami hivatal volt a 18-20. században (lehet, korábban is), jobb bér is járt érte, mint más nehéz testi munkákért általában (az első Kovács-Bogárt is 130 pályázóból választották ki a posztra), de mégis kivetett, szeparált (családi) életük, nagyon egyedi, s egyáltalán nem irigyelt sorsuk volt, lehetett a hóhéroknak száz éveken át. Gyűlölték és félték őket – nyilván, mert el tudták, el merték végezni (helyettünk?) ezt a sötét-melót! Fanyar fekete-humor, hogy elképzelem, amint az asszony, modjuk Pradlikné aznap este azt kérdezi fáradtan megtérő urától! *Milyen napod volt ma, drágám? Szo-szo, volt jobb is!*

Együttal talán a **kivégzések** egyféle (mai fogalommal) „anaszteziológusa” is lehetett valamikor a bakó, hiszen többnyire még előzetes megbeszélést is folytatott a „jelölttel” a „műtét” előtt, többek közt arról, hogyan lesz majd a dolog kivitelezve, de akár még arról is: hogyan legyen? De hiszen belépőjegyes program volt az akasztás egészen a II. világháború végéig, s ezeken néha még női közönséggel is találkoztak a hivatalos és élvezeti „mazochisták” vagy jelenlétre kötelezettek, mint a vádló és a vezető ügyészek, az elítélő és az esetleg elutasító bírák, a börtönirányítók, a biztosító és a felvezető fegyőrök, a börtön- és igazságügyi orvosok, a végrehajtók és segédek. Ahogyan az például az utolsó vidéki „kivégzésen”, a szegedi Csillagbörtön belső kisudvarán is történt 1987-ben. A „főszereplővel” együtt (K. Barnabás haálraitélt) huszan voltak jelen, s három híján már mind 30 perccel előbb ott álltak kora hajnalban az egyetlen sápadt lámpa imbolygó fénye mellett. A végrehajtók (a hóhér s segédek, akik alkalomadtán „beurásra” is kényszerülhettek) a fővárosból érkeztek előző este, mint a Központ alkalmazottai, s az elítélttel már nem is találkoztak, nem úgy, mint a régiek valamikor. (Se megnyugtatni, se megijeszteni!) Megint csak egy képzelt párbeszéd rémlik fel bennem, ahogy egy lakótárs érdeklődhetett a folyosón vagy a kapu előtt: *Aztán mi a beosztása magának, szomszéd úr, ott a BV-n? Munkáltatási felügyelő vagyok. Ó, hát akkor az nem is olyan durva!*

Egy közreműködő **fegyőr** kései emlékezései szerint: Szegeden a szomszédos nagyudvaron járművek sora várt ilyenkor arra, hogy szükség esetén felberregő motorzajjal nyomja el a fedetlen térben esetleg felhangzó segélysikolyt vagy a többi rab szolidáris részvétkiáltozását, ami gyakori volt olyankor, sok politikai fogoly emlékiratában is lehet olvasni ilyenekről. Aztán két ór vaslapos, rövidre kötött kéz- és láb bilincsben elővezette (szinte kivonszolta) az akkorra már rémült önkivületben roskadozó elíteltet, aki lelkiileg és fizikailag összeroppant, összecsinálta magát a rövid úton, ahogyan nemritkán mások is. Egyéb „baja” nem volt (mérgezés, sérülés, láz stb.), az orvos egy kicsit korábban megvizsgálta már a cellában. Az udvaron álló faoszlop, amelyet előző este az erre a célra rendszeresített, kibetonozott üregben a kijelölt smaszerek felállítottak, némán várta a rabot, ahogy a többiek is. Csak azért írom le ezt az **eseményt** ilyen részletesen, mert azt hiszem, egy 500 évvel korábbi lefestés (sok megmaradt azért belőlük), bármily élethű legyen is, csak, mint egy film, olyan lenne, messzi meséből jött s kiszínezett történelem-irodalom. Ez meg itt velünk

történt mégiscsak, ha nem is volt egyikőnk sem jelen. A bíró reszkető hangon, sokat bakizva ol-  
vasta fel a pár soros ítéletet, majd az előírt (a „rendszeresített”) mondattal engedélyt adott, amire a  
végrehajtók határozott mozdulatokkal, a rab lábait mozdíthatatlanná kötözve, nyakába kötve egy  
fémlemezbetétes lyukakkal ellátott kötelet, amelynek egyik végét a faoszlop tetején lévő kampó-  
pa akasztották, már elég gyorsan bevégezték a dolgukat. De előbb zsákot húznak az elítélt fejére,  
nyilván, hogy a jelenévoeket ne frusztrálja majd még erőteljesebben a haláltusa, a vergődés, a rug-  
dalózás és a hörgés. Még legalább 2-3 percig, „szerencsés” esetben. Majd azután még húsz, majd  
még tíz perc „halálos” csend következett az udvaron, amíg az orvosok (szünettel egymás között)  
kimondták mindketten a halál beálltát. Akkor a testet, leemelve az akasztórúdról, az egész idő alatt  
az oldalfal mellett álló nyitott koporsóba fektették. Ennyi.



*Lázár (az újszövetségi) súlyos beteg volt, meghalt,  
s feltámadott, de ha e „jót” előre tudta volna is,  
vajon akarta volna-e a meghalást például úgy,  
ahogyan ezek a „közönséges”, legendák nélküli  
emberek pusztultak el évezredek során, ártatlant  
sem kímélő, kegyetlen meghurcotításokban?!*

...volt ciánfürdőbe záratás, hamuba fullasztás, karmos kibeledés...  
volt késsel lenyakazás, macsettával megejtett felszeletelés...  
volt fejlecsapás karddal, bitóbárdal, volt lábfej-, orr-, ajaklenyesés...  
volt borral itatás a húgycső „szakszerű” összevarrása után...  
volt árokba, folyóba, önmaga megásta földsírba lövetés...  
volt újkori „eretnek villázás” közvetlenül a szegycsontba döfve...  
volt tömegsírba „puskázás” könnyű kézi gépfegyverekkel...  
volt hosszú tartamú test-húzattatás – motorkerékpár mögé kötözve...  
volt aknavető elé bilincselés, taposóaknára térdepeltetés...  
volt saját csecsemőjének megölésére kényszerítettetés...  
volt nagy vasércolvasztóba löketés, volt „sima” spanyolos kettéfűrészelés...  
ahogyan volt mérges darázs, pók, skorpió nem táplálás-szándékú lenyeletése is..



S volt agyonsújtás vasbunkóval, a franciáknál, és nem a vaskorszakban. Az ember végigolvassa  
ezeket, s még így sem érti, hogy még ha ezek a most sorakoztatott régi meg nem olyan régi „volt”-  
ok mind felfoghatóak lennének is – a mai ésszel szemlélve a régi észt –, vajon például egy olyan  
borzalom, mint az ismereteink szerint azték eredetű gyermekfojtás büntetőeszköze, hogyan ke-

rülhetett át Európába. (Persze: hajóval!) Úgy is, mint egy nagy, ősi, tengereken túli kultúra színes „halálszertárából” való szemezgetés – faji, felekezeti, nemzeti és más szempontokkal is felerősített európai válogatás – egy „nemes” darabja. Kiegészítéseként (bár a civilizáltabb helyeken ez az eljárás állítólag tényleg csak rövid „periódust élt”) egy egzotikusan szörnyűséges hangzású halálnemmel, ami: a mellkas felhasítása szívkitépéssel. Ha eltekinthetnénk a „technikai” nehézségektől, is kérdezni kellene: vajon hogyan érkezhett el ez mégis erre a szintén ősi, ezerszínű, büszke, mintaadó, állítólag szintúgy humánok lakta őskontinensre? Talán valamilyen kölcsönös, kultúrán túli kulturális csere-programmal? Emberagy hozta, nem a tengerár! Hát hogyan jár, hogyan terjed a halál (hacsak nem ragályok formájában) s az ölés formációja a kontinensek közti óceánokon át, hiszen az élet is csak milyen lassan és milyen töredékesen, bukottan, véresen tudott csak tovahaladni valamikor a távoli nagy földszigetek között? S megállítható-e bármi ilyen a nyílt vizen, ha veszélyt jelez a radarunk, mint akár egy óriási, luxus karanténhajó is?

**Talán** ugyanúgy zajlott a fenti, képtelen minősítésű ölésminta szétáradása a földgolyón, ahogyan az a bizonyos ókori, római (vagy perzsa?) keresztfára kötözés is olyan buzgó nagy szabadalommá vált kétezer év alatt köröskörül. Nem, mintha ez felfoghatóbb lenne: a szakszerű felszögezés „know-how”-ja. Róma tízezrekkel végzett így (zsidókkal, gladiátorokkal, keresztényekkel, rabszolgákkal), időnként több kilométer hosszan függesztve ki őket az útszéleken, bár a módszert állítólag a „függőkertés” csoda első védnöke, Szemirámisz vezette be Babilonban, s maga macedóniai Nagy Sándor is igen „megkedvelte”. A vezéri nagyság soha nem jelentett automatikusan emberit is, s persze még az emberi „nagyság” sem társult feltétlenül humánnummal. A humánnum is történelmi kategória? Akkor meg mit akarunk ezzel az egész embertelenséggel?! De visszakanyarodva: az a „keresztminta” is hogy bevált mindenütt! Még a csendes-óceáni szigeteken, még az azték utódnépek között is valahogyan újra meg újra fel- és kitaláltatott, felfedeztetett és rendre alkalmaztatott a különféle technikájú, anyagú és kivitelezésű fakeresztekre, kereszt-oszlopokra történő felfeszítések vagy kifüggesztések valamelyike! S mellesleg – kiegészítésként szerepelt az ókori mintákban több helyütt is – a lábizmoknak egy késsel a „megfelelően” szakszerű helyen megejtett praktikus átmetésze, mint a kín fokozásának és biztonságának megbízható eszköze – mintegy ráadásaként a halálbüntetésnek (ma is elítélhetnek száz évre valakit, vagyonelkobzás és jogfosztás mellett) – a kínzásban telhetetlen emberagy gyarló termékeként... *Omnia ad majorem Dei gloriam...* *Mindent Isten Nagyobb Dicsőségére!* De éppen melyik istenére?



*Brûler n'est pas répondre – Rousseau szerint.*

*Vagyis a könyv elégetése nem válasz a könyvre!*

*S az ember elégetése mire volt válasz mégis s megint?*

*Vérre, könnyre, tiltakozásra, könyörgésre, közönyre?”*



Inkvizíció: kikérdezés – kinyomozás – tévelygő lelkek megbüntetése, eredetileg „csak” erre jött létre a „tisztító” intézmény, aztán még **négyszáz év** múlva is aktív eszköze volt a hatalmi harcoknak Rómában (s az idő relativitásának gyorsulása akkor még talán nem volt olyan érzékelhető, mint ma). Például adatokat gyűjtöttek különféle vádemelésekhez a másként viselkedő főpapok vagy épp az itáliai protestáns közösségek ellen, vagy például a G. Bruno nevű géniust is 1600-ban égették el a Campo dei Fiorin, mert megtagadta annak „bevallását”, hogy a föld mégsem mozog. Hajlamosak vagyunk természetesen azt gondolni, hogy minden igazából a nagypolitika vegykonyhájában főzetett s intéztetett – különösen, ha innen, az imeretek távoli, bőséges fedezékéből nézünk a múltra –, de mégis: hol voltak akkor a „harcos” gének? Csak a plebejusok bioszerkezetében? Aligha. Amikor tehát a legnagyobb változását kezdte meg a középkori-újkori keresztény világ, a 16. században, akkor szerveződött újjá az inkvizíció, s ráadásként a protestánsok is boszorkányüldözésbe kezdtek! S a dominikánusok élén a később pápává avanzsált főinkvizitor, Carafa rémuralommá egyesítette a középkori előzmények és a spanyol kegyetlenkedések tapasztalatait. Szép gesztus volt Róma népétől, hogy (sajnos, csak a halála után) felgyújtotta és kifosztotta az addigra már nagy szerénytelenséggel Szent Hivatalnak átnevezett intézmény épületeit, mert annyira gyűlölték őt. De még (indulása után) 750 évvel is csak átalakította a II. Vatikáni Zsinat az inkvizíció utódintézményét,

nem megszűntette, tehát még 1965-ben is „működött” (s a Hittani Kongregáció tovább halasztotta), nagyjából a korábbi hitelveken, bár már szerencsére nem a gyakorlatán. Hiszen akkor már rég nem égettek eretnekeket. Mert eretnekek pedig nincsenek – mondta volna Kálmán király, ha így mondta volna (lehet, épp ma 900 éve), de a boszorkányok közül is csak az alakváltó, repülő, vámpírszerű torzakra, a strigákra mondta, hogy nincsenek – máskülönben ezt is központi, pápai sugallatra –, a maleficákban (a bűbájosokban, igézőkben, rontókban, méregkeverőkben és jósokban) azért ő maga is hitt egész életében. Akiket Európaszerte máglyáztak azután még 500 éven át. Megjegyzem, talán 2018-ban egy orosz bíróság elmarasztalt egy költőt, mert verset publikált a vallásként (is) kezelt vallástalanság ellen. *Nincs undorítóbb az ateistáknál – írta –, vissza kellene hoznunk az inkvizíciót.* (Amely amúgy a keleti ortodox egyház területein a maga nyugati formájában nem is működött. Máshogy működött!) Egy internetes fordítás szerint a költő azt írta: *halk ropogással hamvad az eretnek a tűzön...*) De hiszen ez is csak költői szabadság! Ám úgy látszik, abban nem hittek az orosz igazságügyiek. Bár az ítélet mintha mást mutatna mégis: még csak be se zárták... Pedig meg is mérgezhették volna...





Vajon mit szolt a világ ahhoz a **hírsorozathoz**, hogy szinte hétről hétre, újra és újra keresztre feszítették foglyaikat az iraki Rakkában az éppen sikeres városrész-foglalók és visszafoglalók... 2017-ben – a halálnem kiválasztásban nyilván nem véletlenül. (Szinte semmit se szolt a világ, mert ez a hír különösebben már fel se tűnt a Nyájás Olvasónak, ugye?) Az a földrajzi térség mindig is előszeretettel nyúlt a keresztfához, bár a 8. századra, amikor a kereszténység államvallássá lett a Római Birodalomban, már nem a keresztények kerültek keresztre. Később pedig Nagy Constantín, feltehetően Jézus tisztelete miatt, felszámolta a keresztfán ölést. De vajon akkortól hány tízezer emberrel végzett már az új-hit (más öléstechnikával: zsákban tengerbe dobták, viperával csomagolták össze stb.), az erőszakos térítés meg a történelmi elégtételszerzés nevében, a más vallásúak, a régi hitűek, a hitetlenek vagy az eretnekek soraiból sorozva őket a halálba. (Vagy talán a „harcos gén”?) Theodorianus kódexe alapján például 80 féle ilyen elkövetésre kellett új módozatot keresni. De aztán a középkortól már a kereszt végleg kiszorult az európai eszközök sorából. Megújult az ölésvilág:

- ...feletetés megvadult tűzhangyákkal – fához kötözöten
- ...szülőkinzás – saját gyermeke „sötétládába” zárása által
- ...kihajíttatás egy-egy nagyváros bűzös szeméttelép-máglyáira
- ...a nemi szerv leperzselése – lángoló stroncium-bárium fémbotokkal
- ...felakasztás lábánál fogva – a mellékér felvágásával, kivézetésig
- ...talaj alatti sötétzárkába csukatus – rozsdabiztos vasláncra verve
- ...éles, sorjás, apró nyers vasreszelékek nyelv alá helyezése
- ...nagyvárosi, de préri-indiánok-kifejlesztette megskalpolás
- ...izzó kompozit-pálcával „varázsolt” bolgár megsüketítés
- ...ibériai gyártmányú vascsizmás lábszár préselés
- ...csömörkúra, hidegvizkúra, forgódobos testpörgetés
- ...lekopasztott fejre való jegesvíz csepegtetés napokon át
- ...megnyúztatás, megölt testvérből vagy szülőből etetés
- ...saját testrészt megetetése (a távoli maoriktól eltanulva)
- ...etetés más rettentő és megrendítő „idegen-anyagokkal”
- ...herecsonkolás, herezúzás, fejpréselés, szívkimetszés
- ...leeresztés csigasoron – fejjel lefelé lógatással
- ...hüvelyszorítás, fülcsonkítás, halálra ráztatás
- ...elektromos sokkolás, „zsákbamacska-kötözés”
- ...halálos helyre (szigetre, barlangba, lepratelepre) száműzés
- ...szakadékba vetés, várfalba (cellába), sziklába „falazás”
- ...torkelvágás (a francia gyarmatokon), s krokodilok közé vetés
- ...hirhedetten lassú, úgynevezett „ezervágásos” kivégzés Kínában
- ...kiéheztetett patkányokkal teli ketrecben – hason kikötözés
- ...folyamatos testégetés gyertyával, szalmával, forrasztóval, szurokkal
- ...villásfogú, éles szélű (belül szétnyíló) fémkörte – az eufemikusan hangzó: „virágzó gyümölcs” betolása a végbélbe, a vaginába, a méhbe vagy a torokba... végül.

**Írom, írom,** s közben néha hangosan is elolvasom ezeket a sorokat, forgatva magamban szavakat, mondat-képeket: vajon most mit szólna a Nyájás Olvasó? Ma pedig: elejétől átolvastam az egészet, s beláttam: csupán végiggondolni is már komoly önkínzás! (Abba kellene hagynom, de már nem lehet...) Pedig a költői (eposzi) hangzású kardélrehányás, meg a lándzsákra dobítás jó magas pálmafákról, az emberkéz általi felaprítottás, az aprólékos köröm-letépdéses vagy a teljes test csontonkénti összetörése módszeres lassúsággal – ma már mind-mind csak „fapados” technikának számíthatnak. Mert tényleg végtelennek látszik a szellem találékonysága a kínzás, az ölés, a büntetés, a bosszúállás s mindezek beteges élvezetének emberi útvesztőiben azóta, hogy valamikor ezer éve egy áldozatot arra a bizonyos strappado elnevezésű egyszerű csigára felhúztak, aztán földre ejtettek (hátral persze a kezeit jól összekötötték), miközben a lábain nagy súlykötegek függtek. (Fricskája az életnek, hogy még Mchiavellivel és Savanarolával szemben is alkalmazták ezt a kínvallatást.) De az, hogy mégis mi minden van jelen ma is még – örökségként vagy felújításként – a közeli-távoli múlt gyilkos eszköztárából, a jövőre nézvést is árulkodó lehet. Lám, maga a sima strappado is hogy megújult mostanra! (Ha Dachaut már szintén réginek tekintjük.) Ma már inkább kézbilincsben történik a lelógatás (*il tormento della corda*), csak már fejfelé, méghozzá egy különleges szerkezetű új „műszer” fölött: a leírások szerint egy elktromosan sokkoló „fejkalapács” jár az új-strappadóhoz, a korszerűbb faggatás és ölés (talán már számítógép vezérelte) kiegészítőjeként. Ha valaki szívesen **megnézné** működés közben is – ilyen ember is mindig akad –, ne tőlem kérjen útbaigazítást! Nyilván nem láttam – csak elhittem, hogy a török biztonsági szervezetek, az irakiak, a kíniaiak, de még az amerikaiak is használták. De lehet, holnap már erre is azt mondják majd: filmrevaló műszaki mese a 21. századelő fantáziatárából. A jövő technikai múzeumaiban az akkorra már elavultnak számító s elunt mai kínzó-ölő „műszaki” csodák állnak majd sorban – interaktív ismeretszerzést kínálva. Habár egy korábbi amerikai elnökjelölt, McCain részletesen is leírta szabadulása után (öt és fél évig tartott a fogság) a strappadót, amellyel őt is megkínózták Vietnamban. De lám – veti közbe valaki –, túl lehetett élni, hiszen a szenátor csak két éve halt meg finom párnák között. „Megnyugtatósként” mondom: 700 évvel ezelőtt még nemigen számoltak az alany túlélésével – se a kezelők, se a szenvedők...



Tényleg: **mennyi** lehet az igaz, s mennyi a vélt, kitalált, kiszínezett – a régi adatokban? De számít ez a számtan, ha a valaminek már a töredéke is sok? Régen, mondjuk, volt (hol volt, hol nem volt) farkasokkal vagy más nagyvadakkal „megrendezett”, Grimm-mesékbe illő – emberfelfalás. Hiszi a piszi. Én is ki tudtam volna találni, gyerekként. Vagy volt úgynevezett „mártírfához kikötözés” – sötét erdőkben, vadak által sűrűn járt csapásokon. Ez vajon igaz mese-e? Talán nem, s az ember szeretné azt hinni, hogy ezek csak „költői” feljegyzések, szóban kelt regék, s csupán egy ébredező gyermekagy vagy egy sérült felnőtt fantáziált, annyira hihetetlen – lenne – tényleg az embertelenség mértékte-

lenségének e sorakozója, ha a jelen nem igazolná vissza folyton egyúttal a múltat is! Jogos lehet-e például a fej lúgos folyadék alá nyomásának leírását e mostani mustrába szedni, amikor magának az aktusnak az első említése is csak százötven év előtti. S ha ma hallanánk ilyen esetről, elhinnék-e? De mennyire! Mégis, ami mai „borzalom”, virágzik az ijesztő régi módszerek, szokások, törvények és cselekedetek helyén, hogyan igazolhatná a múlt valóságát, magatartási megnyilvánulásainak, másképp az emberagy torz kórosságának folytonosságát? A jövő nem felel a múltért! Például azt, hogy egy elítéltet (akit valakik erre ítélték!), csupán azért zárnak be hosszú időre egy valódi (dísztelen, olcsó) fakoporsóba – ma, hogy ott végül – három nap üvöltés után végleg elnémuljon, elhiszi-e majd valaki ötven év múlva? (Hacsak elő nem kerülnek a nyolcvan évre zárolt filmdokumentumok!) Pedig a múlt megkopott mechanikájához képest talán még a kivitelezés sem lett feltétlenül modernebb mára, nem hogy a szelleme! Vagyis csak a kor s a kor emberének „gyilkos igénye” lett közben korszerűbb? Vagy igényesebbek vagyunk, lettünk – az ölésben is? Esetleg kényesebbek a vérre? (Vagy éppen ellenkezőleg: szomjasabbak?) Vagy egyszerűen csak: embernek is rosszabbak vagyunk – ahogy hallok mostanában a megjegyzést, főképp öregebbektől. Rossz ezt a mondatot elolvasni újra. De mostanában azt is „hallani”, hogy egyre újabb és újabb ébrentartási technikák születnek, például ma már zúgó transzformátor alá kötözik oda a páciens. Hol van már az éjjel-nappal lámpafény, a koppanó vízcseppek örülete, a tízpercenkénti felriasztás, ahogy ez valamikor működött! Miközben persze a cél megmaradt a régi, a sokszor visszaigazolt: hogy a rab vallatható legyen akár egy egész héten át is... Azt már az ókori Rómában is tudták, hogy az ébrenlétre kényszerített (például kényelmetlen, kicsi helyre beszorított) ember egy idő után alkalmasabbá válik a beszélgetésre. 2009-es betiltásáig az amerikai hadsereg is alkalmazta a technikát, például 2003-ban Irakban, megállapítva azt is, hogy egy eredetileg egészséges, fitt férfi körülbelül 50 órán át képes álmatlanul egyhelyben állni. De arra már a 16. századi skót boszorkányüldözők is rájöttek, hogy alvás nélkül a fogoly 4-5 nap után már szédülni, bódulni, hallucinálni kezd, s szinte bármit bevall, amit csak sugallnak, dresszíroznak neki. Hiszen már látja, „érezkeli”, saját maga is!

**Valamikor régen**, nagyon régen világ-szélesen elterjedt volt a megkövezés, mint a halálbüntetés bibliai múltú intézménye: már a mózesi törvények (a Tóra és a Misna) szerint is – istenkáromlás, bálványimádás vagy a szombat megszegése miatt, esetleg tiltott emberáldozásért. De szinte ugyanilyen „divatos”, lett aztán a görögök hasonló gyakorlata is: hazaárulásért, házasságtörésért, s aztán igen sűrűn megtörtént a régi Japánban, mégpedig félig a földbe temetéssel, isten tudja (vagy ő sem?), milyen bűnhivatkozások végkövetkezményeként. Sikeres könyvek, filmek idézik e halálos életmeséket, s olyankor mi, szülők megsimogatjuk a gyerek fejét, mint máskor, ha véres thrillereket nézünk együtt a tévében, s azt mondjuk: aludj jól, kisfiam! Ne félj... ez itt csak kultúrantropológia, néprajztörténelem, legfeljebb is csak emlékeztetpolitika, nem a valóság tüköre. De akkor vajon miféle szellem- és lélekműködés tartja még életben éppen ezt a fajta halálnemet ma is a táliboknál Afganisztánban, vagy Mauritániában, Pakisztánban, Jemenben, az Emírségekben, Indonéziában, Katarban, Iránban, Nigériában, Szaudi-Arábiában is? Esetleg az ősrégi hadith-okon alapuló, 1400 éves mohamedai sharia? Ami miatt amúgy a szexuális eltévelyedőkre s más hasonló „bűnösökre” (ártatlanokra, vétlenekre, betegekre, melegekre), tanúbeszámolókat szerint, akár rádönthetnek – mintegy közösségi ítéletként – egy lebontásra „ítélt” magas téglafalat? Hát ilyen a modern idők megkövezési megújulása? Legközelebb betonfal következik?



**Régen és most** – mennyi hasonlóság s mennyi ellenkezőség bukik elő a homályból egyszerre, ha valaki kiborogtatja a nemzeti büntetéstörténeti szennyesládákat. Miközben mostanra már önálló főhivatalok, minisztériumok, méretes nemzetközi szervezetek jöttek létre s működnek kifejezetten a humánium, nevesítetten az emberélet értékének, mentésének, jogi védelmének, óvásának, tisztelben tartásának jegyében! Mit akarhatnánk hát? Voltak valóban ezerévek, amikor az emberélet érte szinte a legkevesebbet az államközi „piacokon” s az élőlény-hierarchiában, majdnem hogy deklaráltan is: az egyén sorsa és tragédiája nem érdekelt (rajta és családján kívül) senkit sem. Pedig akkor még tized-huszdennyi lélek sem élt a földön. Hát akkor vajon ma, hogy már így túlnépesedtünk valóban: mennyit érünk darabonként a föld nagyközösségének? Mint amennyit a határhaszon közgazdasági elve szerint a szomszéd ember számára a negyedik-ötödik pohár ivóvíz? S az is csak addig, míg szűkösen állnak rendelkezésre a „javak”. S ahogy növekszik az emberiség létszáma, úgy csökken majd tovább egy-egy humánpédány értéke a hozadékskálán? Csoda-e, ha egy páran csupán a természetes kiválasztódás, az egészségesebb életsűrűség-elv s az emberiség önműködő, önvédő (darwini) mechanizmusaként értékelik és kezelik az emberselejtezést, akár a régi járványokat? Alapot nyitva az életér-elméleteknek is...

Ha korábban voltak még **kétkedők** s „hitetlenek”, ma már azok is elismerik – túl sokan látják, élték át az eseteket élőben is, nemcsak hiradók esti meséiben, hiszen a terrorizmus ma már több oldalról is dokumentált „műfaj” –, hogy a kamionnal tömegbe robogás nem az ijedt képzelet vagy a hírfantázia szüleménye (pár éve még el kellett hinnünk a hírmondónak, hogy volt ilyen), hanem hit által gyújtott valódi gyilkos-őrület, s hogy az öntestre akasztott tömeggyilkoló eszköz akciója széles népcsoportok körében szent emberi küldetésnek számít, nem irodalomnak vagy egy elszabadult elme szörnyűségének. De vajon a nagy robbantásokkal sokkoló hírek mögött s között észrevettük-e ottani kisemberi targédiákat is? Hogy például a melegek törbe csalása és ítélet nélküli kivégzése egyes vallási szélsőségek irányította földhelyeken mára olyan természetes, szinte köznapi eseménnyé lett, hogy csak kisbetűs újsághírré degradálódott nagy országok napilapjaiban... Pedig ez a jelenség szinte még ijesztőbb, a jövő felé tekintve, mint a terrorizmus várható akciói, mert azoka, mint a hideg-meleg-háborúzás újabb fajta gyilkos módszerére s gyakorlatára igyekszik felkészülni, s válaszolni is fog a világ nagyobbik fele, de az emberagy őrületének kiszámíthatatlan deformitásaira, s amit majd még holnap találnak ki, nemigen lehet felvértezödni. Hacsak nem számítjuk a közönyösség széles terjedését is a vértetethez. Mert vajon felkészülhetünk-e arra a nemzetvezérre, egyházirányítóra vagy kilúgozott agyú közkatonára, aki a saját népét ugyanúgy irtja, mint valódi vagy vélt ellenségeit, csupán azért, mert valamiben mégis csak más mint ő, például a közös vallásuk eltérő hangsúlyaiban, lásd az összebékíthetetlen síita-szunnita viszályt. (De hiszen volt már ilyen vallásgyűlölet Európa közepében is!) S hogy egy nemzetűrsat, mondjuk, egy homoszexuális testvért, barátot, szinte „hitbéli” büntetésként, lehajíthatnak egy toronyház tetejéről (valamilyen képtelen előírás szerint: fejjel előre) – világi ítélet nélkül, ugyanakkor egyház és (iszlám)állam által „hivatalosan”? (Hány száz éven át dúlt itt nálunk hasonló eretnek-polgár üldözés!) Vajon ezeket a híreket is meghallottuk a közeli múltban? Vajon a dél-afrikai apartheid erőszakos „meleg-kezeléseiről” szóló korábbi hírek is eljutottak hozzánk annak idején, még 2010-ben? Nem nagyon. S nyilván az sem volt nagy hír, hogy három éve szabályosan megvesszőztek (85 csapással)

egy semmilyen „más” bünt el nem követő melegpárt Indonéziában – az óceánon túli sharia szerint. Ez is csak olyan nemzeti belügy, mint a korrupció, a halálos ítéletek kérdése-gyakorlata, a parlamenti választások tisztasága, az öngyilkosság meg az abortusz?

**Régi** történelemtörténetek meséinek apróbetűs soraiban a legrészletesebben is elolvasható (nem említve a wikirodalom betűtömegét), hogyan is történt valamikor pontosan – például a karóba húzás. Mondjuk úgy, hogy gyakorlott haszonállatokat, erős igavonókat foglalkoztattak végrehajtásakor a hóhérlegények. De előfordult, hogy az ítélet – praktikus és „szellemesen” – az elítélt saját tulajdonában lévő teherhúzó állattal lett végrehajtva, köztakarékos megoldásként, már szinte egy korai „csináld magad” szerint... S az sem titok ma már, hogyan működött valamikor az „önfelakasztás” cinikus ítéletének „jogintézménye” és folyamata, tehát a nem önkéntes öngyilkosság, például itt Európa keletibb felén. De régebben, tán félszáz éve is még (főképp Japánban) elismert s vállaltan büszke szokás volt a harakiri önkéntes kényszere s kényszerű önkéntessége, a szeppukunak nevezett rituális öngyilkosság is, a kivégzés szégyenétől való szabadulás szokása, az önhasmetszés, mint hűségbizonyíték. Mint egy társadalmi csoport iratlan rendtartási eleme, a középső és felső harcos osztály (a lakosság 5-10 százaléka), a szamurájok öntörvénye. (*Lassan vérzett el, miközben saját vérével megírta az életét összefoglaló versét...* – még ma is milyen borzongató elismeréssel adózunk e távoli hagyománynak.) Végül már országgyűlési (1869) rendeletek is szabályozták a tiszteltnyilvánítás e formáját és technikáját a legkisebb részletekig. E sorban volt bocsánatkérő halál, volt sérelem vagy bosszúság okozása miatti halál, volt hűbéri hűségihalál, halál mint a meggyőzés végső eszköze, meg még többféle más. Volt halál, mint *emberi oszlop*, amelynek megvalósításaként az öngyilkos szamuráj teste fölé például egy hidat vagy egy fontos személy lakóházát építették, azon az hitelven, hogy így az a jövőben védelmezője lesz majd az építménynek és lakóinak. Bár maga az alany néha nem önként jelentkezett e tisztelteméltó feladatra.

A **történelmet**, s ami már elmúlt, nem forgathatjuk se át, se vissza (bár próbálkoznak vele többen is), de az nyilván magyarázhatóan összefügghet e múlttal, hogy a mai japán statisztikák szerint a 10-14 éves gyerekek között a vezető halálok, közel a negyede, az öngyilkosság, megelőzve a daganatokat és a közlekedési baleseteket is. Pedig ez a korosztály lenne az élet virágzása maga, a legalacsonyabb részvétellel az elmúlásban! De ma a 15-39 évesek között is az önmegölés a vezető halálok (már nem szepukkuval!), míg az összjapánok a világlistán csak az első hús között szerepelnek különben. (Mi magyarok az első tizenben). Mi köze ennek e dolgozathoz? Ítélje meg a Jámor Olvasó! Okinaváról hallottunk mindannyian: 1945-ben, a világháború utolsó „perceiben” 260 ezer halottja volt (húszezer amerikai, ötször annyi japán, és 140 000 bennszülött, a teljes őslakosság fele!). S ez utóbbi adatban rengeteg öngyilkosság is szerepel (mert mi lesz, ha az amerikaiak győznek?). Valamint az a ma már feloldott titok, hogy a japán katonák élő pajzsként használták az okinavai bennszülötteket a támadások elhárításakor. Lehet mondani megint: az ókor óta van, s mindig volt ilyen... de ugyanakkor azt is meg lehet kérdezni: mi ez, ha nem emberölés? S mint minden ilyen: emberáldozat!

A harcos japáni **busik feleségei** – férjük halálakor – nemritkán maguk is elkövették a rituális öngyilkosságot, hűségükkel erősítve meg a férfiak földesuruk iránt vállalt hűségét. Másutt is láthatunk hasonló viselkedést, morált, hagyományt a nagyvilágban, nehéz is olyan jelenséget találni bárhol, amelyre ne rímelve egy másik valahol, bár olyanról nemigen tudunk, hogy a férj került volna megözevgyűlten a felesége máglyájára vagy sírboltjába (hacsak nem az ókor

nagy királynőinél). Az **asszonyégetés** (özvegyölés) is ilyen, de igazán kiteljesedve csak Indiában találkozhatni vele, mely nem egyszerűen történelem teremtette özvegyors-tragédia: legalább annyira özvegygyilkolás, emberölés is, amiről bőséges irodalmat tárol és őriz (a hasonló jellegű japáninak sokszorosát) az ing kultúra és hagyományvilág. Persze őriz a görög meg a héber mondavilág is olyan híres eseményeket, amikor tömegesen áldozták fel magukat nők (gyerekekkel együtt is), hogy ne kerüljenek az ellenség kezére, annak minden személyes, s ha úgy tetszik, nemzeti (demográfiai) következményével együtt, s ezek aztán a hősiesség szóval összekötve hagyományozódtak az utókorra. A délszláv háborúban, a 20. század végén is előfordultak egyéni önmegsemmisítések, a feleknek ott iratlan napiparancsuk volt az erőszakra és az erőszakolásra, különösebben nem is titkolva a „néptisztítási” szándékot a háttérben. S ez a halálba menekülés micsoda, ha nem emberáldozat?

De az indiai asszonyölés **tradíciója** mindannyiszor egyéni tragédia is volt évszázadokon át, egészen a 20. század közepéig, valahányszor egy asszony vagy/és a családja, vagy/és a férj családja úgy döntött, hogy a nő áldozza fel az ura nélkül értelmetlenné vált életét egy szertartáson (általában a férj halotti rítusán), ahogyan azt a kisközösség is elvárta az özvegytől. Az önkéntesség azonban – az esetek nem csekély részében – nem „bizonyított”, azaz hogy erőszak, lelki kényszer vagy önkívületbe juttatás is állhatott a háttérben: hogy az asszony egybeforrhasson urával, akivel elválaszthatatlanul összetartozott földi életében, a hagyományos életszemlélet alapjain. Baktay Ervin személyes élményét írta le egy összekötözött asszonyról s a „hú feleség” feláldozásáról, de Tagore is személyes beszámolóval dokumentált egy esetet, míg más híresek, mint Voltaire, Goethe, nagy világotutazók (Sztrabon, Ibu Battuta) tapasztalásai nyomán szerkesztették versbe, szövegbe az asszonyégetéseket. Ahogy őrzik azt műalkotások, főképp régi rézkarcok is. S mindezt többnyire a Nyugat lenéző, barbározó szánalma mellett, ahogyan Verne is beszámolt egy ilyenről a *80 nap alatt*ban, s ezt a film is idézi. A halál s az **elmúlás** keleti (indiai) értelmezését, a szemléletek különbözőségeit s a lélekvándorlás misztikáját a nyugati világ természetesen nehezen fogadta be, különösen attól kezdve, hogy az angolok megjelentek a kontinensen, s jobban megismerték ezeket. A szati intézményét, ahogyan (nem pontos szótartalommal) elnevezték, a britek előbb csak elleneztek, majd üldözték is, de maguk az indiai uralkodók sem védték hivatalosan. Törvényt is hoztak ellene 1798-ban, amely azonban végtelenül lassan érvényesült csak, s közel sem maradéktalanul. 1815-től 13 év alatt 8134 nő halt vele, halt utána a férjének, s ez csak az, amit a britek is feljegyeztek! Akik nem vállalták a szolgasorsot, a számkivetettséget, a családi kizártságot vagy az éhhalált, esetleg páran a szerzetesnőséget. Pedig még az övegyek újrabezáródási tilalmát is megszüntette a magasabb hivatal, hogy próbáljon segíteni az újrakezdésben. Sok olyan asszony is volt a részletes feljegyzések szerint, aki maga ugrott látványosan és „misztikusan” a tűzbe, többnyire nagy sokaság előtt, rendkívüli tiszteletet vívva ki ezzel magának – a halála utánra. Egyes (kisebb számú) munkás kasztrétegeknél pedig nem égetés, hanem sírbahelyezés volt a tradíció, ezért ott élve eltemetés várt az özvegyekre. Nem kérdéses: a halálfélelem legyőzése végtelen nagy bátorságot vagy misztérikus lélekerőt kellett, hogy jelentsen. A szégyentől való félelem (mert nem vállalta önként a sorsát), meg az a hit, hogy a bűnei ettől majd eltöröltenek, s hogy így megszabadulhat majd az alacsonyabb létformától – adhattak erőt ahhoz, hogy egy nő önként esküvői ruhába öltözzön, s mindenféle rituális cselekedetek mellett és után megtegye, ami „ráméretett”. Százévek alatt éppen olyan, szinte írott erkölcs-kódexszé lett e rituális tett is, mint a szamurájoknál a szippuku a 18. századra: a Hagakure. Így lehetett, hogy a Brit Keletindiai Társaság 1829-es hivatalos tiltása (amihez

azért véres konfliktusok sorozatán át vezetett az út) után tíz évvel is még egy maharadza 11 feleségét áldozták fel a nagy közös „családi” máglyán.

**Öngyilkosság** vagy emberáldozat? Kelet és Nyugat soha nem érthetett egyet e kérdésben, s nem csak azért nem, mert Európa hivatott felsőbbrendűséggel kezelte ezt a tradíciót (is), barbár szokásként aposztrofálva. Mélyebbek a kulturális különbségek, bár igaz, hogy a tiltások ellenére is bekövetkező önfeláldozások (s a számonkérések miatti magyarázatok) mögött sokszor egyszerűen családi, örökösödési viták álltak, vagy olyan szociális tények, hogy az özvegyek élete férjük halála után ellehetetlenült a közösségen belül, vagy éhenhalás fenyegette őket és gyerekeiket. Hogy e hagyomány sokszázados formálódásában mekkora szerep juthatott az emberi kicsinységnek és önzésnek, hogy: ha már (majd) nem (lehet) az enyém, másé se legyen? Nem tudhatjuk, de hogy: öngyilkosság vagy megtisztulás – a szamurájfeleségek szippukujának kérdése s ez volt –, az már izgalmasabb kérdés, bár megválaszolására nemigen vállalkozhatna e dolgozat. Léteznek más vallási (törzsi), életfilozófiai jelképek is, amelyek idővel kényszerré váltak, s néha már erőszakká torzultak egy-egy közösség történelme során. De a Nyugat inkább így tette fel a kérdést: **önfeláldozás** vagy öngyilkosság? Avagy „önkéntes emberáldozat”? Pedig a keresztény hittérítők sűrű jelenléte és igyekezete nyomán, más vidékeiken az országnak pedig a muszlim vallás térhódításának következtében a 20. századra erősen megiritkultak a tetten ért esetek. Bár ahol mégis voltak, nem titkolták őket, sőt, többnyire nagy „zajjal” vitték véghez, még így is nehéz volt a lekötetésük, s a hivatalos hatalom sem mindig iparkodott meglelni és büntetni a felelősöket. 1946-ban egészen részletesen leírtak egy asszonyégetést, sok szereplővel, s úgy tartják számon (félhivatalosan?), hogy még a legutóbbi negyven évben is volt több tíz hasonló a világtól még ma is elzárt vidékek kis falvaiban. Vagy több. Egy harmic éve történt égetés után, ahol egy 18 éves özvegy került a máglyára (talán mindjárt az esküvőt követő héten), aki a férjét is alig ismerte még – több száz néző, résztvevő előtt zajlott a rítus. A büntetőtörvénykönyv rendelkezése alapján 32 személyt vád alá is helyezettek, többnyire a nagycsalád soraraiból, de végül mind felmentették őket, mert nem találták bizonyítottnak, hogy az asszony élt még, amikor a tűzbe vetették.

A **kultúrák** látványos különbözőségei mennyi hasonlatosságot is rejtenek magukba egyszerre! Vagy legalábbis számtalan hasonló kérdést, kételyt, csodálkozást, megrendülést takarnak. Ilyen például az a társas, szociális, vagy ha úgy tetszik: néprajzi, néptörténeti jelenség is, hogy a „kiöregedett”, beteg, már csak kenyérpusztító öregek (s milyen sok helyén a világnak!) rendre vízbe, mocsárba, folyóba fojtották, ölték magukat, vagy haltak éhen hegyen, néptelen szigeten, fagyos, bűzös, ijesztő barlangban, sziklán, havas platón. Ahová önként vonultak el (vagy vitték, vezették őket), amikor már nem vette a közösség több hasznukat, vagy mikor már eltartásuk, életben tartásuk túl sokba került volna. Volt ilyen Magyarországon is (bár inkább Erdélyben), s volt Japánban, amiről Fukazava megrendítő novellája szól, a *Narajama dalok* (magyarul: *Zarándokének*), s húsz évre rá a film is, a *Narajama balladája*. Volt ilyen Indiában, volt Ázsia nomád népeinél sokfelé, könnyen lelheti nyomát a Nyájas Olvasó szépirodalomban, néprajzi leírásokban, társadalomlélektani–vallástörténeti dokumentumokban. Mí, nagyvárosiak (szinte a japánival egy évben) Sánta Ferenc *Sokan voltunk* című novellájában szembesültünk először e tragikusan felrázó népi szokással, a Nyájas Olvasó is emlékszik rá, ugye, amikor az öregember kimegy meghalni a torjai Bűdös-barlangba, ahová a történelem során amúgy a dúló hadak elől menekültek a népek sokszor – szintén meghalni, gyakorlatilag a kénés, mérges gázok miatt. Nos tehát: akkor ez öngyilkosság vagy emberáldozat volt? Ez „önkéntes” ölés,

vagy önfeláldozás? A „meghívott halál” drámai szükségszerűségéről szólnak ezek az életballadák tengeren innen és túl, Japánban persze még feszebb szertartásszerűségek közé szorítva, mint nálunk, de épp oly megrázó természetességgel. Egyúttal megfogalmaztatva a kérdést is mibennünk, s valószínűleg mindenkiben mindenütt: vajon, ha nem akartak menni maguktól – vitték-e őket? Sinsu tartományban egyszerűen a 70-es életkor volt a döntő, amikor az öregeknek „önként” el kellett idulniuk a hegyre. Kellott: tehát, akik nem akartak menni maguktól – azok inkább a még közvetlenebb halált választották. De például a hirhedt tiszazugi arzénos gyilkosságoknál, mint tudjuk, nem volt még ennyi választásuk sem a kiszemelt öregeknek. Embertelen élet végén – embertelen halál – a család, a közösség túlélésért? De vajon nem egy ugyanilyen jelenség lesz-e majd valamikor a markere az emberiség mint kollektíva lassú elhalásának is?

De az **elefántokat** sem vitte, vezette senki az elefánttemetőbe! Talán a legrégebb világirodalmi nyomát a háromezer éves *nart eposzban* találánk, de a Kaukázus népeinél szétszórtan is fellelhetünk emlékeket. A szkíták, az alánok, a szarmaták mitológiai hagyománya után például az oszétoknál meg a cserkeszeknél (vagy éppen a jászoknál, akik, ugye, az oszétok legközelebbi vérrokonai). A nartok harcos, mitikus sztyepei nép volt (olyanok voltak az oszétok számára, mint a magyaroknak a hunok), amely kipusztult ugyan, de híres szép legendájuk fennmaradt, amelynek motívumait felismerhetjük a későbbi, például a már lejegyzett szkíta szokások között: hogy a megfáradt, elgyengült, munkaképtelen öregeiket rituális keretek között megölték. Legendák és hiedelmek váltakoznak valódinak vélhető utalásokkal e történetmaradványokban. A (legendanéppé lett) nartok az öregek megöléséről döntő népgyűléseiken időről időre kijelölték azokat, akiket aztán megmérgezték vagy agyonütöttek. Ilyen egyszerű és „természetes” jelenség volt az, amiről száz évек után most gondolkodunk? S a kaukázusban is szinte mind beállhatnak ebbe az öregülő sorba a népek. De akár a szibériai csukcsok is, akik például bőséges jó vacsorával vendégelték meg az öregüket, mielőtt a fia – az íratlan rend szerint fókabajusz-kötéssel – megfojtotta őt. A kamcsatkai korjákok is maguk végeztek a vénükkel, az eszkimók azonban kivítették őt a szokásos halászatra, aztán „ottfelejtették” egy jétáblán. S mielőtt eszünkbe jutna, hogy az indiánoknál bezzeg az öregek, bölcsök tanácsa volt a legfontosabb társadalmi fórum, ahogyan kalandos filmek mesélik, megjegyezzük, hogy például a hopik, a krík és más amerikai törzsek is – szemben az előzőekben sorolt kegyetlenebb, ridegebb végrehajtásokkal – ha ideje érkezett, egy külön erre a célra épített konyhába zárták be őket, persze a falutól egy kicsi azért távolabb...

Megszűnt-e mára már mindenütt a **mágia** szerint halás ezen ősi intézménye, vagy csak beépült, s átalakult a mai arcunkhoz? Nem itt él az, akinek a szociális otthonok, kórházi elfekvők, aggok házai kapcsán még sohasem jutott eszébe ez a kérdés. Nem szükségez hozzá szociál-antropoliai kutatás, hogy belássuk, a kiközösítés, kirekesztés fajtái közül ez az úgynevezett szociális tartalmú gyakorlat, ami persze indenütt különféle fokozatokkal és rengeteg féle emberi vonatkozással tarka. S nem kell ahhoz sem szociálpszichológiai szakismeret, hogy tudjuk, létezik „kimagányosodás” a társadalomból (copyright BP), a társadalmi konvenciók, a közönyösség, az életmód- és életminőség-kényszerek együttes fellépésének nyomása alatt. Mondhatni, mi mind, az öregebbek, egy-egy fokozatán állunk már éppen az életfeladás spirituális és valóságos folyamatának. Én szerencsés vagyok: éltek (haltak!) körülöttem öregek (bár a sajátjaim többségét sose láttam), s úgy hiszem, kimondhatatlan volt a fontossága ennek egész életemben. Bár módomból volt érezni, érzékelni, látni az önfeladás fájdalmas fokozatait is, azt, ahogyan a szűkebb-tágabb környezet, a külső-belső világ



lépésről lépésre veszíti el értelmét, tartalmát, fontosságát, érdekességét, létezését. Esetleg kitasztás, megbélyegzés, animisztikus tanok nélkül is, amelyek az irodalomban például az úgynevezett „vudu halálnemek” közé sorolják az öregek kiléptetését, a törzsi társadalmak mítikus-realista jelenségeihez, mint az asszonyégetést vagy a tisztelet-alapú önhasfelmetszést. Mert mindegyiknek jellemzője, hogy át kell lépni hozzá egy küszöböt, akár le kell győzni a halált is, az önkéntesség–kényszer valamelyik fokozatán. Mintegy önszuggeszcióként (hiszen: „meghívott halál”). S mondják (persze nem túlélők, csak hozzáértők), hogy legtöbbször a lelki halál hamarabb következik be, mint a testé.

Mert vajon mi **öli** meg az öreget e hegyen? A több hetes éhkopp? Vagy az isten hidege? Vagy az egyedüllét értelmetlensége? Mérges gázok, vadak végeznek vele, vagy a félelem, mint a hajótörtek 90 százalékaival a csónakokban az első három nap alatt? Ez a fajta „hirtelen halál” nem öngyilkosság, inkább önfeladás, mint ahogy a balladák és mítikus énekek „halva lett” lányait öli meg a búbánat, a szégyen vagy a kilátástalanság. Vagy ahogy az özvegyek hálnak – nem is kevésszer – máglytüzek nélkül is, akár saját kényelmes otthonukban is. S ki az, aki nem érzett, mint e sorok írója is, végtelen szomorúságot, megrendülést és dühös indulatot (sokan erős félelmet is), amikor azt hallotta, látta mostanában, hogy a világiárvány az első, féktelen sodrában végigsöpört és gázolt az öregemberek közös otthonain és egyéni odúin szerte Európában, ezerszám sújtva halállal a félig már kitasztottakat, s rémítően megfenyegetve a maradékot. Nem igaz, hogy nem lehetett útját állni, szerintem, ennek a gyilkos folyamatnak! De ennek az írásnak talán nem kell ezt most ennél részletesebben is végiggondolnia. Mint ahogy azt sem, hogy a közönyösök szekérhadának érzéketlen vonulása hogyan serkenti most s majd életre a járványhalál második-harmadik hullámát, amelyeknek a végső elszámolásban természetesen megint csak az öregek lesznek a vesztesei (veszteségei). A passzív ölés olyan, mint a passzív eutanázia? Nem egészen: azt maga kéri az ember, nem kell őt felcipelni is majd a „hegyre”. Vagy mégis? Néha az az érzésem volt, végignézvén a járvány-híradásokat, és személyesen is látva, megélve a különböző akciók, események sokszor elkeserítő jeleneit, mintha egy – a közönyösök hosszú sorfala közötti – veszőfutást (*öregekre kiírt hajtóvadászatot*) látnék, kollektív ítéletet, egyenesen a múltból. S szinte **kollektív** áldozatokat. Mint a partra vetődő bálnák, delfinrajok csapatos öngyilkosságát. Feljegyeztek ilyen s hasonló „**emberközösségi**” akciókat, csoportos halálokat a távoli múltban is, de csoportos öngyilkosság közelebbi is volt jónéhány, amerikai szekták soránál például, csak amikről tudunk. Vagy az inkább csoportos önfeláldozás? (Ha a túlélő szektavezért kérdezed!) Vagy csoportos ölés? Régen volt „igazi” is: hogy ne kerüljenek az asszonyaink az ellenség kezére, kénye-kedvére, kínzása, „használatá” alá. Mint ahogy Masszada erődvédői végeztek magukkal, a 960 harcos és családtagjaik (Flavius szerint), az első zsidó-római háború idején, kilátástalanná lett helyzetükben. Vagy talán azért, mert élve fogásba kerülni olyan éppen, mint a vereség által elszenvedett szégyen? – ahogyan a japánok megélték ugyanezt. Nem véletlen, hogy náluk „virágzott fel”, különösen a 20. század nagy háborúiban az „öngyilkos küldetés” katonai aktusa is (amihez képest a mi Dugovits-legendánk csak egy hirtelen elhatározásból elkövetett hősiesség). Mert azon a fronton „megtermett” az öngyilkos bomba, a gyilkos önrakéta, öntorpedó, bomba-motorcsónak, még a gyalogos kamikaze is (hibás ez a szófordítás, de mára már ez lett a nyugati világnyelvek szava). A kérdés azonban újra megfogalmazódik, ahogy korábban is már: vajon közülük is mind maga választotta e sorsát? Önkéntes halál ez is?

**Japánban** a II. világháború vége felé, a katonai helyzet súlyos romlása miatt, a főparancsnokság taktikai tevékenységéig emelte az önkéntes hősiesség „tiszteletreméltó” hagyományát, ami-

kor százzámra állított hadba kamikaze tengeralattjárókat, torpedókat, csónakokat, repülőket az amerikaiak ellen. A taktika megalkotója, Takidzsiró altengernagy, a kapituláció után szeppekút követett el, és bocsánatot kért a 4000 „elesett” (elejtett?) pilóta és vízi „önkéses” családjaitól. De ne felejtjük: minden emberölés emberáldozat, akár még a párbajban ölés, az aktív eutanázia vagy az öngyilkosság is! Nincsenek pontos adatok e volunteer-halál arányairól, se riportok arról, mit érzett, mit gondolt a kijelölt hős az indulási parancs előtt. S az is ismert, milyen jól működött évszázadokig a selyemzsinóros önnyakelszorítás obligója (és nem csak a törököknél), s csupán az utókor ironikus kérdése volt, hogy vajon ki foghatta a két végét azoknak a szultán által küldött, finom tapintású, de igen erős nyakköteleknek? Miközben irodalmi misztikum s talán valódi tisztelet is övezte ezt a fajta – zsarnok-hatalmi tradíciók diktálta s fenntartotta – nem közönséges embergyilkolást is.



Úgy **terveztem**: ebben a fejezetben egy-egy – az előzőektől akár független – bekezdés gondolkodást indító gondolatsorként is szerkeszthető, talán, hogy más is kutassa, nézze e kérdéseket úgy s olyan irányok szerint, ahogyan én képzelem, de aztán beláttam e terv szerénytelenségét, s már beérem a memóriabázis további frissítésének apróbb sikereivel. Remélve, hogy tartós emlényomok is maradnak e súlykolásos, néha sokkolásos technika nyomán a Nyájas Olvasó neocortexében (új agykérgében) – az empátiát és a szolidaritási készséget erősítendő. Egy agyszakértő (mondjuk neuro-szociálpszichológus) azt mondhatná: a hippocampus komoly munkával hosszú távú memóriánk részeivé gyúrheti, gyúrhatja át rövid távú memóriáinknak azon elemeit, amelyekhez én termelek éppen e papírra információkat, adatokat, képeket – gondolatokat – a temporális lebenyek számára hasznosíthatóan. „Leferdíteni” közönségesebb nyelvre? Hiszen eddig végig csak ezt próbáltam, s összesen is csak ennyi, amit tehetek! De vajon én jól értem-e egyáltalán agyam működésének mechanizmusait? Csaknem **60 éve** egyszer, mikor már – lényegesebb különbségeit is értvén az elmondásra kijelölt szövegeknek –, egyáltalán beleszólhattam, melyik verset szeretném inkább elszavalni az iskolaünnepségen, Sztjepan Scsipacsov *Lenin* című költeménye helyett (...a *partizánok előretörnek*...), Leonyid Martinov *Az ember* című opuszát választottam (kettőjükéről jelent meg éppen közös kötet), mert szinte már „emberi” léptékű vers volt, én úgy éreztem, a sok simán forradalmi vörös között. Hogy most is el tudom még mondani, pedig soha azóta, se alkalomra, se véletlenül nem tettem: a passzív emlékezet sikere. (Nem nagy ügy, nálam vénebbek is sorolják a declinatiokat, Pali bátyám például (96 éves) a latin közmondásokat is mind hibátlanul idézi.) Pedig nem tudtam a költőről, hogy 30 évvel korábban Sztálin bezáratta, száműzte, azt meg nem sejtethet-

tem, hogy 15 év múlva pedig majd öngyilkos lesz (...nem bírják sokáig e pokolban...). De pár sora akkor engem megfogott, mert elhittem neki, hogy ...*az emberek pontosan érzik, ha valahol valaki bitóra jut, vagy meglíncselve ágon vérzik...* Nyilván túlságosan nyitott voltam akkor még, mint nagy gyerek, a szolidaritás s az empátia mindenféle változatára, ahogy talán a világ is az volt körülöttem, bármennyire is emlékeznek ma mások másképpen közös gyerekkorunkra. De bevallhatom: ma már talán nem érezném ennyire érvényesnek a sorokat: az emberből az ösztönös jó fokozatosan, lassan, mint a vaskályha melege, elhal, szinte észre sem vesszük. Lassan kivész a szolidaritás és az empátia is az embertömegekből, s a tömegemberekből is...

*Az ember végül is az erőszak barmát földbe tiporja, kitépdesi karmát, mert az ilyen nem illik embersorba...* – mondtam a verset ezer diáktársam előtt, és reméltem, elhiszik, hogy hiszem is. Mert akkor még mit sem tudtam az erőszak igazi természetéről. Conrad **Lorenz** szerint az agresszió – mint az élet egyik alapösztöne – az emberben (az állatban is) a külső ingerektől termelődik, s valamilyen formában majd utat is tör magának – a kialakult társadalmak bizonyos befolyásoló, kontrolláló viszonyai között. De ma szűnőben van közöttünk a társadalmi intimitás, a személyes tér szabadsága lassan már fenntarthatatlaná lesz, társasan is elmagányosodunk, s elközönösödünk akár még az erőszak iránt is, talán mert az is egyre inkább elszemélytelenedik. A nagyon erős, nagyon agresszív fajok, a csúcsragadozók azonban – tanítja Lorenz – a kiszorítás (területvédő, területszerző, asszonyvédő, asszonyszerző, táplálékvédő, táplálékszerző) vetélkedések, harcok során és után általában nem ölik meg fajtársaikat, megalégszenek a győzelemmel, amely területhez, nőhöz, élelemhez, utódokhoz, szolgálókhoz, jobb erőforrás eloszláshoz, eredményesebb kiválasztódáshoz, egyszóval biztosabb túléléshez juttatja őket. S ehhez nincs szükségük az áldozatra is. Csak az ember ilyen mindenképp ölös csúcsragadozó, s mivel nincsen igazi biológiai ereje, s nincsenek természetadta fegyverei, hát eszközöket szerez, teremt az agresszióhoz, és egyúttal levedli, ha volnának is neki ilyenek, a fajtársak elleni fellépést gátló belső mechanizmusokat. Ől tehát. Még a csimpánz ilyen „emberi”, talán valamilyen „személyes” ok miatt: tehát üldöz, elfog, megkínoz, megöl a saját fajtájából is, főképp, ha azok idegen (más) kiscsoporthoz tartoznak. Lorenz kulturális agresszióknak nevezi ezt, s a karakterjegyet öröklöttnek bélyegezi. De míg a csimpánz láthatóan beleszületik ebbe a kíméletlenségbe, az embernek mindig újra és újra meg kell tanulnia a gyilkolást. Ami persze nem erősíti az örökletes-gén elméleteket.

Bár ezt inkább már a **bibehavioristák** állítják, szemben Lorenzzel, hogy az emberi agresszió tanulással fejlődik. Hogy hová? Az a büntudat kialakulásától és fokától (vagy hiányától), az empátia meglététől vagy hiányától, a felelősségérzet kialakulásától, a kontroll létezésétől és mértékétől függ, de egyéb hajlamok, s akár génformák is befolyásolhatják. Az emberről egyelőre a tudásunk ezen a téren elég kezdetleges. Az alacsonyabb alapkortizonszint antiszociális viselkedést magyarázhat – ilyesféle tudományos eredménymondatok születtek eddig. Mérték a tesztoszteront, az adrenalint, a melatonit, a neoadrenalint, a dopamint: mennyit magyaráznak meg változásaik a cselekedeteink minőségéből, mi állhat – ezekből is – az agresszivitásunk mögött? Elégge erőtlennek, bátortalanok az eredmények – „rendezőelvnek” legalábbis. De mennyit magyaráznak agressziónból – akár például a gyilkos-agy elméletek szerint – a gének, mennyit az agyi kémia vagy a vércsoport, a kialakult pszichológiai profil, vagy a gyermek nevelésének torzulásai, vagy éppen a felnőtté érés súlyosabb-könnyebb viszontagságai? Azt kiderítették a biokémiai pszichiátria kutatói, hogy mindenféle fizikai, kémiai, lélektani hatás, ami az embert éri, s tőle az agyi szeroto-

nin hatása gátolódik, fokozhatja az agressziót. De hiszen akkor a fájdalom, a sérülés, a félelem, a drog, a gyógyszer s még egy sor hasonló mind kézenfekvő aktualitás az agressziókhöz! Vagy: hogy bizonyos agyi hipotalamusz területek stimulációja s az amigdala aktivációja is agreszivitást válthat ki. S ha ezeket a laboreredményeket lefordítjuk a mindennapi viselkedés nyelvére, mi a teendőnk? Bezzeg a patkányokkal kísérletezhetünk! (A főemlősökkel már nem engedi az etika.) Az egerek szintén hajlanak az erőszakra, ha baj van némelyik génjükkal (oxidázokkal, receptorokkal, ligázokkal), és a kísérleti kutyák markerei is várható agressziót jeleznek a laboratóriumban a mellékvese glükokortikoid szekréciójának jelentős megnövekedése esetén. De akkor én – teszi fel a kérdést most az egyszerű gyilkos, aki nem érti az idegen szakszavakat –, miért ölök? Ó, ha ezt az embernél ennyire egyszerűen meg lehetne mondani! Persze ekkor meg az volna a baj... De még mekkora!

S megint egy **idézet** – de mástól: *Mert a szabadság a legtöbb, amit adhat önmagának az emberiség!* – Most már bevallhatom: egész serdülőkoromat átítatta ez az egyetlen mondat Juhász Ferentől, a 2200 soros Dózsa-eposz, *A tékozló ország* végsora. Pedig csak egy közhely. (Vagy éppen ezért?) Gyönyörű közhely, s évtizedekig azt gondoltam még azután is: egyszer még nagyon fontos lesz nekem ez a mondat... De nem lett. Vagy nem vettem észre, mikor lehetett volna... De akár még ma is el tudnám mondani az egészet, nyilván rengeteg hibával, bakival, mert már „biotechnikailag” nem vagyok képes ilyen hosszú beszélésre, de van még valami: ma már az ember jobban érdekel, mint az emberiség. (Akkor, ifjúként, éppen fordítva futottam végig ezen az érték-mérték-skálán pár év alatt.) De mitől közhely a közhely? Hát a használattól. Nem a tartalomtól, ahogyan akár az előítélet is lehet igazság – s ugyanakkor a használat és a cél mértékszalgáján mérve bármi más is. Ám a szabadság helyessége, igazsága is tovább bontható – még mindig a közhelyek síkján –, ha úgy tetszik: újabb közhelyekre. Mert vajon minél több az a legtöbb, amit magunknak adhatunk? *A szabadság* több-e, fontosabb-e, mint az *élet*? Több-e, mint a *szerelem* (a család, a hatalom, az egészség, az emberi méltóság s más ilyen „Petőfisségek”)? De akár még tovább is bontható a szókép (talán így elemelkedve a közhelyességtől is valamelyest), ha azt mondjuk végül, hogy a választás a legtöbb. Hogy az a szabadság a legtöbb, amikor az ember maga dönthet élet (s hogy milyen élet), szabadság (s hogy mekkora szabadság) vagy/és szerelem (s hogy miféle szerelem) között. A döntés, a választás szabadsága a legtöbb, az a bizonyos „mindig van másik út...”



Bár állítólag **előfordulnak** még itt-ott látványosabb s a Ku-klux-klan fénykorát idéző, tehát ceremónia-szerű „megégetések” is (Kelet-Afrikában, Délkelet-Ázsiában), de az ilyen elrendeltetés-jellegű, történelemszagú bevégzések ma már nem jellemzik sehol az ölési folyamatokat. (Legfeljebb bennég valaki a lakásában vagy a kocsjában.) Még a különböző nemzeti elkötelezettségű vagy profilú maffiák sem „dolgoznak” már efféle külsőségekkel és szélsőségekkel: kézeltörés – júdás-pézn elfogadása miatt, nyelvkivágás – rendőrségi besúgásért, füllevágás – illetéktelen ismeretszerzésért, szemkiszúrás – leleplező tanúvallomás miatt stb., ahogy például a nápolyi Comorra küldte az „üzeneteit” nem olyan régen is még. (Összehasonlításként: Bizáncban még a hamis esküt büntették nyelvkitépéssel.) De mára a tortúrák is „megemberiesedtek”, egy-egy komolyabb meggyötetés másképpen, s inkább a lélek kínoztaán keresztül akar hatni a testre. Ma sokszor már nem a fájdalmas, sebet vagy heget (vagyis külsérelmi nyomot) hagyó, hanem inkább az elmezavart, mentális zűrt, magatartáshibát keltő, lelki összeroppanást eredményező technikákkal kísérleteznek, paranoiás elmét s más patológiás következményeket hagyva maguk után, a memória hosszú távú sérülését, a kommunikációs kézség leromlását. (Kivéve persze a hagyományokhoz akár életük árán is ragaszkodó, „elhivatott” vallatókat!) Ma tehát már félhivatalos, áltudományos tevékenységek is munkálnak a nemzetbiztonságinak fogalmazott működések háttérében, gyakran például kényszergyógykezelések alá utalva a pácienseket, s jónehány fegyelmезetten működő fél- vagy egész-diktatúrában könnyedén megteremtődik a hatalom számára a jogi, technikai és morális környezet is mindehhez. Az **Amnesty International** egy sor országban vizsgálta a kínoást szenvedett menekültek fizikai, mentális, lelki „státuszát” (legutóbb talán a Szíriából kiüldözött kurdok között), s próbált megfogalmazni terápiás, rehabilitációs ajánlatokat is, amelyek a migránsok poszttraumás stresszét, pszichés zavarait, komplexnek leírható sérüléseit (rémálmok, szorongások, depersziók, vegetatív következménytűnetek stb.) kezelnék: olyan kínoások hatásait, folyamányait mérsékelni, amelyek a személyiség széteséséhez, az identitás megbillenéséhez, a megtört-ember eredményéhez vezetnek. Hihetetlenül nehéz próbálkozások lehetnek ezek, ha az ember arra gondol, hogy még a mi kínoás nélküli világunk lelki sérültjeivel is milyen kilátástalanul kísérleteznek időnként a gyógyítók. Az Amnesty leírja, hogy a nigériai rendőrség könnygázt spriccelt a vallatott asszonyok vaginájába, de még az is kevés volt ahhoz, hogy belássák, a fogoly nem tudja, amit hallani akarnak. (Milyen beavatkozásoktól eshetett ki a rabnők méhe a Gulagon?!) Természetesen az iszlám fegyveresek, a Boko Haram (s erőszakkultusza) épp ilyen kegyetlen a tetteiben, és ő, vallat, és visszaöl, de mégis: vajon van-e mérték abban, hogy az eszközök kinek, s meddig „szentek” a kölcsönös vadászatok idején? Egy békés közép-európai osztályharc barrikádjairól nézve felfoghatatlan, ami az ottani döntések háttere és felelőssége lehet, de persze nem is ítékezés a dolgom, szerencsére, én csak az emberölés háttéripítményeinek deszkáit feszegetem.

Demokráciáknak is (Nigéria aligha az) **szembesülniük** kell ilyen kockázatos kihívásokkal nem kevésszer, amikor a terrorizmus elleni felfüggeszthetetlen harc követeli különféle vallomások és információk megszerzését a katonai, nemzetvédelmi szervezetektől. Kiemelt példája ennek a borotvaél-helyzetnek az USA quantanamói bázisának ügye a vádakkal, amelyek kínoással kicsikart vallomásokkal, jogtalan és dokumentálatlan fogvatartásokkal kapcsolatosak. A kívülállónak (lehet-e bárki is ma ilyen?) nem nehéz belátni: nincsenek nyert helyzetben a terrorizmus ellen harcolók (titosszolgálatok, hírszerzések, terrorelhárítók) sehol ma, s a versenyfutás az idővel, a technikával, a fanatizmus térhódításával és az emberiség általános „romlásával” eredményekre

sürgeti őket. A kínzás (szakszerű definíció szerint) az ember ember általi szándékos, céltudatos, szisztematikus és szélsőséges bántalmazása. S bár a leírójelzők külön-külön is félkötetnyi elemzést igényelnek, egységesen jól határozzák meg a fogalmat. 1987-ben állapodtak meg az ENSZ tagállamai (máig kb. 150 ország írta alá az egyezményt), hogy külön-külön és együtt is fellépnek a kínzás minden válfaja ellen, és nem adnak (utasítanak) ki menekültet, menekülőt, ha a célországban egyébként kínzás várna rá. Mivelhogy a kínzás az emberi jogok, a demokratikus élet és a szabadság alapjait sérti. A New York **Times** cikkei és más, közösségi hálós anyagok (lásd WikiLeaks-akták) leleplező szellőztetései nyomán, amelyek ezekről az „extrém módszerekről” tájékoztatták a világot (alvásmegvonás, dobozba zárás, leláncolás, fagyasztás vagy éppen felfűtött celláztatás, alsó tápanyagbevezetés, vízdeszkázás, szimulált vízbefojtást, különféle lelki megalázások), az amerikai Igazságügyi Minisztérium is elítélte a kínzást, de a szenátusi jelentés kinyilvánította azt is, hogy ezek a kihallgatási technikák nem is bizonyultak hatékonyak és érdemesnek. Mellesleg bevallva, hogy nemcsak az amerikai támaszponton, hanem más, európai „fekete helyeken” (Lengyelországban, Litvániában, Romániában) is folytatott a CIA kihallgatásokat a megelőző időszakban, hasonló technikákkal. Ezután állítólag egy darabig szünetelt a „fokozott vallatás”, talán maga Quantanamo is takarékon működött (elpihentek az egyéként egyiptominak, szaudinak, szovjetnek mondott módszerek), s szüneteltek a katonai bíróságok előtt „folyó” terrorista perek is, bár a fogalmazás a hivatalos iratokon csak „javított kihallgatási technikákra” módosult. De akkor vajon a vízbefojtás imitálása és tudományos, vagyis pszichikus hatásának vizsgálata, ami a mai vádokban és titokbontásokban újra szerepel, csupán ártatlan teszt, ijesztgetés? Vagy már egy holnapi új találmány előszobája? Az ingertelen, tisztaféhr szobába zárás csak egyszerű „minimál árt”, vagy e vallatók már tudnak valami újat is – rólunk?

Itt tart a **világ** tehát ebben az ügyben, miközben azonban fontos figyelniük más szereplőket is, ha eredeti gondolatmenetünket és tételezésünket továbbra is számításban tartjuk. Példaként: elterjedt szokássá lett többfelé is mostanában a sókádba mártás (nem amerikai) kínzási gyakorlata, bevagdosott, vérvő végtagokkal végrehajtva, amely úgy vált mára tökéletessé, hivatalosan is elismert, „bejegyzett” eljárássá, mint: szakszerű, jól begyakorlott, együttműködő orvosok által kivitelezett, egészségbiztonsági aspektusokban is „kiegyensúlyozott” metódus. Hasonlóan orvoskontrollált up-to-date eszköz az elektromos csípőgyűrű-szerkezetre épülő („pelenka-pakolásnak” elnevezett) módozat is, amely szabályozhatóan, s ha úgy akarja a használója, csak „mértékletesen” égeti meg a test pontosan kijelölt szeleteit. Az ügyfelelős – egészségügyi tanácsadó közreműködése mellett – maga döntheti el, hogy mennyire égessen, attól függően, hogy éppen vallatni, büntetni vagy ölni akar... Vajon megismerheti-e bárki annak a különleges, csak orvosok által kezelt elektrosokk berendezésnek a kitalálóját, amelyet (1970-es betiltásáig) a nagylábujjra és nemiszervre kötve működtettek többfelé, igen magas eredményességgel? (Akkoriban az egyszerű elektrosokk kezelés a magyar kórházaknak is még mindennapi gyógyítóműsora volt, magam is láttam közelről nem egyet.) Halvány sejtésenk lehetnek csak, mire képes még a tudomány e téren! Nem véletlenül született az amerikai Medical Assosiation nyilatkozata, amellyel megtiltotta (tagjainak) a bármiféle kínzó, vallató aktusban, folyamatban való orvosi közreműködést vagy konzultációt. Etikai okokból. Nem kezelhetnek foglyokat abból a célból sem, hogy egészségileg, fizikailag alkalmasakká legyenek – például kivégzésre.

...ámbar Platón szerint: **homo aliud est,**  
**quam corpus suum,** vagyis:  
az ember nem azonos a testével  
úgysem. Hát, ha csak úgy nem!  
Talán a filozófus igen. Mert a többi  
előbb elpusztul, mint hogy a mennybe jut!



Régebben sokáig, s a szabad nagyvilágban sokféle volt támogatott trend a füsttel vagy mérgező gázzal történő megfullasztás „bűzös”, máskor meg épp színtelen, szagtalan, időnként emiatt még az alkalmazókra is veszélyes gyakorlata. S régebben (Dél-Amerika több országban is) hatásos kínzó-program volt a zajló folyóba meríttetés – mégpedig egy csigás emelő segítségével úgy, hogy közben az áldozatot (bűnöst, ellenséget, ellenfelet) egy erős fémszékbe szíjazták, hogy ki ne essen valahogyan – „meghalás”, közben – mialatt 200 kilométeres sebességgel átrobog rajta a folyó... Ma is van még ilyen „jégvíz-vallatás”, például Kína különböző nagyvárosaiban, ahol a *shuanggui eljárásnak* nevezett módszerrel próbálják meg a hivatalos vizsgáló szervek a párt és állami hivatalnokok közül kiszűrni a törvénytörtőket, a korruptakat és a fegyelemsértőket. De van például a szíriai (Aszad előtti, Aszad alatti, Aszad utáni) ölkélléktárában is egy hasonló – valami miatt „német vallatószer”-nek elnevezett – fémdoboz-szerű építmény, amelyben akár gerinctörésig is eltarthat a lassú kínzás. A németek ennél a **különcködésnél** sokkal praktikusabb, súlyosabb eszközöket állítottak elő a 20. század első felében. A gázokat már az első világháború során bevetették (a franciák is igyekeztek vele), s bár eleinte csak kevés „sikerrel” (különféle könnygázok – pár száz halott), de a háború végére beérett a termés: a klórgáz már rendesebben ölt, ahogy az Antant foszgén-válasza sem finomkodott, s bízást hosszú, fulasztó halált ígérhetett. Azután jött az új szer, a mustárgáz, amit pedig már sikerült „célszerűen” a lövedékekbe is betölteni... (Most is ott hevernek a Balti-tenger mélyén az elsüllyesztett feleslegek, sok tonnányi veszélyes fegyveranyag.) S a világháborús összesítés? A gázoknak milliónál is több áldozatuk volt, de csak 7-8 százaléknyi halott, tehát a hatások „gyenge” osztályozást kapott. Plusz volt egy Nóbeldíj (Fritz Haber, 1918), bár természetesen nem magáért a klórgáz-fegyverért ítélték neki, csak az ammóniaszintézis kidolgozásáért. Nyilván képes volt jól és „egészségesen” különválasztani és kezelni őket saját valóságos és „lelki” laboratóriumában is...

**Húsz** évet várt a világ (de melyik fele?!), az új ideggázok felfedezésére és harci bevetésére. Egy újabb német Nóbeldíjas neve szerepel elől a tudóslistán (Richard Kuhn, 1938), a szomán

nevű, enzimblokkoló légnemű gyilkos megtalálójáé, bár ez a fegyver olyan hatásosnak mutatkozott, hogy még a kegyetlenségben kérlelhetetlen németek sem merték bevetni, ahogy a szintén általuk felfedezett, és bőrön át felszívódva teljes-test-bénulást, halált okozó, tabun gázt sem. Úgy látszott, beérik a kipufogógázok alacsony hatásfokú pusztításával (lásd német eutanázia-program!), majd a ZyklonB, a hidrogéncianid (már millió feletti áldozatot termő gázfegyver) megsemmisítő erejével a náci haláltáborokban. Pedig akkor már életben voltak a vegyigázokat tiltó, nemzetközi katonai megegyezések. De erre cinikusan megkérdezheti a Nyájas Olvasó: vajon civilekre is érvényesen? S talán arra sem emlékszik már a mai világ, hogy az oroszok is bevetettek a két viágháború között valami hasonló vegyületet a saját földjükön belül, egy parasztlázadás leverésekor Tambovban. Kísérlekképpen? A Japánok sem kímélték a kínai civileket a saját fejlesztésű mustárgáz-próbáikon a megszállás idején. (A gyarmatokon bevetett vegyi anyagokról pedig aztán már végleg szinte semmit sem tudunk: az ember ott még a kevesnél is kevesebbet ért – akkoriban – is.) Erre a „földtörténeti” újkorszakra nincsen is leíró jelző ma már: minden szó elhasználódott, fokozhatatlanul... De milyen gázokat vetettek be a németek a két varsói lázadás leverésénél 1943-ban meg 44-ben – kérdeze tőlem valaki nemrégiben. Az a pár tonna „akármí” talán már nincs is rajta a 20. századi fegyvermérlegen... Mert mi van a mai **mérlegen**? A tabunt, amelytől még a náci is „féltek”, elsőként talán Szaddam Husszein próbálta ki Irán, aztán a kurdok ellen, polgári célpontokat sem kímélve. De ez már a hidegháborús békeévekben volt (csak öt ország nem írta alá a közös tiltást), de így derült ki egyáltalán, hogy maradt még bőven ilyen anyag a kölcsönös vegyifegyver megsemmisítések után. Aztán 1988-ban – azt a pár napot a kurdok tömegmészárlásaként említi az irodalom, de inkább tömegfojtást kellene mondanunk – az iraki hadsereg szinte minden hozzáférhető korábbi vegyigázt egyszerre vetett be (tabunt, cikloszarint, hidrogéncianidot, mustárgázt meg a VX és BZ típusú újabb ideggázokat is) – a Közel-Kelet s a század „kombinált halál-elegyeként”. A szarint különben csak húsz év múlva szippanthatták újra arrafelé, mégpedig a szíriai civilek (meg katonák is, a légnemű anyagok sajátosságai miatt), több megvádolható alkalmazóját is nevesítve az azóta is tartó polgárháborúnak...



**Régen** is szerepelt mindig a föld alatti, földhideg jégterembe zárás módszere az emberi emberkezelésben, ha büntettek vagy neveltek (de még ha gyógyítottak is), például ilyenek voltak valamikor a több emeletnyi mély litván földbörtönök, ahol a rabok szinte mezíttelenül éltek odaláncolva a rácsokhoz, s időnként fagyos-víz bezúdíttásával oldották, „nemesítették” a testet-lelket reszkettető, élettani-pszichológiai folyamatokat. Hogy aztán pontosan ezek voltak-e, vagy a később épített kilenc tagú erőrendszer kazamatái, ahová 1941-ben a litván náciak a főváros, Kovno lakosságának a negyedét kitevő zsidókat bezsúfolták, majd több- egymástól földdel elválasztott – rétegben egymásra géppuskázták őket (1941 és 44 között összesen 40 ezer embert) – nem részletezi az irodalom. A még odahurcolt és legyilkolt francia, német és cseh zsidók számát sem tudni pontosan. Néhányan túléltek, és elmesélték. Hát nem mese! Az sem, bár sokáig **titok** övezte, hogy a CIA Litvániában is működtetett terrorista-vallató táborokat 2001 után, lehet, épp uyanott, múzeumok



és emlékhelyek szomszédságában. A strasburgi Emberi Jogok Európai Bizottsága mindenesetre elmarasztalta az országot, persze nem említve a helyszínek földhideg történelmi előzményeit. De ma is szerepel a fagyasztva szenvedtetés az emberi tűrőképességet mérő kínzási programokban, csak már nem kell olyan mélyre sülyedni a minuszokért: létrehozza az „ideális” hőmérsékletet a digitális biotechnika. Viszont egy olyan halálesetről is beszámolt nemrég az „szamizdat” információáramlás, hogy egy áldozatot a hidegvizes tortúra helyett (lekötözés, fejlefedés törülközővel, folyamatos locsolás, faggatás, locsolás, faggatás stb.) véletlenül, vagy kísérletképpen forró vízzel öntöztek, kínoztak meg, aki a váltást vagy a hófokot már nem bírta ki élve, s járulékosan...

**Régen** valamikor – melegebb vidékeken – hatalmi rítus, nyilvános uralmi jelkép, szórakozató program volt a ruganyos, hajlékony, fiatal fákkal véghezvitt látványos test-szétszakíttatás. Bambusz-náddal kifejezetten eredményes volt sokfelé: Sri Lankán, Sziámban, Malajziában, Indiában: ahol az jól terem. (A világháborúban is kínoztak, öltek így amerikai katonákat a japánok.) A keskeny bambusz-szelet a köröm alá vagy a letépett szaru helyére beszurva szintén eredményes szóra-bíró szerző volt, de a legkíméletlenebbül a lekötözött test alatt gyorsan növő bambuszszár hatott – az áldozatra meg a türelmetlen közönségre is, mivelhogy jó termőszakaszban napi huszonöt centit is nőhet, de van fajta, mely egy éj alatt 120 centimétert is tud, s reggelre akár a teljes testen is áthatol. De már ez sem élő gyakorlat: nem szólt hír az alkalmazásáról. De van helyette más: például egy játékos elnevezésű gyilkos eszköz, a „repülőként repülés”, amelynek során a test egy körbe-körbe forgó falhoz van csavarozva, s órák múlva már többnyire ájultan várja a lassú véget, miközben persze, egy-egy rövid megállításkor akár még vallomást is tehet... Hogy az ilyen **bonyolult** megoldásokat mi indokolhatja? Talán a megrendelő személyes „igénye”, vagy a végrehajtó egyéni ízlése: az a bizonyos „gyilkos agy”. Bár állítólag vannak hétköznapi, olcsóbb változatai is: például, amit „fecskerepülésnek” hívnak. Ezt az ágyhoz szorosan, mozdíthatatlanul odakötözve (karok az ágy alatt összeszűjzava vagy bilincselve) szenvedheti el a nem önkéntes jelölt, például egy kínai éhségstájkoló vagy egy újjavallás-szekta (a Fálun Gong) mártirja, a „repülő fecske” pozíciójában: a napi kényszer-etetések között maga alá vagy magára ürítve, napok alatt rühessé, ekcémássá váló bőrrel, az izomszakadás állandó veszélyének kitéve, a megőrülés felé „repülve” mozdulatlanul... s nyilván nem csendesen. S van egy még egyszerűbb: a vallatók az embert a falhoz nyomják mélyre hajtott fejjel, közben a szét-tárt karokat hátul felfelé és szétfelé húzzák erősen, szinte tényleg repül, de hátulról is nyomni kell e testhelyzethez. Gyengéje, hogy három smasszer kell hozzá, de a munkaerő nem mindenhol drága. S ide kell írnom még azt: ez az analízis szex pozíciója is...

Régen? Olvasom: keresztbe **kötözés** vagy bilincselés – „halálos mandzsettával”. Úgy írnak róla, mintha ismernünk kellene. Rajtam még nem próbálták ki. A világ egyik fele olyan nyugalomban él, hogy eszébe se juthat gondolni ilyesmikre, a másik fele nem tudja, hogy bármikor megeshet vele. De végre meglelem: a nehéz vassal földhöz bilincsel, görgyedt ember kezeit egyik lábhajlata alá kötözik szorosan, és így hagyják őt hosszú napokig (a vallomásig), vagy tovább, ha ez maga a büntetés. Ez a mandzsetta. Az élettani, pszichológiai változásokat képzeljük hozzá. Engem emlékeztet a valamikori magyaros farkasgúzsra, de egy tájékozott ismerősöm szerint meg e kínzótechnika neve „tűmegcérna”. Az se rossz! Akár a másik (dél-amerikai) **faggató-brand**, amikor összekötözve és beszorítva tartanak valakit egy lapos ágy alatt órákon, napokon át. Azt állítják – feltétlen a siker: ez kibíratatlan. A „szépsége” az egyszerűségében van. A kinyújtott lábak elől összekötözve, hozzájuk a fej is, a karok-kezek pedig hátul. S nem is kell hozzá elektromosan

állítható, teleszkópos ápolási-ágy, elég, ha egy páran az ágyra ülnek, és a „madárka” valószínűleg máris „csicsereg”. Ha még él – a gerincszakadás után. Van-e különbség közöttük – tartalmilag? A tudatosság növekszik – a közreműködő karaktere torzul, rohad.

Állítólag ma újra **gyakorlatba** jött (főképp Távol-Keleten) a „kifeszítettés” elnevezésű régi kínai módszer új licence is – „tigris-székkel”, amikor is a fogoly lábát szorosan egy padhoz láncolják, majd téglákat helyeznek a lábfeje alá, darabonként egyre erősebben hátrafeszítve azt. Fájhat. De hiszen az a cél! Csak ahhoz ezeket előbb valakinek ki kellett találnia! (Volt rá pár ezer év?) Persze az orosz börtönöket, faggatóhelyeket sem kell irigyelni: megégetések, rovarinvázió, begyógysszerzés, lelógatás, mosóporos sóoldattal itatás, vasszékben vallatás, akármilyen... Talán újító-verseny ez, vagy licit? Csak egy játék – kitalálni valami mást? Amikor a régibe is hogy bele lehet halni! Vagy megtalálni az utalásokat, leírásokat és utasításokat az irott és mesélt nemzeti büntető-irodalomban? Kínában is bőven lehet ilyen nyersanyag. A hagyománytisztelet alapvető érték volt mindig (az ma is), bizonyos törvények csaknem változatlan formában éltek dinasztikiákon (Csin, Han, Tang) át, egészen a császárság bukásáig (1911). Ezalatt a konfucionizmus örködött a régi jogrendszer állandósága fölött, a konstans kínai ideológia mindenkori támogatójaként. Az államhatalom bármelyik formája idején (nevezhették akár közösséginek, császárinak, nemzetinek, köztársaságiinak, pártállaminak, kommunistának) meghatározó volt a régivágású törvénykezés érvényesülése, de még az érdekek hivatalos rangsorában is előkelő helyet kapott mindenkor. A magánjog háttérbe is szorult emiatt, illetve az olyan jellegű ügyek-perék inkább a helyi bíraskodásra, a közösségekre, a szokásjogok működésére maradtak sokáig. A birodalomegyesítő császár, Csin Si Huang-ti törvénykezése szolgált alapul hosszú évszázadokra, amelyek a Shang Yang törvénykönyv és a legizmus filozófiája alapján készültek, s egészen az i.e. 4. századig visszanyúltak. Ekkora hagyománnyal nehéz szembeállítani bármiféle moderizációt is, különös tekintettel az országméretekre, valamint a Kelet-Nyugat még ma is valóban rendkívülien nagy kulturális (meg persze gazdasági) különbségeire. A birodalom hamarosan felsorakozik a birodalmak közé – újra, de az óriási néptömeg azért még a maga súlya, szokásrendje, belső hagyományai szerint hömpölyög tovább, lassabban. Hivatkoznak is erre a hivatalosak, csak ők azt mondják: a jóléti világ kialakította jogrendi, etikai, életmódbeli struktúráját nem lehet számonkérni Kínán, ma még.

Jellemzője volt az **ókor**i kínai jognak, hogy a közigazgatási és a büntetőjogi szabályok nem válnak el egymástól se tartalmukban, se szervezetükben, az igazságszolgáltatás a legrészletesebben szabályoz mindent kérdést, a bűnök-büntetések rendszerében minden büntetendő magatartás pontosan meg van nevezve, kiegészítve az enyhítő és súlyosító körülmények felsorolásával. Nincs tehát se bírói mérlegelés, se önálló jogszabályalkalmazás. A halálbüntetés – halálbüntetés, az állam és a császár személye elleni cselekmények, a vérfertőzés, a szülőgyilkosság és a vallás elleni bűnök esetében például visszavonhatatlanul. **Hacsak** nem állt valaki a nemesi rangban vagy a hivatali hierarchiában jelentősen magas szinten! Mert ha igen, pénzre válthatta a büntetést, vagy akár a rangját, címét is „beáldozhatta” cserében – hogy azért ne kezdjünk mindjárt hinni valamilyen embertől független, keleti, jogi-igazsági „csodában”! Bár Kínában még ez a kivételezettség is pontosan szabályozva volt. Ahogy a bíraskodás rendkívül racionálisan működött a bizonyítás tekintetében is, és csupán írott és tárgyi bizonyítékok meg tanúk teljes hiányában fogadhatták el a peres felek esküjét perdöntőnek. Büntető ügyekben azonban elengedhetetlen volt a vádlott beismerő vallomása, ami megteremtette a jogi háttér is az egyébként sem „testidegen” kínvallatásokhoz – de csak ha

már más bizonyítékok is voltak ellene, szólt a szűkítő figyelmeztetés. (De kinek szólt? A bírónak? Vagy a vallatóknak?) Viszont lehetett fellebbezni! Ugyanakkor az ókori Kína jogrendje már megkülönböztette, s figyelembe is vette, hogy valaki bűnös szándékból vagy csak kocsmai verekedés közben ölt-e, mérlegelte, hogy sokat vagy keveset lopott, és ugyanúgy megbüntette a felbujtót is, mint a tettest – a modern elvek alapjaként. A csoportos, vagyis bandás rablás büntetését pedig külön is súlyosbította (tetoválással, kényszermunkával, testcsonkítással). A császárnak lehetősége volt kegyelem gyakorlására is, figyelemel arra, hogy a bűnnel arányos büntetés rendje az igazán alkalmas uralkodói elv a megsérült „világrend” mindenkori visszabilentésére.

Ezen elvek miatt **nyolcféle büntetést** rendelhettek el az ősi Kínában – különféle sírszövegek tanúságtevései szerint is: halálbüntetést, testi és megszegényítő büntetéseket (a csonkítás fokozatai: orr, láb, nemi szerv levágása, bambuszcsikkal botozás, megbélyegzés arcon vagy homlokon, haj, szakáll leborotválása, kasztráció), valamint száműzést, rabszolgává tételt, többféle kényszermunkát, pénzbüntetést, végül a hivatalnok megrovását, elmozdítását, megfosztását (hivatalától és/vagy nemesi rangjától). A halálbüntetésnek pedig négy alapfajtája volt, de tíz összesen: lefejezés a piacon, lefejezés bárhol másutt, kettévágás derékban, élve eltemetés, darabokra szabdalás, széttépetés kocsikkal, bordák kitépése, üstben főzetés, vízbe fojtás s lefejezés plusz a fej kifüggesztése póznára. Az úgynevezett 'öt büntetés' esetén a kivégzést összekötötték öt különféle kínzással is (az arc és a homlok megbélyegzése, tetoválása, az orr levágása, a láb levágása, a kettévágás és a kasztráció). Ekképpen végezték ki egy nagy politikai tisztogatás során magát a híres Li Szet, Si Huang-ti császár hetven éves főminiszterét is, a legista filozófust (az 'öt büntetés' elvének jeles megújítóját) a főváros piacterén, de ő ráadásul egy másik speciálisan kínai büntetést is „elszenvedett”, a 'nemzetsége kiirtása harmadizilen' nevűt. Ezt a kollektív büntetést azokra mondták ki, akik a császárral szemben követtek el valami súlyosat, vagyis akiknél a bűnt és a gonoszt gyökerestől kellett kiirtani. Ez volna a kínai „családi jog” korai elődje: a gyökeres családirtás? A fiú bűnéért az apát is kivégezni, és fordítva? A halálbüntetések jelentős hányadát aztán, éppen a terjedő buddhizmus hatására, i.sz. 800 körül lassacskán életfogytiglanira javította a kínai belső-jogtörténelem. Ahogyan azt csaknem 3000 évvel korábban maga Konfuciusz propagálta eredetileg a Su Kingben, az Írások könyvében (s ahogyan később rekonstruálták az időközben elégetett taniratokat). De talán épp emiatt a börtön-ítélet szó szerint is nagyon „súlyos” büntetés lehetett, akár még szabadulás után is, ha megérte az illető: hatalmas ólomlappal a nyakában a nép elé kellett állnia, s aztán még egy tortúra következett: fellógatás a köztéren, néha hetekre is. Ha azt is túlélte, tényleg szabad volt.

A kínai jogrendtől azóta sem idegen a **kollektív felelősség** és büntetés. A császárság korában a birodalom területe körzetekre, azok járásokra, azok pedig 'ötcsalados' egységekre voltak felosztva: kölcsönös felelősségi csoportokra, amelyek akár lehettek az állam által mesterségesen összeállított hivatalnoki egységek is. Ezek legfőbb funkciója pedig az volt, hogy a családi szolidaritásra alapozva megelőzzék a bűncselekményeket. Ha valaki mégis büntettet követett el, az öt család mindenik tagját megbüntették: mert nem jelentették fel a bűnöst. E rendszer lényege az volt, hogy az emberek társak szemmel egymást, s hogy félelmükben jelentsenek a hatóságoknak. Ennek egyik következménye természetszerűen az lett, hogy az egymást utáló, gyűlölő családok vagy hivatalnokok elkezdték egymás feljelentgetni. Micsoda idők, micsoda erkölcsök! S a könnyedén tanuló 20. század! (Megjegyzendő: a szolga bűnéért a gazdát nem vonták felelősségre, de fordítva igen, s a feleség bűnéért a férj nem felelt, bár fordítva igen.) Valószínűleg ez volt tehát a kötelező feljelen-

tődsi első ismert, hivatalos jogintézménye, s nyilván rengeteg téves vagy hamis feljelentést is eredményezett, annak minden morális és logisztikai következményével együtt. Ez a „hiba” szülte meg aztán a „hamis vádaskodás” és a „gondatlan feljelentés” bűnelkövetésének kategóriáit, amelyeknek a büntetési tétele kényszermunka vagy csonkolás volt. Két hosszú császárdinasztiát kellett a népek generációinak „túlélniük” ahhoz, hogy ez a rendszer megváltozzon, s a legizmus ideológiájának visszaszorulásával párhuzamosan ismét a konfucianizmus alapelvei érvényesülhessenek e téren is. Kínában visszatértek a kollektívra az egyéni felelősségére, s még az állam is visszalépett egyet: engedélyezte, sőt támogatni kezdte a magánbosszú intézményét.



**Régen,** képzeljük csak el: volt ágyúból való kilövetés is. Nem a cirkuszi (az rugóval jár, nem puska-porral) vagy a népmesei modell (lásd Münchhausen báró), hanem a valódi – nyilván egy „irodalmian” torz alkotófantázia szüleményeként, úgy 400 évig. Olyan egyszerűen jöhetett az ötlet valakinek a hadi-világban, mint a felkoncolás, a lekaszabolás vagy a kinyúvasztás, hiszen a fegyver és az ember itt is adott volt. A civil haszosítás pedig (ha nincs valamilyen üzleti ellenérdekeltség) mindig gyorsan követi katonait, legföljebb titokban egy ideig. Ez tehát büntetés és szórakozás egyszerre volt. Én négy évesen láttam először ilyet, tátott szájjal néztük a Klió Cirkusz repülő emberét a nagy durranás után, de ő büszkén és mosolyogva mászott le a hálóból, sétált ki a porondot beborító

füstből, nagy elképedésünkre. Persze ennek a változatnak is volt pár áldozata, például, amikor a kilőtt „golyóember” elkerülte a hálót valahogy, nemrég például Angliában, de a kaszkadőrök és akrobaták állhatatosan csöbe bújanak mégis, hallottam, Zamárdiban is. De az életben a „**mutatvány**” mindig halálos volt, ha kilőtték, vagy ha szétlőtték a jelöltet, ami a gyakoribb, mint például a portugálok tették Ceylonban 1519-ben: ágyúcső elé kötözve a foglyot, vagy a Sri Lanka-i főváros, Colombo ostrománál 1656-ban (a hollandok elleni harcban), de akkor elvesztették a várat. De használták az ötletet (haszna nem lehetett más, csak az elrettentés) Braziliában is, Észak-Indiában a mogulok – a felkelők elleni csaták idején, s a britek is „éltek” vele a szipolylázadás leverésekor 1857-ben. Ismeretem szerint utoljára Afganisztánban látták 1930-ban. Ma már kevesebb az ágyú.

**Régen** – mondjuk az elmúlt századelő, századközep modern, de el nem múlt divatjaként – létezett a mi közelünkben is úgynevezett „alsócsöves tápanyagbevezetés”. Például a 30-as évek szi-bériai légereiben, bár nyilván nem állt meg a technika a mínusz húsz-harmincas klímahatárnál, s alkalmazták mindenütt a Szovjetunióban, ahol a kegyetlenség cinizmussal párosult, ami tartós viszony, s különös indulatokat, torz fantáziákat képest gerjeszteni. Például: fagyott üvegpalackok, megtüzesített feszítővasak a végébe vagy a hüvelybe, vagy járó motor kipufogócsövének „csatlakoztatása e testhelyekre, fájdalom okozása céljából. De Sade márki is megirigyelhetné, bár lehet, ő azt mondta volna: úriember nem tesz ilyet – másokkal. De változtat-e valamit a megítélésen, ha esetleg nem a börtönszemélyzet tagjai cselekedték ezeket a politikaikkal a Gulag valamelyik poklában, hanem a „szabadjára engedett” köztörvényesek? Az erőszak termeli az erőszakot. Ha összehasonlítjuk, mi történt 200 évvel korábban, mondjuk egy belga büntetőbánya mélyén, meg hogy mi egy civil világtól távoli, fagyott orosz táborbörtönben a tengerszint felett ötven méterrel – csak jeletéktelen részletkülönbségeket lelünk. Mert az ember – ugyanaz az ember! Nem az számít, elhisszük-e, hogy karóba, csigára húztak, lefejeztek politikai rabokat a köztörvényesek 1937-ben a Gulag „ülepítőiben”, vagy hogy tényleg kettéfűrészeltek-e valakit fűrészbakon. Mert elhihetjük. Hogy ettek-e embert ott az embertelenségben? – Másutt is ettek! De a friss rabok jebes veremben laktak hetekig, mert nem épült időre elég barakk. Hogy ketrecben is szállítottak, és óriási hálós emelőkben is rakodtak embereket behajózáskor. Hogy eladtak új női rabokat a régi körletparancsnokoknak. Hogy temetőbrigádok várták Kolimán a büntető gyalogmenetelés végére elhulló gyengéket, betegeket, megőrülöket. Hogy a fagyott földbe robbantott tömegsír-gödrökben (ammonálnyikokban) „várták be” egymást s a tavaszi betemettetést a holttestek. Vagy a fagyott tengerbe szórták őket a léken át, míg melegebb hetekben lápsírokba, „mocsárbölcsőkbe” dobták a tetemeket. Tudjuk, többször több éves menetben ritkította, irtotta Sztálin akár a legjobb embereit is, és teljes apparátus és végrehajtó szervezet tülekedett, rendeződött alá ezekre a feladatokra. De kikből? Akiket kijelöltek, vagy akiket odasoroztak? Vagy akik szívesen mentek kínozni, gyötörni, megalázni, legyőzni, uralkodni maguk is? A volunteer ölők? Sokféle emberek vagyunk...



**Régen**, valamikor, a középkor sötétjében divatozott a megnyaklázás. Durva egy metódus volt! De ma is van „nyaklázás” (Dél-Amerikában), csak ma benzinnel töltött autógumit húznak az összekötözött áldozat testére, és meggyújtják, de ma nem a hivatal büntet így, csak embercsoportok rendezik ekképp üzleti vitáikat. A maffia árulóinak pedig arrafelé talán még ma is „columbiai nyakkendő” jár (az még a brutál!), amely eredeti célját, a megfélemlítést akkor is eléri, ha már nem alkalmazzák a kábítószerüzlet óriáspénzt mozgó gengszterei (a névadó kartellt rég felszámolták), mert ha csak beszélnek róla is, elrettent. Az ötvenes évek szülötte volt (egy Chuck Norris fimben láttuk először ’85-ben), de a hetvenes évek nagy kábítószerbűmja idején, mikor Columbiában többszázezer ember esett áldozatul a drogharcoknak, jópáran megnyaklázóztak. Egy erős vízszintes vágás a megfelelő magasságban, és a nyelv, akár egy nyakkendő, kibuggyan. Az olasz klán a korai 20. században, mily meglepő, így hívta: szicíliai nyakkendő.

**Régen** volt – mondjuk, mint a viccben: Azok a régi szép idők! – oroszlán általi szétmarcangoltatás, meg öncsonkolásra kényszerítés, de volt oszlophoz-kötözés is, amiközben az arcra borított kendőt folyamatos levizelték a vallatók, vagy fagyos vízzel locsolták, ez jelentette a specialitást. Nos: ez utóbbi (talán az „eszköz” könnyű elérhetősége miatt) ma is van, sokszor említik, mint ahogy a digitális elektro-bottal történő, intenzív alul-felül sokkolást is, de ma már „házi” kivitelezésű villamosszékezés is létezik a „civil” kínzások között. De jogos az a mai hivatalos felvetés is, hogy melyik legyen a végső eszköz (túl a tradíciókon): a kivégzőosztag, a nitrogéngáz vagy a villamosszék? Van több olyan amerikai tagállam, amelyik váltani akar: Mississippi nemrég állapította meg, hogy a golyó olcsóbb, mint a tű. De már az állami „villamosszékezés” is továbbfejlődött, s nem is csak technikailag: van olyan hely, ahol három „civil” kivégzővel zajlik a létbevégeztetés, de csak az egyik a halálosztó a gombok között: hogy senki se tudja pontosan, valójában ki tette ki a „pontot” az i-re. Humánus az inhumánusban? Apropos: vajon leszámolják-e ma is még Kínában a családnak a kivégzési költségeket, s él-e még ott az a rendelet, hogy a különleges vércsoportú halálraítélt kötelezően donor is legyen!

Nem akartam **elhinni**, most sem akarom, de van rá (szinte ellenőrizhetetlen) adat, hogy előfordult elevenen-boncolás is az elmúlt évtizedekben, elérhetetlenül titkos mütőlaboratóriumban. Minden további konkretizálás oktalan vádaskodás lenne az emberiség ellen, de talán csak annyira, mint az a nem friss, de már visszaigazolt közlés, hogy a japán hadsereg rendkívüli (731-es) orvostudományos, vegybiológiai egységénél is zajlott ilyen a II. világháború idején, ahol megfagyasztott emberek (ellenségek?) testrészeivel is kísérleteztek. Egyeseket megfertőztek különféle betegségekkel, másokat fájdalomcsillapítás nélkül operáltak, vagy mélyhűtöttek és felmelegítettek többször is. Élőket tehát, s jelentős számban (egy is sok!), esetleg végső vivisekciójuk előtt, „a tudomány nevében”. De hiszen ilyen igazság nem is létezik! Tehát ma is folyhatnak vegyi és biológiai emberkísérletek, akár még ikerpróbák is (Auschwitz és Mengele nyomában), csak még nagyobb titokban, mint annak idején? Ahogy léteznek (de csak nemrég szereztünk róluk tudomást) orvosi kísérletekként is érvényes északír vallatási dokumentumok 1970–71-ből, mentális zavar kiváltásával járó fogoly-kínzási adatok Vietnamból (1978), meg a Szovjetunióból is – a belső ellenzékiekkel szemben (1969). Az egyik tudományt tehát itt, a másikat ott „tudják” jobban, ez is a tudományok „nemzetközisége”, mint az is, hogy a 70-es években brazil „rendőrtisztek utaztak Londonba hosszabb idejű továbbképzésre, kifejezetten a modern kínzási, vallatási technikák tanulmányozására céljából.

**Régen** élt itt (ott) egy Rettegett Iván nevű hírneves cár, aki (azt mesélik) nem csak a vele elenséges, vagy nem elég készséges bojárokkal végzett e módszerrel hatalmi örületében, de kisfiúkat

is lenyakaztatott pusztá „élvezetből”, s „jókedvében” mártogatott forró olajba svéd hadifoglyokat. Ahogy az úszni nem tudó litván zsidókat is „örömszerzésért” hajította a folyóba. Szinte megjelenik előttünk a jelenet filmen is, tehát érzelmileg azonnal el is távolodhatunk tőle: messzi a múlt. Pedig az örömszerzés szó a kulcs, ha az uralkodó lelki képletét akarja felrajzolni az utókor. VIII. Henrik sorozatgyilkoltatásai mögött is ez a kérdőjel a lélekkutató történész számára: uralkodásból öletett, vagy örömből is? 222 cselekményre mondhatták ki az ő korába a halált Angliában, pedig a keresztény tanítások szerint, ha már mindenért kiszabható, elveszti értelmét és funkcióját is, a büntetés. De Henrik akkor már nem Rómára figyelt – csak önmagára. A királyok közt egyébként is magasabb a személyiségtorzulás esélye, éppen a belterjes házassági szisztéma miatt (a király-ság szinte önálló kis népcsoport volt Európán belül), de Henrik ráadásul csúnyán megsérült egy lovagi tornán (a homlokán), általános agresszióját próbálták is megmagyarázni e sebesüléssel. Viszont a paranoiának kevés a kapcsolata a homloklebennyel... Vlad Tepes **Dracul**, a havasalföldi „karózó vajda” állítólag előszeretettel gyilkoltatott nyárssal, a legenda több ezres listát emleget, de a századrésze is rengeteg volna, ha igaz volna, bár a legenda-thrillerek értéke is sokat csökkenne, ha nem: kistrémület – kis kassza. Sok a féknyúz a messzi múltból, megmondhatatlan, mekkora hányada – még az írott és iskolában is tanított történelemnek is –, amit csak kitaláltak az évszázadok alatt, nagyban és kicsiben is, mint az anekdotázva ijesztgető nagypapák. Hiszem, ha látom? De hiszen a lényegét látom! A mai, általános ember személyisége (szomszédom, barátom, anyám, elnököm) érzelmi, indulati strukturáltsága, motiválhatósága, delejezhetősége, sokkolhatósága, s ugyanakkor általános „maradisága” és bizonytalan önkontrollja (meg még más sok) szinte semmit sem változott ezer év alatt. Léteznek fák, amelyek ennyi időt élnek!



**Régen?** Sokszor emlegetjük a Borgiák hirhedt mérgezési „gyakorlatát” is a 15. századból: a *hat-méreg levest*, de csak egy-két eset igazolódott vissza. S vajon mekkora a testi hibával született azték gyerekek központi „leselejtezésének” a hitelessége? De hiszen a „taigetoszi” is hivatalos, spártai, „családtervezési” állameszme volt (a gyermekledobó, gyermekkivevő hely). Vagy az a tankönyv-részlet is legenda csak? S hogy a Hitler elleni merénylet fővádoltait valódi, mészárszéki henteskampókra akasztották fel zongorahúrral megkötözve? Miért éppen ezt vonnánk kétségbe annyi kétségbeejtő tény ismerete mellett? A **vasszűz** (régén) épp ily hihetlenség volt: tüskékkel telerakott, összecsucskható szarkofág, a legszörnyűbb szerszámok egyike, ma már csak filmcím és zenekarnév (Iron Maiden), s néhány hangulatborzoló német, spanyol, olasz múzeum leltáradarabja. Bár valószínűleg az mind csak utángyártás (a nünbergi „eredeti” például a világháborús bombázás semmisítette meg), ráadásul ezt a középkori agyszüleményt állítólag sose próbálták ki. Amúgy sem gyilkoló, csak megszégyenítő eszköz volt – magyarázzák ma –, lám, például Irakban is csak a sikertelen élspotolókat büntette (volna) ilyesféle megalázással az olimpiai bizottság elnöke, Szaddam Husszein fia, Udaj, még 2003-ban. Tehát szintén régen! S vajon a másik hirhedett hiedelem-emlékezeti tárgyát, az athéni bronzbikát használták-e annak idején? (S kihasználták-e?) Agrigento remek romtemplomait bámulva nem jutott eszébe (nem is említik a prospetusok), pedig állítólag ott vetette be először ezt a kínberendezést a kor (kr. e. VI. sz.) aktuális türannosza. Nem kell a nevét megtanulnunk, meg sem érdemli, ugyanis (tovább fűzve a meseszálát) csecsemő elfogyasztásával is gyanúsítja az utókor! De talán még az ’alkotó’ nevét sem kell tudnunk, akit feltalálói „díjként” a király elsőként zárt az égető fémszoborba, kipróbálandó a találmány rémítőségét, pedig az is csak egy szarkofág volt...

**Régen?** Néró, Heródes, Caligula? – róluk a történelem már rég ítéletet mondott több ezer éves mérlegen, ami aligha változna egy-két régészeti lelet igazságától is: csak tananyag mindegyik. S a többiek? A diktátorok, despoták, autokraták, önkényurak, zsarnokok, elnyomók, kénykirályok, türannoszok, egyeduralkodók, puccstábornokok, generalisszimuszok, kondukátorok, főminiszterek, hadvezérek, főhíresek – akiknek neve, tevékenysége, létezése (korszaka) a történelem szemében szinte azonossá vált embertelenséggel, kegyetlenséggel, könyörtelenséggel, a polgárokkal, alattvalókkal, népekkel, saját embereikkel szembeni mérhetetlen (de nem megítélhetetlen), szenvedést termő brutalitással? Is. Hiszen annyi minden mást is tehettek (s akár jól), kétségtelen. Vajon a pápák közül is szabad közējük sorolni bárkit? De hiszen a nagy császárok és fáraók is közvetlenül istenhez „bekötöttek” voltak! S azután ott vannak a vallatók, pandúrok, fogdmegek, inkvizitorok, meg a mindeneselek, feltalálózsenik, iparosmesterek, akik működtették a gépeket és berendezéseket, fogták a fogókat, hordták a máglyafát. Vagy a fegyveresek, akik csak a biztonsági, színpadi háttérét adták egy-egy látványos kínzatásnak, kivégzésnek, ölésnek. Mindegyik „csak” volt csupán? S a szervezet maga, amely működtette ezt az egész társadalom-technikát, amely életre hívta, életben tartotta az szellemi, érzelmi, műszaki katona-apparátust – vajon maga a „szervezet” hány százalékos felelőse volt e történeteknek, folyamatoknak, korszakaszoknak – kérdeznénk, ha egyáltalán lehetséges lenne valamikor egy pontos, fantasztikus, történelmi elszámoltató-kérdés? Vajon a felelőségnek csak a maradéka volna a mindenkori ideológusoké? Filozófusoké, pápáké, királyoké, püspököké, főtitkároké, bölcské, eminenciásoké, elnököké, isteneké? Hisz például a dictator maga hivatalosan választott állami vezető volt évszázadokig Rómában, s később se kellett hozzá mindig „forradalom”, hogy az ilyen egyedeket örök teljuralomhoz segítse. Vajon mit jelenít hát meg a mai



kor Nyájas Olvasója számára a diktátorok (öntörvénykezők, „jogosult” gyilkosok, választott önkényelnökök) most következő, nem patikamérleglen mért, és a történelmi időkben sem egymást követő, szinte automatikusan a szerző tolla alá futó sorakozója? Működtek egyszerre, egy időben tucatszámra is ilyen nép-nemzet-ország-birodalom-vezetők – meghatározóbban (számontartva) már a 20. század alatt inkább, de a megelőző ezerévek táptalaján megtermékenyülve (lásd **N. Péter** (Oroszország), **R. Iván** (Oroszország), **C. Borgia** (Róma), vagy akik már felsorakoztak már e dolgozatban a memóriabázis eddigi frissítésére. De azért van még elég név:

**II. Lipót** (*Belga Királyság*), **Hitler** (*Német Birodalom*), **Sztálin** (*Szovjetunió*), **Tódzsó Hideki** (*Japán*), **Mao Ce-tung** (*Kínai Népköztársaság*), **Enver pasa** (*Oszmán Birodalom*), **Mengistu Haile Mariam** (*Etiópia*), **Yakubu Gowon** (*Nigéria*), **Idi Amin Dada** (*Uganda*), **Jorge Rafael Videla** (*Argentína*), **Ceausescu** (*Románia*), **Francois Duvalier** (*Haiti*), **Kim Ir Szen** (*É-Korea*), **Kim Dzsong Il** (*É-Korea*), **Kim Dzsong Un** (*É-Korea*), **Mussolini** (*Olaszország*), **Franco** (*Spanyolország*), **Salazar** (*Portugália*), **Enver Hodza** (*Albánia*), **Pol Pot** (*Kambodzsa*), **Napoleon** (*Franciaország*), **Bokassa** (*Közép-Afrika*), **Robert Mugabe** (*Zimbabwe*), **Papa Doc** (*Haiti*), **Bumedien** (*Algéria*), **Reza Pahlavi** (*Irán*), **Brezsnyev** (*Szovjetunió*), **Francisco Macías Nguema** (*Egyenlítői-Guinea*), **Jahya Jammeh** (*Gambia*), **Manuel Noriega** (*Panama*), **Ferdinand Marcos** (*Fülöp-szigetek*), **Mobutu** (*Zaire*), **Szaddám Huszsein** (*Irak*), **Moammer Kadhafi** (*Líbia*), **Bassár el-Aszad** (*Szíria*), **Ngo Dinh Diem** (*Vietnam*), **Walter Ulbricht** (*NDK*), **Ion Antonescu** (*Románia*), **Quisling** (*Norvégia*), **Ante Pavelic** (*Független Horvát Állam*), **Reynaldo Benito Bignone** (*Argentína*), **Tito** (*Jugoszlávia*), **Philippe Petain** (*Franciaország*), **Honecker** (*NDK*), **Jaruzelski** (*Lengyelország*), **Zsivkov** (*Bulgária*), **Rákosi** (*Magyar Népköztársaság*), **Pinochet** (*Chile*), **Fidel Castro** (*Kuba*), **Szálasi** (*Magyar Királyság*), **Dimitrisz Ioannidisz** (*Görögország*), **Ramfis Trujillo** (*Dominikai Köztársaság*), **Alfredo Stroessner** (*Paraguay*), **Horlógin Csojalszan** (*Mongólia*), **Yahya Khan** (*Pakisztán*), **Michel Micombero** (*Burundi*), **Hugo Banzer** (*Bolivia*), **Gregorio „El Goyo” Álvarez** (*Uruguay*)...

Ide most **bárki** által készülhetne egy másik, szintúgy önkényes, bár talán szintén nem szubjektív vagy megalapozatlan elősorolás, a tettek súlyának, mértékének részletezése nélkül, a létük nyomát jelző halottszámok rangsora nélkül is... Egészen máig sodorva a sort, Lukasenkáig (Fehéroroszország), Venezuela valamikori parancsokán, Nicolás Madurón, vagy Argentína valamikori elnök-diktátorán Videlán át (aki 88 éves korában halt meg nemrég, börtönben, bár csak 31 ezer ember halálát sikerült rábizonyítani), egészen Thaiföld puccsista tábornokáig... a neve most nem jut eszembe. S még hány (feledhető) név lenne csupán a fekete kontinensről is, hisz az afrikai katonai puccsok (pár évtized alatt 200 is volt, s a fele sikeres) szinte termelték a rövidebb-hosszabb életű, hatalmú elnök-tábornok-diktátorokat, s talán a legutóbbi államcsíny is csak 2020 augusztusában zajlott, Maliban, amely országról (talán irányítóiról is) beszédes adat egy friss hír: halálra köveztek egy házasság nélküli párt félig a földbe ásva. Azt persze tudomásul lehet venni, hogy ez a magára hagyott óriási földrész, a maga élő múltjával nem teszi könnyebbé semelyik sarkában és egyik „elitnek” sem az ország- és népvezetést... De ez nem is menheti fel egyiket sem! **Mianmar** (Burma) puccsal lett tábornokelnökét sem említettem a sorban, talán mert négy éve már megbukott. De aki legyőzte őt, a világ egyik leghíresebb politikai foglya (neve vetekszik Mandeláéval), a rabként Nobel-békedíjassá lett Aung Szan Szú Kjí asszony (abból a nagyon kevésből egy nő), pár év alatt szinte a porba hullt – az emberi jogok védőinek szemében legalábbis. Hiába, hogy

a vezetésével megdöntött katonai hunta 1962 óta uralta s nyögötte Burmát (Ne Win tábornok), népiértő hadjáratokkal és vegyi fegyverek használatával vádolhatóan, az Európai Parlament pár napja visszavonta a 30 éve adományozott Szaharov-díjat, amit az emberi jogok jeles védőinek ítélnék oda évente, ugyanis a mianmari katonaság három éve „tudatos és szándékos népiértást” követett el a kisebbségi muszlim rohingyák ellen (faluégetéssel, nemi erőszak-hullámmal, tömegirtással): kilencezer halott, 700 ezer menekülő. S a hivatalos államvezetés semmit sem tett a megakadályozására, mérséklésére, számonkérésére. Szú Kji, a passzív népiértő? (copyright BP) Egy új fogalom? Passzív gyilkos is lenne, ami kevesebb, mint a felbújtó, de több, mint aki néma maradt? Vagy az ország- és nemzetirányítókra minden másképpen vonatkozik, mint ránk, közönségesekre? Akkor ott vagyunk, ahol már voltunk: Néró, Heródes, Caligula...



Szép, ironikus, keserű **gesztusa** az embernek önmagával szemben, amikor azt állítja: a legborzasztóbb körülmények, állapotok között is van igazi humora, groteszk mosolya, felszabadult ránevetése a szenvedésre. Mert szerintem nincsen. S ez nyilván az embergyilkolás jelen munkában elővezetett dolgaira is igaz. Olvastam, láttam, kiadtam (Lágerhumor, 990) dokumentumokat, memoárokat, vallomásokat, faggattam én is szemtanúkat, halálmenetben, halálgyárban, személyes ölésben résztvevőket, túlélőket (tetteseket is), s volt, hogy kortársként, szomszédos népként, közeli érintettként szinte magam is találkoztam vele (a halállal, az öléssel), de én nem leltem, nem láttam meg azt az arcát, amely valóban nyitott volt akár csak a humor morbid változataira is. Lehet, más sikeresebb e kutakodásban, de én nem tudtam soha felszabadultan nevetni se a halál közelében, se a halálszeplők kitarulkozásainak befogadásakor. Hacsak a **sírversek** fekete humorát nem számítjuk ide, bár valószínűbb, hogy azokat többnyire a túlélők írták, vették oda, a túlvilágba való vallásos belenyugvás kontrájaként, temetői szorongásoldónak. Vagy a hely ünnepélyessége ellen? *Itt nyuszom én – olvasod te, olvasnám én...* Gyerekkorom másik gyögyszeme (sose hittem, hogy halott szerzte): *Akik engem fejbeveretek, Nagy Pestára leselkedtek, engem találtak ott végül, így haltam meg, szíveségbül.* Azt is élő francia antropológusok közölték nemrégiben, hogy J'Anne d'Arc maradványainak elmzése bebizonyította, hogy akit eddig a sírban őrzött ereklyeként tiszteltek, az csupán egy macska csontváza volt. Hát ilyen az emberölés humora. Freud is könyvet írt a viccről, nem túl kacagtatót, s az álommunka mintájára a viccmunkát is meghatározta, mint a pszichoanalízis egyik tételét. Szerinte tényleg mondta volna egy kivégzésére érkező: *Na, ez a hét is jól kezdődik.* De annyi mindenki szájába adták már ugyanezt a bonmót! Régi bírói anekdota is, mint az, amikor inogni kezdett egy bitófa-pódium, s azt mondta volna az elítélt (az író, szerintem): *Kérem, ez valósággal életveszélyes.* Egy rablógikos meg szerette volna elhalasztatni az akasztást, mondván, aznap túl heves főfájása van. De ahogy Karinthy a humorban nem ismerte a tréfát, úgy én az ölésben nem ismerem azt, csak ezt a pár kesernyész ötletet. (A boszorkányhumor pedig talán még szóként sem létezik, a kínzások millió áldozata sem juthatott túl sok mosolyhoz, tán még szóhoz sem.) Mark Twain is csak annyit jegyzett meg (de ő is túlélte): *A halálról szóló hírek kissé eltűzöttak.*



Egy-két **oldalnyt** lehetne még sorolni, de az is igen csekély bizonyíték lenne a halál-humor élőségére. S hogy Morgenstern groteszk *Akasztófa énekeket* írt, Villon, az elátkozott költő verset *Az akasztófa árnyékában*, Wilhelm Bush pedig kötetnyi karikatúrával sírt-nevetett az akasztófa körül? Az abszurd s a groteszk is humor, s lehet, remek, de egyiknek sem az a főcélja, hogy megnevettesen. Viszont egy anekdota szerint egy éppen kivégzendő magyar így lamentált hajnalban a hóhérok előtt: *No de reggeli előtt, uraim, éhomra?* – S még hozzátette: *Ez a halálom* – mintegy bizonyítandó, hogy író tolla, s nem valóban az akasztófa alatt született sor ez is, mint az angolok egyik gyilkos asszonyának mondata, mely arra kérte volna a hóhérokat a jóízűség nevében, hogy ne akasszák túl magasra, szégyellné magát a bő szonyája miatt. De talán a Chapliné igaz: *a humor a halál elleni védekezés végeszköze*. Csak hát... azt már tudjuk... mekkora sikerrel! Nincsen a végperceknek humoruk... gondolom én, persze, egy pillanatra sem vonva kétségbe a nevetés elképesztő gyönyörűségét és lelki-testi élvezetét – más összefüggésekben. Nem beszélve a szellemiekről. A budapesti **Hofiszoborról**, amelyen (a színház hamleti jelképeként) egy halálfejes alak tartja a kezében a nagy humorista nagy bronzfejét, pár éve egy éjjel ismeretlen vandálok (vagy humoristák?) letörték a koponyát. De ez az emlékműtárgy sem akart vicces lenni, ahogy a temetőben sincs tréfás márványsírkő vagy emlékmű. (A visszahegesztés összege félmillió forintra rúgott, ami már lehetne vicces is.) De a magyar humor tényleg világhírű, s talán már a 12–13. század óta, amikor több zsinat idejére is kitiltotta az egyházi Róma a nagyárosokból a jól ismert tréfacsinálókat (jokulátorokat), és állítólag akkor többen is a magyar királyi székhelyen kaptak menedéket hosszú időre (szemben a keresztény aszkézis ridegségével). De nekem mégis az a amerikai feketehumor-hír tetszett igazán, mint a keserű jókedv egyik termése, hogy 1977-ben egy chicagói műtárgyárverésen felkínáltak egy szétbontott, 120 éves akasztófát és emelvényt, amely 1925 óta egy bírósági pincében porosodott, majd egy vidámparkban kiállítva állt. Mert volt vevő reá – 70 000 dollárért is...



**Régen?** A konkvisztádorok, akik nagy, funkcionális népiértökként (is) vonultak át a történelem három rövid évszázadán, általában nem végezték túl szépen az életüket, bár a nevük nem emiatt maradt fenn szinte mindörökre. Kapunyitók, felfedezők, hódítók voltak, s többnyire (távoli) parancsra tették, amit tettek, ők ezt mondanák egy mai ítélőszék előtt (s hogy nem a lelkiismeretüké volt az a parancs), de természetesen személyes ambíciókkal, egyéni merészségekkel és képességekkel is megáldva, megátkozva intézkedtek és működtek. Az, hogy ilyen vagy olyan véget értek, nem a sors vagy valamilyen eleve elrendeltetés válasza volt az esetleg gonosz és adatolhatatlanul véres cselekedeteikre, hanem valószínűleg a többszörösen is veszélyes életmódé. Vagy egymást ölték, ölették meg, vagy valamilyen súlyos kór végzett velük, mint Kolombusszal a podagra, ahogy Cortez (aki elpusztította „Aztékiát”) is vérhasban múlt ki (vagy mellhártyagyulladásban). Másokat meg a skorbut söpört el legényeikkel együtt.

De mégis, a nagy **felfedezőknek** rendre részletes életelelemzés, tisztelgő kötet járt az utókoroktól, szobor, utcanév, film, valamint a gyermekálmokként való szereplés joga, hiszen tényleg bámulatos eredményeik voltak a világhódításban, akár tudatában voltak ezeknek, akár nem. De például Balboát, az aranyablót, a perui és a panamai part felfedezőjét kivégezték árulásért. Philipp van Huttent, Venezuela fosztogató kapitányát is megölte a legendás aranyföld, Eldorádó keresése közben egy spanyol riválisa. Alvarado, Guatemala hirhedt kormányzója, aki az akasztás és a máglyázás jeles exportőre is volt, egy bennszülött felkelés leverése közben halálosan megsebesült (rádólt egy ló). Almagrót, az ecuadori Quito felégetőjét barátja és kollégája, Pizarro (aki tulajdonképpen kinyírta az inkákat) bebörtönözte, aztán a börtönben megfojtatta, majd a testét nyilvánosan lefejeztette: nagyon haragudhatott vagy irigykedhetett rá. Amit a megölt konkurens fia hamarosan az ő legyilkolásával bosszúlt meg. Ponce de Leont, Santo Domingo meghódítóját, Puerto Rico gyarmatosítóját, a Golf áramlat felismerőjét mérgezett indián nyíl találta el, miközben az örök ifjúság és élet forrását kereste (tényleg!), és hazai kórokat meg járványokat szabadított rá az újvilágra. Narváezt, aki Mexico és Florida meghódításában segédkezett, elpusztította egy tengeri vihar, s 600 emberéből csak négy ért célba kilenc év indiáncsatái után. És így tovább: Magellán is a bensülöttel vívott harcban esett el, de főembere, Elcano (aki amúgy elsőként hajózta körül a földet) nyugdíjasként éldegélhetett volna hazatérte után, mint sikeres fűszerrabló, ha második útját is túléli (békés alutápláltságban pusztult el).

Tehát: ágyban, **párnák közt** halni meg – sosem volt a felfedező-világrablók sorsa... De miért is kellett volna úgy halniuk a hivatásos, meg- és felhatalmazott néppusztítóknak és kalandor tömeggyilkosoknak? Sokféle nép s 9-10 millió halott a termés... de semmit a dicsőségükből el nem ragad, ha valós tényeken is számontartjuk őket! Kitartó küzdelmeik nyomán megindulhattott a transzatlanti rabszolgakereskedelelem is (a fekete-ember behozatal), hordták haza az újvilág aranyát, s cserébe sok más között a himlő exportját ajánlották fel, 80 százalékos beteghalálozási (letalitási) aránnyal. Ez nem cinizmus talán, de nem is nosztalgia. Persze, azt már tényleg csak egy nagy lélegzetű tanulmány tehetné meg, hogy végigelemzi a régi hírességek, hatalmasságok, különleges életűek halálozás-történetét és statisztikáját. Akkor is, ha tudjuk, a történelmi távlat nem csak elhomályosítja, meg is szépíti a múltat, különösen a hősidőket, a földrajzi távolság pedig kalandregényekké, egzotikumokká egyengeti, igazítja át. De vajon indokká, meggyőző magyarázattá „nemesíti-e” a véres tényeket is? Legföljebb észérvekkel magyarázza. Csak ne felejtjük el, hogy bár azok a jeles felfedező (tor)túrák tényleg az ember nagy „kirándulásai” voltak, a mai világ(nézők) szemében egyúttal a nagy emberölések apropóját, exportját és tobzódását is jelentették...

**Ez a háború szent!** – állították saját fegyveres megmozdulásaikról (ie. 596–280 között) az ókor vallási–védelmi szövetsége, a delphoi (nagy) Amphiktüonia tag-állam-szervezetei, amikor négy alkalommal is (ma már jelentéktelennek mondható) hadat viseltek egymás ellen különböző triviális okokból, mint szomszéd-fosztogatás, terjeszkedési kísérletek... Később azután a monoteista vallású államalakulatok is szinte mind hasonlóan szentnek nyilvánították nagyobb harcaikat, de például Ábrahám is így tett, amikor az „ígéret földjének” visszahódítására vezényelte Izrael népét. S hasonlóan viselkedtek a következő évszázadokban (évezredben) létrejött teokratikus hatalmi-országszerveződések is – saját csatáikat elhelyezvén saját történelmükben. Az iszlám dzsihad, az „Allah útján való küzdelem”, vagy ahogy nyugatabbra nevezik: a hitvédő és támadó „szent háború” is a kezdetektől így irányította a muzulmán világ különféle irányzatait – időnként különböző mérték- és jelentéstartalommal, a szükségesnek hirdetett terjeszkedés változásai szerint. Jézus nem tervezett, s nem is hirdetett ilyen jellegű államot, sőt, a korai keresztények – elfogadva tanait – elvetették a vallás és a politika, valamint a hatalom és a hit ilyen értelmű szoros összekapcsolását, de a jövő meghozta Szent Péter katonáit (s a katonai szentek hosszú sorát is, mint Demeter, Jakab, Theodorus, Mercus, vagy a nálunk szélesebben ismert György) – nagyjából Szent Gergely pápa idejére, s aztán körülbelül 1000-tól tovább szakralizálódott a háborúk, vagyis a kiterjedt formájú emberölések hosszú sorozata.

**Ez a háború szent!** – hirdették azután pápák és királyok is szinte mind, és különösen majd 1095-től kezdve úgy 50-60 egymást követő hadjárat előtt és alatt, áldást hintve a Szentföld vidékére induló véres kereszteshadak katonáira és kardjaira. S a következő évszázadokban még hányszor áldották meg saját fegyvereiket a különféle felkentek és uralkodók! Hiába, hogy a hegyi beszéd útmutatása még úgy szólt: „*Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek titeket!*” A keresztesháborúk hosszú sora kevés tényleges sikert (inkább csak, ma úgy mondanánk: társadalmi hasznot, nemzetközi kulturális értékcsere) hozott, ám annal több erőszakot, rombolást, rablást, gyilkolást, népirtást, s az egymás elleni gyűlölet hosszú távokra szóló felizzítását jelentette. II. János Pál bocsánatot is kért miattuk a különféle népek leszármazottaitól. „*Diligite inimicos vestros et orate pro persequentibus et calumniantibus vos...!*” Még akkor is, ha e jézusi szövegrész másféle értelmezései és értelmezői – különbséget téve vestros (magánellenség) és hostes (közellenség) szavak között – az utóbbiak gyűlöletét és üldözhetőségét, megtámadhatóságát ma már Jézus által is támogatott viselkedési elvként póbják felmutatni!

**Ez a háború szent!** – nyilatkoztak 1914-ben kis és nagy magyar írók művészek és fontos közemberek, Európa kis- és nagyhatalmi (nagy hatalmú) megszállottai, politikusai, nagyiparosai közül is nagyon sokan – mondhatni: a vágóhídra menet. Bár közülük nyilván ez csak kevesekre vonatkozott szó szerint, tehát pontosabb inkább úgy: biztatták így a vágóhídra menetelőket – a valóságban tehát csak a pusztításba, pusztulásba sodródóknak címzett lelkesítő szövegek voltak ezek. A világot újrafelosztó szent nagyháborúnak aztán legalább tízmillió áldozata volt, és egyúttal megágyazott a következő (szent?) nagyháborúknak is. A zászlókat és a felvonuló seregeket és a löfegyvereket mindenesetre megáldották azután is mindig... **Ez a háború szent!** De melyik háború? A terület-szerző, hódító? Vagy a tulajdon visszaszerző, mint a trójai Széphelénás eposz-hadjárat? A hegemonia-védő, a rabszolga-rabló háború, vagy a hatalom-szerző vallásháború, mint az I. világháborút megelőző talán legelső világháború, amely harminc éven át tartott 1618 és 48 között, és 8-11 millió áldozatot követelt, ahogy az utókor a veszteségeket összeadta? Vagy (majdnem 200 évre rá) az I. Világháborút megelőző idők második világháborúja, vagyis a napoleoni idők európai

óriáshadjáratai, a maguk katonai és civil áldozat-millióival? Ezek is mind szent nagy ütközetek lettek volna? S melyik szentségek szerint? Kinek melyik? Vagy a mindenkori rend masszív épületeinek szent védelme alapján? Miközben az abszolútizmus Európája, meg ami utána következett, háborús értelemben szinte a „hóhérok kánaánja” volt...

Ha az **elsettek** s a civil veszteségek statisztikáját bogozza valaki, beláthatja, hogy a háború tulajdonképp az emberölés folytatása hatékonyabb eszközökkel és fegyverekkel, az emberölés lehetőségének kiszélesítése méretekben, amihez „szerencsésen” hozzájárul a környezet korlátainak nagymérvű lebomlása olyankor. Háborúban az ölés személytelenné válik, a közvetlen, az érzéket is terhelő cselekvések felelősségét el- és áthárítja az egyén a nagy szervezetekre és seregekre, tőle független folyamatokra és körülményekre. A tömegesség s a tömegre sújtó ölés általánossága segít kikerülni, kivédeni az egyéni élmény sokkolóságát, s a távortartó technika meg a kollektív teljesítmény, amit a háború hangsúlyosabban megjelenít, az emberölés tekintetében egyeseknek feloldást jelent, míg másoknak, lehet, épp hiányt fogalmaz. Ámbár, aki nagyon akarja, megleli magának minden elidegenedett háborúban is a saját „betevő” csatáit és vágyott öléseit. A **harcoló** tízezreket pedig soha nem kérdezi meg senki a meghirdetett vagy a tényleges okokról, célokról, se a lelőtt trónörökösökről (hacsak nem Bretschneider úr, a detektív, Svejket, a derék katonát), se elcsábított királyasszonyokról, mint egy igazi mesében. Nem egyeztetnek velük a szentsírok birtoklásának igényéről, se vitatott hovartartozású szigetekről, más országok elragadható aranytartálékairól, földrész-hegemóniákról, társadalmi berendezkedések exportjáról, ezer éves szomszédgyűlöletről, országgyarapításról, „életter” terebélyesítésről. A lövészárokban hasalókat, célkereszt mögött feszülőket, bombázó pilótafülkéjébe szorítottakat nem kérdezik a háború céljairól és várható kimeneteléről. Ők nem elemeznek, nem vitatkoznak, nem értelmeznek vagy értékelnek, ők csak ölnek, és/vagy öletik magukat. S jobb esetekben tudják csak, melyik földrészen háborúznak éppen (Budapesten vagy Szebenben), és azt is talán, hogy kivel... De hogy miért?! Néhány éve Ferenc pápa azt javasolta, hogy írják át a Katekizmust, kimondva, hogy a háború, belső természete szerint, tehát minden egyéb körülmény és szándék érve mellett is: bűnös dolog, tehát felül kell vizsgálni az egyház korábbi doktrínáját az „igazságos” háborúról: *Egyetlen háború sem igazságos. Az egyetlen igazságos dolog, a béke.*



*Nem tudom, a III. világháborút milyen fegyverekkel vívják majd, de a negyediket biztosan botokkal és kövekkel – mondta Einstein, aki maga is, ha nem is közvetlen felelősséggel, de egyike lett az atombomba megalkotásához vezető út meghatározó szakembereinek. **I know not with what weapons World War III will be fought, but World War IV will be fought with sticks and stones.*** Én sem tudhatom, természetesen, hogy a IV. világháborút milyen fegyverekkel vívják majd, lehet, nyilakkal és dárdákkal, botokkal és kövekkel, ahogyan Einstein vizionálja, de lehet, az majd csak az hatodik világháború „fegyverzenálja” lesz, s a negyediké inkább a digitális hadviselés, a ma

még felsorolhatatlan, elsöprő többségünk számára elképzelhetetlen eszköz-armatúra kibontakozása lesz, amelynek felfegyverkezési harca még alig kezdődött meg. Bár lehet, folynak előkészületek: Atombéke – kibékeháború? Emberölés billentyűnyomásra? Gondolat-vezérelte élet-ellenes hadműveletek? De vajon milyen **lesz** az az új digitális hadiarzenál, amely lehet, máris, vagy a közeli jövőben már „játszik” is a közporondon – az életünkkel. Mik a legfrissebb nagyölök, elrettentő triágok – már ma is – a holnapért! Hiszen, **ha békét akarsz** – javasolta a latin Vegetius – **készülj fel a háborúra!** *Qui desiderat pacem, praeparet bellum!*

- ...mikroorganikus (kínai) vér-robotok
- ...extrém torpedóval, harci drónnal felszerelt (amerikai) tengeralattjárók
- ...öngyilkos (orosz) bomba-drónok
- ...pilóta nélküli, nagy hatótávú, lopakodó (amerikai) bombázók
- ...hiperszonikus, hűszozos hangsebességű (orosz) támadórakéta
- ...láthatatlan (francia) tengeralattjáró szörnyek
- ...atommeghajtású (orosz) lopakodó (cikázó) drón
- ...atommeghajtású (kínai) repülőgéphordozók railgunnal, lézerfegyverrel
- ...nagy lőtávú (amerikai) szuperharcos lézeres támadó- és védőrendszerrel
- ...hosszútávolságú (orosz) lézerágyúk
- ...repülő (amerikai) géppuskafészek
- ...ember vezérelte (orosz) óriásrobotok
- ...függetlenül is felszálló, pilóta nélküli (brit) szuperrepülő
- ... (kínai) lézer géppisztolyok
- ...nagy hatótávolságú, atomtöltetes (orosz) mélyvízi drón-rakéta
- ...dönthető rotorú (amerikai) helikopterek
- ...sebezhetetlen (orosz) hiperszonikus rakéta-repülő
- ...mikrohulámú (amerikai) drón-mészárolók
- ... nukleáris torpedóval felszerelt, szökőár-keltő (orosz) robot-tengeralattjárók
- ...óceánjáró (német) szuper-hadihajók
- ...légvédelmi, ballisztikus, hatástalanító erejű (orosz) rakétarendszer
- ... (amerikai) robot tengeralattjáró vadászok
- ...lopakodó (kínai) H-20-as stratégiai bombázók
- ... (orosz) lopakodó romboló-óriások
- ... (amerikai) Boeing vadásztengeralattjárók
- ...globális (amerikai) navigációs műholdrendszerek
- ...hiperszonikus (kínai) bombázó „anyahajógyilkos” hiperszonikus rakétákkal
- ...önállóan manőverező (orosz) cirkáló robot-rakéták
- ...csillagháborús, cyber-világháborús (amerikai) űrhadosztályok
- ...no és az emberek?

Ám könnyen lehet, hogy **holnapra** már ez a lista is csak régiségek sora lesz, árverési militária, szabadtéri, interaktív hadviselési múzeum, vagy eszköztár a legújabb internet-játékokhoz. De most én végigböngészttem, s megpróbáltam elképzelni mindegyiket – működés közben is (kevés

sikerrel). Micsoda jó kis (szent) háborúk lehetnének, ha egyszerre bevetnék őket a nagyhatalmak, s tévén vagy tableten lehetne nézni a nagyobb csatákat – a részt nem vevő kisebb országok népeinek. Mert nyilván, akiknek nincsenek ilyen „játékszereik”, azok nem is „játszhatnak”. Mint az óvodában. Pedig ezekkel az egyszerre durva és bámulatos fegyvercsodákkal akár még pandémia-dúlás idején is nyugodtan lehetne csatázni, pár tízezer ember vállán „vihetné” az egészséget, szinte asztal mellől, minden ölésel, pusztítással, rombolással együtt, s a többi meg csak ülne, és – békét játszana. A közember tehát épp csak elnézné, esetleg elszenvedné, de már nem elcselekedné is a háborúkat, s így az ölés kényszerétől is talán megszabadulna (az egyén), akinek van ilyen. Persze, ilyen **badarságokat** kitalálhatunk mind, a gondolkodás kockázat nélkül megengedi a spekulációt. De vajon valamikor a fekete halál (az *atra mors*) szigorúbb gyilkosa volt-e az össznépeességnek, mint egy-egy korabeli háború? Ó, talán százszor, ezerszer is „termelékenyebb” volt! (Megjegyzem, 2007-ben úgy írtak a tudósok az emberre még alig veszélyes madárinfluenzáról, mint a halaszthatatlan s leg-súlyosabb fenyegetéséről, járványvédelmi riadóként. S történt-e valami azóta abban az ügyben?) Hogy mennyit érhetett egy emberélet a nagy pestisjárvány, a száz milliós világvesztés éve alatt, 1347 és 52 között, csak belegondolni is a humánlét „tözsdecsődje”, olyan keveset. Egy-egy földrész lakóinak fele is elhullott a legnagyobb ragályrohamban. Még egy háború is könyörületesebb volt tehát a néppel, mint a döghalál. De vajon a békeidőben elszenvedett tartós s mindenféle közélet-kör-októl, létküzdelmektől, adóterhektől terhes „kollektív” és egyéni testi-lelki senyvedtetés, azaz az egyszerű, kiszolgáltatott népelet, mennyire volt könyörületes? Létezik ilyen kérdés? Számptalan változatban, a demográfia, a gazdaság, az egészség s más fontos életelelemzés oldaláról is, s nyugodtan kijelenthetjük, hogy az embersors (a mindenkori többség számára) letaglózó nagyjárványok és öldöklő nagyháborúk nélkül is nyomorúságos, keserves, mérhetetlenül küzdelmes és aránytalanul sikertelen volt mindig a múltban. A világ legalább felének még most is az!

150-200 évvel ezelőtt az **emberiség** több, mint fele még folyamatosan éhezett, az újszülöttek fele meghalt, az átlagosan megszült 16-20 gyerekből csak 2-3 érte meg a felnőttéget is, a munka és az alvás kitöltötte a felnőttek szinte teljes életét, a többi idő pedig a legalább ötven féle krónikus betegség túlélésének áldoztatott. Persze ezek leegyszerűsített adatok és mondatok, de illeszkednek a belőlük fakadó következtetések a többihez, amiről már volt szó: gyilkos járványok, gyilkos háborúk, gyilkos korok, az emberölések, emberáldozások virágzó világai – ez volt a mi múltunk. Az ipari forradalom utáni Angliában (gyilkos forradalom?), a 18. század végi Manchester gyárnegyedében született férfiak várható élettartama 16 (tizenhat) év volt. A korábbi, már sorolt életterhek mellé annyi újabb termelt: baleset, tűzvész, munkaártalom, növekvő kiszolgáltatottság, emelkedő halvaszületés, környezetszennyezés meg még sok más, a régiekkel is összefüggő súlyos károsodás, és még a bűnözési hullám is jelentősen feljebb csapott. S ha vajon a bűnözés nem lett volna éppen növekvőben s olyan magas, akkor mennyi lett volna a várható élettartamuk a manchesteri fiatal férfiaknak a füstöt okádó gyártelepek között? Talán 18 év? Kevesebb, mint az átlagéletkor időszámításunk kezdetén? Mit üzenhetett annak a kornak Szent Gregorius Magnus régi „bölcssége”: **fit miseris mars sine morte...** vagyis hogy: *a szerencsétlenek halál nélkül halnak?* Milyen a szerencsések halála, nyájakat terelő, gondviselő pásztor? Azoké, akik élet nélkül élnek? Az élet nélkül halóké!





**Lépünk**, járunk az emberölésről gondolkodók folyosóján, egy-egy beugrónál meg-megállva. Vajon van-e ma is még, a professzionális sorozatfilm-fantáziák és hajszálpontosan társadalomra szerkesztett dokumentum-krimik korszakában háborzogató újdonságnak számító gyilkolási vagy kínzatos „know-how”, akár a lokális háborúk s a félföldrésnyi „békeharcolók” kelléktárában, amely ma bárki (még egy közönséges gyilkos) számára is, hollywoodi „listaáron” beszerezhető? Hiszen folyamatosan újul minden a filmvilágban is, s a tegnap esti Helyszínélők vagy Gyilkos elmék mára már elavultak és unottak. Már régen elfogyott minden valódi nyersanyag, igazi filmrevaló valóság, de a sztoriírók fantáziája még mindig ontja a történeteket a nézőigények kiszolgálására. Ha annyi sorozatgyilkos lenne a földön, ahányról eddig film készült (csupán az amerikai filmipar termését nézve is: 10 év alatt tízezer?), talán túlnépesedési gond sem lenne a földön. De mindig új „áru” kell ezen a sajátosan mai és emberi pénzpiacon: figyelemkeltő, figyelemelterelő, megnyugtató, felzaklató, kielégítő és kihívó ölési ötlet és embelemzés. Pedig állítólag ez a gyilkosfajta csak a 20. század termése, azelőtt ritkán akadt ilyen aktív ölökarakter, az egyszerű nép soraiban legalábbis. Bár talán az a valószínűbb: nem figyelte, nem fogta rajta, nem büntette, nem dokumentálta a sorozatoságot soha senki se. Magyarországon is csak **huszonöt** ilyen elkövetőt tartanak számon (3-6 gyilkossággal ölnként) a múlt század eleje óta összesen, s ez talán általánosan is jelzi az arányokat. A tiszazugi arzénos asszonyok 300-as „esetszámát” nem ide sorolják. Ahogy Báthori Erzsébet 600-as „teljesítménye” is a mesékhez tartozott inkább, ahová például a valahai leggazdagabb francia kényúr sztorija is a 15. századból, aki 100 fiúinasát erőszakolta és ölte meg pár év alatt. Egy hatalmi félelem szülte rendőrsortúz Közép-Afrikában, vagy a szögesdróttal összekötözött chilei politikai foglyok halomra lövése és felrobbantása sokkal valószínűbb adatnak tartható. Azt, hogy volt-e az egyik Han uralkodónak olyan unokaöccse, aki a legényeivel éjszakánként kijárt a palotából embereket ölni i.e. 144-ben, s több százig el is jutott, mire leleplezték? Ki tudhatná? A rangja mindenesetre az adat valódisága mellett szólna, s az is, hogy végül a „bácskája” csupán száműzetéssel büntette érte meg. Ám még a világcsúcstartó sorozatgyilkos ténykedését is kétségbevonták később, a brit politikai és kommunikációs harc eszközünek tekintve a vádat, ugyanis egy indiai 'orgyilkos' szekta (amelyet különben milliós tömeg halálával vádoltak meg a 19. század fordulóján) legfőbb vezetője volt az illető, s 931 gyilkosságért lett volna felelős személyesen. Mondj sokat, s majd nem hiszik? Gyilkos szekta? A gyilkos gének aligha koncentrálnak ilyen szervesülten, de a szélsőséges vallás-közösségek csoportos önöléseiről már hallottunk.

S lépünk. Egyszer **kiszámolja-e** valaki, vajon milyen s mekkora szellemi, gazdasági „termést” hozott az amerikaiak (jogot és etikát sárba tipró) cinikus és ideológikus nációsdatása a háború utáni években: a számonkérés elől kimenekített háborús bűnösök, gyilkos tudósok felvásárlása, saját életükkel történt „megvesztegetése”. Vezetek-e később, s milyen sikerre például a rabokon végzett náci rakétakísérletek: a magasság hatása az emberbiológiára? Vagy a túlélési kísérletek: az ember esélyei a jéghideg tengervízben – csak pár száz halott volt az áldozat! S aztán az egyéb hidegháborús bűntények mindkét (hatalmi, ideológiai) oldalon, amelyekről alig tudunk még ma is, példaként az 1955 és 75 között folyó katonapszichológiai emberkísérletek, vagy az atomkutatás és -felhasználás gátálástalan, embert sosem kímélő versenyének „társtudományos” következményei. A cél (a siker) meddig szentesítheti a történeteket? Bármennyig? Ez a sokat használt mondás Machiavellitől pontatlan fordítás, bár a javított sor sugallata is szinte ugyanaz: az erkölcsi elvek érvényesítése a politikai cselekvések terepén – komoly hiba. Az igazi mérce a politikai hasznos-

ság – mondja M. –, a végcél érdekében, s ez jelenti a kormányzás művészetét. Lépünk? Emberölés **világtérkép**et vajon rajzoltak-e már? Mért is ne tettek volna: itt a szerelemfélétségből paranoiások és az egyszerű féltékenyek, ott az alkoholtól, drogtól eltorzult agyúak, a pénzért megrendelésre ölők, amott meg a durva biznisz- vagy megélhetési-fegyveresek s a vadul száguldozók, balszerencsével közlekedők, és így tovább. Megannyi prototípus. Fegyveres konfliktusok besorolt katonái, megrémült lányanyák, gyakorló rasszisták, merénylők, politikai harcosok, vallási fanatikusok, bérgyilkosok, rajtakapott közönséges bűnözők, véletlen helyzet szülte „vétlen” ölők... Mennyi ok lehet még, s hányféle magyarázat a pszichológus vagy a kriminológus asztalán (kanapéján), a bírók aktacsomóiban, amiket csak a krimiszerzők tudnának felülírni. Ma körülbelül 450 ezer emberölés esik az emberiségre évente. Befejezett gyilkosság, tehát az ügyetlenek, elbizonytalanodók, gyengék, balszerencsések kísérletei nem számítanak ide. Nem kevés. (Bár a középkorban egyes elemzések szerint még minden 8. halált idegen kéz okozott – járványok és háborúk nélkül számolva, s persze az élveszületettek között). De az országok népei nem egyformán ölősek: Dél-Amerikában arat ez a halálnem, egyik-másik helyen más világvidékek számainak a többszöröse a „termés”: Braziliában huszonötösör nagyobb a valószínűsége, hogy valaki gyilkosság áldozata lesz, mint Nagy-Britanniában. Egy expedíciónk során, még a 90-es években, a bejelentésünk után hat-hét órával a rendőrség szinte már 'meggyilkoltként' kezelte társunkat, aki hirtelen, nyom nélkül tűnt el egy délelőtt. Az ügyeletes tiszt azt mondta (mintha egy bűnügyi sorozat okos helyszínelője volna): Kérem, az esetek többségében egy turista ilyen hosszú elmaradása életjel nélkül azt jelenti, hiába várják vissza. De csak tessék! – tette még hozzá végül, és ennek megfelelően ők már nem is tettek semmit. Csak a jogos kíváncsiság miatt írom ide: jópár óra múlva, minden holmija és ruhája nélkül, de mégis élve lökték le egy motorról szállodánk utcájának végében.

De **lehattünk** volna El-Salvadorban, Argentínában, Hondurason, Jamaikában, Mexikóban vagy Venezuelában is, s ebben nyilván nem a dél-amerikai gének a „ludasak”, nem vagyunk ilyen sorsszerűek: földrésztörténeti sajátosságok sora működik a jelenség s a súlyos statisztikai különbségek hátterében. Hogy mégis mennyi közül lehetne „harcos” vagy történelem keverte génekhez? Ki se kutatta. De az biztos, hogy ha színes bőrű vagy, szegény vagy, fiatal vagy és férfi, a világ bármely más kontinensén is komolyan megnövekednek az „esélyeid” a megöletésre. Ezek persze a „károsultak” statisztikái, ne feledjük: általában egy halott áldozatra egy gyilkos is esik! De például Bogotában olyan koncentrált az emberölés – a bekövetkezés meg a statisztika –, hogy talán még ha fehér vagy, vagyonosabb, korosabb és nő, akkor is nehéz lenne megúsznod élve, különösen, ha annak a pár tucat utcának valamelyikében élsz vagy jársz-kelsz (az összes utca két százaléka csupán ez a lakónegyed), ahol a kolombiai főváros 8 millió lakosára jutó gyilkosságok 98 százalékát elkövetik. Habár az adatok szerint az utóbbi pár évben a legtöbb óriásvárosban sokat javult a helyzet, Rióban, Sao Paolóban (s csak néhányban romlott!), talán épp Bogotában a legtöbbet. Nyilván nem amiatt, hogy az ezredfordulóra végre a város meghatározó részében bevezették az ivóvizet, de ez az adat jól jellemezheti a fejlődés irányát s lehetőségeit is. S mindez drog, emberrablás, járványok, erőszaktevések, utcai barikádharcok, gerilla-utódok helyi garázdálkodásai mellett, egy rendkívül zűrzavaros, pontosan meghatározott szociális és „fertőző” zónákra, fényes csillogásra és végtelen nyomorra szétszakadt, kockázatos jövőjű világvárosban. De míg **Ausztrália**, Új-Zéland távoli vidékein matematikailag egyetlen egész emberölés sem esik százezer lakosra, például a közeli Pápua Új-Guineában tízszer ennyi bennszülött van állandó élet (halál) veszélyben. Meg Közép-Afrika

egy sor helyén, meg Irakban, Afganisztánban, Pakisztánban, Türkmenisztánban s a Fülöp-szigeteken. Hogy Oroszországban miért magas az arány? Sok oka lehet annak, de érdemes volna is az elemzésre. Hogy Mongólia és Grönland mitől került az élcsoporthoz – azt már nehéz lenne kívülről még csak találgatni is. Magyarország közel sincs a veszélyesek helyek között a százezer lakosra jutó évi 1,30-as adattal. Összemérésként (egy kicsit régebbi tábláról): Szingapúr 0,20, Szlovákia 1,50, Csehország 0,60, USA 5,30, Jamaica 57, El Salvador 62. Itthon ez az adat akkor még 2,50 volt, de a szándékos emberölések száma tíz év alatt nagyon lecsökkent. Bár 2019-ben valahogy új gellert kapott a családi erőszak miatt, s a Covid-karantén első hónapjai alatt pedig megint megugrott, de emögött lelhető aktuális magyarázat is. A világ 50 leggyilkosabb városa közé egyébként alig került be néhány USA-metropolisz is (Szt. Louis, Baltimore, Dittroit, New Orleans), „kaszálnak” a dél-és közép-amerikaiak meg a mexikói nagyvárosok 10-14 tízezrelékes ölésarányával, ami Budapest lakosságára vetítve 2800 gyilkosságot jelentene évente.



Lépünk. A Párizsi **Kommün** vérengzések sora volt, kommünárok folyamatos forradalmi „önconkolása”, öncsonkítása, bár lehet, ma már ez is csak egy pár oldalas tantörténelmi munkafüzet a 6./C-ben, szellemes leíró krimiirodalom. Pedig félelmet keltő figyelmeztetés is lehetett volna a jövőről. De talán a többi európai kommün sztorija is csak politikaoktató iskolamese ma már, egyik-másikban a főszereplők hihetetlen önmegtizedeléseivel. Erős a nemzetközi érdektelenség is már e tárgyban. Az például érdekelt-e valakit ma még, hogy vajon van-e valahol a világban, vallatói gyakorlatban: borotvapengével szabdalás, elektromos tűkkel, szúrkálás, forrasztó pákával (később hegesztő pisztollyal, még később lézerrel) lyukasztás, amely módszerek például a forradalmi kel-

léktárakban mind szerepeltek valamikor? Nem hiszem, hogy ne lenne érdeklődő, de azt sem, hogy ebben a mai, a száraz hír-realitást fantáziával keverő információáradatban olyan nagyon sokan lennének... Vagy egy könnyebb kérdés: mosószerrel, ürülékkel, sóoldattal történő kényszerítés sötétzárkában, heteken át tartó sanyargatással – létezik még? Létezik. Felsebzés szöggel, késsel, csavarhúzóval, hogy aztán a seb besózva, behangyázva, bedarazszva elképzelhetetlen fájdalmak beszédre kényszerítő forrása lehessen – van-e ma is? Van. A mozdíthatatlanra bilincselés, az élve föld alá temetés, a jármű mögötti húzatás, a nemi erőszak ütlegetéssel általi kikényszerítése, nem mint szexuális, hanem mint politikai vagy hírszerző technika – van-e ma? Tűző napra kikötözés, talp botosítás, tölcseres vízbeöntés, elektromágneses lökéshullámba állítás, van-e? Pszichés álkivégzés, hosszan tartó (szimulált) vízben fojtogatás, savfürdős megsemmisítés, sugármegfertőzés étellel vagy esernyőheggyel, nylonzacskós oxigén-megvonás, oroszrulettrel kényszerítés? Van-e ma is még köröm alá gombostűzés vagy körömök „lemanikürözése” fogókkal, mint a klaszikusoknál? Ne legyenek kétségei, Nyájas Olvasó, mind van. Húgycsőégetés üvegcátéterezéssel, olvasztott műanyaggal öntözés, törött üvegszilánk-szőnyegen hasaltatás mezítelenül, többszörös agyonütetés villamos árammal – újraélesztéssel. Hiszen csak az emberről beszélünk! És sötétzárkában – „kútfúratás”? Hopp, ez talán **magyar** találmány, bár másutt is ismerős lehet. Vagy itthon sem az már – hisz szinte nem él senki, aki átélhette volna valamelyik intenzív börtönidőnkben! A rab a földre támasztott mutató- és középső ujj körbe-körbe vonszolja magát, oldalozva lépeget, s közben „kútfúr”, ha tud és bírja... Felfogni sem természetes vagy egyszerű! S az értelme? De hiszen az értelem ötezer éve hiányzik már ezekből! S ott a másik talán-magyar eljárás, a „papírfújásra” kényszerítés lehetett (erős kilégzésekkel) a börtönfolyosó kövén: hörögve. Van-e még valahol másutt is hasonló kényszerfantázia? Vagy itt se volt, csak az emlékképzetekben? Különböző szervek kioperáltatása, szikra nélküli ögyűjtővel égetés – emlékezők adatközlései ezek is –, faforgács darabok alsótestbe erőszakolása – van-e még? Nálunk, ma, biztosan nincs. És holnap? „Magyaros” szájba vazelés? Ezt persze megőrizte a „nemzetkultúra”! Más földrészeken is feltehetnénk e kérdéseket, meg másokat: például, hogy van-e még húsevő halakkal együtt történő vízbe állítás nyakig, mert Dél-Amerikában újra van. S van-e megint valahol hosszú szögek testbe veretése, mint az vagy 800 (vagy 2000?) éve kitalálattott? Van, csak ma már szögbelövő-géppel csinálják – jön a válasz. Van-e csoportosan konténerbe zárás – egészen a hőségig? De mennyire! S a nemi szerv kötéllel való (humoros?) húzatása (papokkal szemben előszeretettel)? Vagy bélsár megemésztetése, mint volt a forró délkelet-ázsiai fogolybarakkok között, amiről Budapesten meséltek a szerzőnek a kollégiumban a 70-es évek vietnami menekítettjei?

**Meddig** sorolható még a színes földtörténelmi „volt-van-lesz” feketekronikája? Míg végre a Nyájas Olvasó kellően elretten már egy-egy halálnem vagy vallatási trükk említésétől is? De mindig akad olyan ember is, akit ez a felsorolás legfeljebb csak elképesztene, esetleg elámitana, vagy éppen elragadtatna, felszabadítana! (Édekes lenne összemérni, hogy a szeretetre és a kegyeletre hány szinonimánk született, miközben az elszörnyedésre, borzadásra egész bekezdésnyi is.) **Hodie mihi, cras tibi?** Vagy másképp: **Mihi heri et tibi hodie?** Vajon melyik az eredeti(bb) ígéret (fordítás)? *Ma nekem, holnap neked!* Vagy: *Ma neked, holnap nekem?* S tényleg lesz valamikor **neki** is? Ez a hit éltet még valakit? **Noli oblivisci neque enim est conversio et huic nihil proderis et te ipsum pessimabis...** Gondold meg, Jézus, Sirák fia (38,23): *Ami az én sorsom, az lesz a tied is, tegnap rám, ma rád kerül a sor.* Ha valóban így volna, ha tényleg így folyna a világ rendje: tényleg „isteni” lenne

a földi igazságszolgáltatás, hiszen legalább egyszer belehalhatna saját „embertelenségébe” minden kínzó, pusztító, erőszakoló, gyilkoló is... De hogy... akkor... mi lenne? Meg sem próbálok elképzelni... Talán nem lenne többször: villanyfényes tengerparti partin éhes szűnyogsereg elé való kikötözés, amivel ma szórakoztatják magukat drogbárók és ifjú kliensek? Másnaptól nem lenne több faluégetés Maliban? (100 ember bennégett, idős, gyerek, várandós, a többi 150-et, bozótvágóval „intézték el”.) Mitől javulna meg az ember? Az öléstől? Ha már a veréstől biztosan nem, hiába ígérte Ciceró...



**Tovább is van, mondjam még?** Vagy ennyi volt, s elég is! Vagy már régen elég a memóriabázis sokkolásából? De hisz a maiak szinte mind már tegnapiak. Nehéz is lenne sorolni, hogy ismétlésekbe ne essünk. De azért tessék nyugodtan Önnek is hozzátenni, Nyájas Olvasó, ha tud bármi újat vagy régít, amiről nem esett még szó e prózaversben. Egy „jobb” kínzástechnikát, ha ismer olyat, netán túlélte valamelyiket! Vádirattá válhat a még élőkkel, túlélőkkel szemben is! Lásd az „előkerülő” koncentrációs-tábor-szolgálatosokat. 2016-ban egy hamburgi táborőr, akit 5200-as részvétellel vádoltak, két év felfüggesztettet kapott. Azzal védekezett, hogy fiatalkorú volt még 1944-ben. Tavaly meghalt, 96 évesen.

*Tovább is van: mondjam még?* Ez csak egy gyermeki szójátzó mondóka még a múlt századból, a „primitív atomkor” idejéből... De ha mégis mondom: csecsemőket falhoz vágni, terhes asszony hasába szuronyt döfni, bombát robbantani óvodában, szőnyegbombázni falusoron, távvezérlésű aknazárat telepíteni lakótelepen, fél falura (péti nitrogénből készült!) napalmot önteni, családokra gyújtani saját házukat és templomukat, sugárfegyverrel csoportos vakságot és hallucinációt okozni és így tovább, – meg kell kérdeznem újra azt is: ezek milyen személyiségű, hitű, génállományú emberpéldányokhoz tartozó cselekedetek? Ez nem találós kérdés, csak tárgyilagos kortörténelmi, hadtörténelmi, embertörténelmi érdeklődés. Nyilván hasonló „objektivitással” kezelték s ítélték meg valamikor a különféle korok például a tűzzel ölés előnyeit is...

A tűzzel való, tűz általi „végzés” történelmi épületének néhány „hasábfája”

*Az ókori Babilon, Egyiptom, Izrael s mindkét Róma is szívesen ölt tűzzel.*

*A középkori Európa vérvádak nyomán égette el a zsidókat.*

*A boszorkányokat is előszeretettel vetette lángba az inkvizíció.*

*Az inkvizíció a kikeresztelkedetteket és a muszlimokat is eltűzelte.*

*A templomosokat is máglyán égették el.*

*A katolikus egyház politikai ellenfeleit is tűzre dobatta.*

Az eretnek tudósokat, mint Giordano, máglyára vetették.  
 A franciák vasketrecbe zárt vadmacskákkal kapcsolták össze a tűzhalált.  
 A muszlimok is előszeretettel gyújtottak fel embereket.  
 A japán elevenen égetők sem idegenben tanulták e pirotechnikát.  
 A dél-amerikai égetés eszköze testre húzott benzinnel töltött gumibroncs.  
 A németek utolsó „törvényes” élve-égetése 1804-es keletű.  
 Az auschwitzi krematóriumok a kollektív emberégetés „etalonjai”.  
 A guernicai bombázás fél várost égetett fel.  
 A drezdai szőnyegbombázást követő foszforos tűzvihar tömegégetés volt.  
 A Vietnamban pusztító napalm is a tömeges tűzhalál eszköze.

### A tűzzel végzés „előnyei”

- a tűz révületbe ejt, elbűvöl, látványa elrettent
- a tűz a legolcsóbb technika, igen gyors előkészületekkel előállítható
- a tűz „eredményessége” az okozott fájdalomon is jól mérhető
- a tűz ősi jelkép, mítosza meggyőző erejű
- a tűz után nincs sok maradvány eltakarításra (se temetés, se járvány)
- a tűz megtisztítja a lelket a bűntől is
- a tűzbe vetett nőket nem éri meggyalázás (és előtte?)
- a tűz szinte humánus eszköz: a széndioxid úgymint már előbb megöl
- a tűz kiszáritja a testet, s a folyadékvesztés már hamarabb megöl
- a tűz éget, a vérvesztés szívmegeálláshoz vezet, s már előbb megöl
- a tűz fájdalmai sokkot okoznak, a keringés összeomlik, s megöl
- a tűz a légzőszerveket roncsolva előbb megfojt, mint eléget
- a tűz szétégeti a belső szerveket még a test elégeése előtt.



A felsorolások, **múltidézések**, számonkérések prózaverselése lassan véget ér. Se rím, se ritmus, se versláb nem kellett ide tényleg, **Horácius!** Se Horatius! Már nem lira a modern idők nyelvezete – a dráma az. Ha összefésüljük egy mondatba, amiről eddig szó volt, kijelenthetjük: talán nem állítotunk semmi újat, ismeretlent, rendkívülit vagy kétségbeejtőt, mert nem bizonyítani, csak emlékeztetni akartunk. Hiszen ez egy vers. De egészen bizonyosan úgyis csak a kérdőjelek maradnak az utókorokra, ezekből kell tehát még egy komor csokrot összebogoznia a szerzőnek ide a munka végfejezetébe, de csak úgy, ahogyan előbukkanak az emlékezetből, személyességükkel együtt is akár. Egyébként is elég személyes már ez az írás, ézelmekből, indulatokból, vallomásokból is összerakottan, s így sérülékenyebben is a kritikákra, kételyekre, elítéletekre. De hát vállaltan az. Tehát: voltak-e céltáblának használt **emberfejek** is a műemlékpusztító nemzeti-kommunista népvezér, az 1,7 milliónyi honfitársát (bírói ítéletek nélkül) kiirtó tömeggyilkos, Pol Pot Demokratikus Kam-bodzsájában, a vörös khmerek 1975-től tartó, négy éves uralma alatt? Egyik korábbi főembere azt mondta e sorok írójának 1993-ban (a diktátor még élt, de nem állt „kötélnek” az interjúhoz): „Ez a vád az éhenhaltakról meg a halálra dolgoztatott népről nem is igaz: sokkal kevesebb volt az áldozata azoknak a forradalmi időknek... De azokra az áldozatokra akkor **szüksége** is volt a nemzeti jövőnek, a tiszta, tökéletes kommunizmus megvalósításához!” A király, Norodom Szihanuk, aki éppen akkor tért vissza, többeszerre már, a trónra, nem tagadta a népiártást (egy évig ő is névleges vezetője volt az országnak akkor!), de a megegyezés híveként és képviselőjeként diplomatikusan kitért az egyértelmű ítéletmondás elől egy interjúban. De azt, hogy a páratlan értékű khmer templomromok között, az őserdő mélyén, Angkorvat gyönyörű szentélyének szétlőtt szobrai mellett a régészek találtak szétlőtt emberi testmaradványokat is, elismerte. (Hogy az eredeti kérdésemre is válaszoljak.) Bár azt nem kérdeztem meg tőle: hogy a templomban ölés – vajon nem emberáldozás-e?

**Kérdések** és kérdőjelek? Vannak-e friss, még fel sem tárt tömegsírok valamelyik Koreában? Vannak-e jazidi tömegsírok az iraki kurd területeken? Vannak-e muzulmán-haláldombok Boszniában, szerb tömegsírok horvát földön, s van-e horvátoké Szerbiában? Vannak-e keresztény kivégzettek közös sírba temetve Szíriában, vannak-e betemetett, névtelen hutu testtömegek Ruandában, fellelhetők-e rohindszak jeltelen sírgödrei Mianmarban, s hindu tömegtetemek Ceylon néptelen vidékein? S mehetnek a kérdések tovább, de akár visszafelé is az időben: vajon a hetvenegynéhány éves világháborús tömegsírok – Ukrajnában és Lengyelországban – már mind csak régészeti leletek? S Kamenyec-Podolszkij (Kőrösmező) Szovjetukrajnában, ahol 23 600 Magyarországról kített, kilökött, „rendezetlen állampolgárságú” európai és magyar zsidót földeltek el a németek a magyar holokauszt nyitányaként három nap alatt? S a moldvai Jászvásár, ahol 1941-ben két nap alatt „végeztek” 14 000 román zsidóval Antonescu pribékjei és civiljei 1941-ben? A tömegsírdombok az emberiség útjelzőkarói? A **nankingi** mészárlás is csak egy „történelmi hír” ma már, a második kínai-japán háború idejéből. 1937 decemberében Európa nem is hallott felőle, aztán se nagyon, tagadták a japánok is vagy hetven évig (ott azóta sem vetítik a leleplező dokumentumfilmet – már alig pár túlélő vallomástevő akadt úgyis). Leírni is hideglelés: hat hét alatt 250 000 legyilkolt katoná és civil (bírótság mondta ki: ezek 300 ezret számoltak össze, azok csak 20 ezret ismertek el, így kellett „átlagolni” a bűnt!). Válogatás nélkül öltek: tízezreket leszúrtak bajonettel, katanával lefejeztek, folyóba géppuskáztak, elégették benzinnel, tömegsírba sorozatlóttek (s tízezer ember hány méter magas holttesttömeg?). Volt, akit élve temettek el vagy kibeleztek, húszezer nőt, gyermeket

megerősakoltak, és megalázásként családtagjaikat is ugyanerre kényszerítették. Macui tábornokot később felelősségre vonták (bár éppen beteg volt a történetek idején), s mint háborús főbűnöst kivégezték. Ő volt az egyetlen! Pedig legalább negyvenezer japán katona vett részt az akcióban, egy egész hadtest. Ha mindenki ölt volna, is hat áldozat jutna mindegyikre! Sok van, akire egy világháború öt éve alatt sem esett ennyi saját-ölés. Ezek kivételes idők voltak, az ilyeneket az egész emberségre kellene átlagolni!

Vajon például Peruban vagy Dél-Afrikában is tanítják-e (s nem csak a politikai vagy katonai különképzőkben), ezeknek a tegnapi, friss, balkáni meg ázsiai „leleteknek” a közös tanulságait? Mielőtt elfelejtődnek örökre, ahogy a régiek. Vajon lesz-e valaha tuszi emlékoszlop a tömegirtások hutu sírhelyein? Vajon érdekel ez valakit... valahol itt, Kultúr-Európában – még holnap is? Talán már ma se. De akkor a tegnapok bűnei pláne kit érdekelnek holnapután? Hogy valóban létezett-e a kollektív auswitz-i „éhségbunker” 1944-ben? Vagy lassan már maga Auschwitz is csak egy tanúvallanná váló történelmi adat lesz, mint amilyen, mondjuk, az első nagy néppusztító háború Isonzója az már ma is, vagy Babij Jar, az 1915-ös (török általi) örmény népirtás. Olyan ködös legendává lesz hamarosan mind, mint Attila másfélezer éves mítikus temetése a Tisza hajjai alá. Ilyen legenda lesz nem is sokára 1944 vagy 1956 Budapestje is? Sokaknak ezek már ma is csak politikai mesék, esetleg iskolaleckék, többszörösen leegyszerűsített bekezdés-vázlatok egy másnapi röpdolgozathoz... De lehet más kérdés is! Megtudhatná-e valaki (ha több is érdekelné, mint a háborús filmek rendezőinek fantáziája), hogy a mindig csak háttérben s láthatatlanul „dolgozó” hivatásos mesterlövészek felkészítése, munka-krónikája, lélek-szerkezete, ölés-etikája igazából milyen? Hiszen ők hivatásos ölők! Nekik az ölés – mint másnak a varrás vagy a gyógyítás – csak munka, hivatalos feladat! Pénzért, kitüntetésért, vagy az izgalmaért – vagy esetleg, mert végül már csak ez maradt? Annál azért keményebb a kérdés! Ha hinni lehet néhány interjúnak és vallomásnak, parancsnokoknak, katona-krónikásoknak, az egyik „csúcstartó” közöttük egy 378 némettel végző kanadai lövész volt a világháborúban. Lagalább száz éves lenne már. Egy másik rekorder egy 505 szovjetet kilövő finn katona volt. Nem írt emlékiratokat. Egy osztrák náci mesterlövész teljesítménye 345 orosz volt, míg a Vöröshadsereg statisztikájában többen is szerepenek, mint 400-nál több németet semlegesítő, kitüntetett, névtelen hősök. Egyetlen nőt tartanak nyilván e nehéz, férfias mezőnyben, 309 sikeres „találattal”, de elfelejtettem, ő melyik oldalon csatázott. Valószínűleg a miénken. De akkor most melyik is a miénk? Ezek is csak kérdések itt a végén: a mai „mesterek” aligha felkelhetnének rájuk. (A hivatalosan titkos nemzeti bérgyilkosok, vagy az üzleti megrendelésre dolgozó civil-kivétezők is sűrű árnyékban élnek, s nyilván maradnak is úgy. Nincs hát nagyon, aki az ember célkereszt-öléséről autentikusan mesélne nekünk.) A legsikeresebbnek tartott hivatásos katonai **célgyilkoló** azonban, állítólag, egy vietkong partizán volt, 2286 eredményes lövéssel. Nem hihetlenebb sokkal, mint annyi más közölt, bevallott, kiderített adat. De bármekkora legyen is a teljesítmény, bármennyi is a fizetség, jutalom érte, vagy az „eredményesség” fölötti büszkeség is talán, aligha irigyelhetjük közülük bármelyiket, a lista végéről is akár. Hiába tudjuk, hogy háborúban, csatában parancsra lő az egész sereg: emberek öléseinek súlyos lehet a terhe, letehetetlen lelki, szellemi rakomány – üres plátón. Nemigen tudja semlegesíteni se önzetlen hivatástudat, se hazafüü öntudatosság, se sikeres élet feletti érzélem, szép család, hitbéli feloldozás. Amúgy, a mai amerikai seregek leghatékonyabb mesterlövésze (elismerten 160 pontos „találattal”) már nem él: pár éve, 37 éves korában agyonlőtte egy poszttraumás stresszben szenvedő katonatársa...



A **hóhérok** is parancsra ölnek. Említik érintettek, hogy azért „utána” – hivatalos okmányon – (az emberölés vádja alól) felmentő ítéletet is kapnak. Még az is lehet. Az meg nem történtté úgysem teszi. A pontos célfeladattal megbízott tenger alatti vagy légi rakétakezelők is kapnak (utána, előre?) írásos parancsot – ha nem volt titkos a hadművelet. Akik szintén pontosan tudhatják, sejtethetik, elképzelhetik, mit tesznek éppen s kivel (persze személytelenül), s hogy mekkora a „teher”, amit visznek vagy útjára indítanak. A bombázópilótának (nem csak a hirosimainak, ő már személyes vallomást tett régen) sem igen szabad elgondolkodnia a munkáján soha. Mert vajon az ellenségkép biztos ismerete, a feladat biztos tudása s a hazafiúi öntudat elegendő-e a biztos kézhez is – és később esetleg a magabiztos önfelmentéshez? Csak kérdések maradtak ide a végére, s kérdőjelek. Egy amerikai fiú öngyilkos lett, amikor megtudta, mivel foglalkozott máskülönben tíz éven át az apja, amikor nem volt a családdal mint jámbor, szerető és szeretetre való, vidám édesapa. Hóhér volt ugyanis, pontosabban vallató és végrehajtó, ahogy a parancsa szól. S ezt a lelki-terhet egyszer – egyszerre kapta meg, s nem bírta elviselni, a gyerek. Volt másutt is már ilyen tragédia, s még lesz is, csak azért hozom elő, hogy emlékeztessenek rá: kortársaink is lehetnek emberkínzók és emberölők, hivatalosak és önkéntesek, még hősök is, és nem bűnözők, bár akár még azok is. A szomszédaink, a barátaink, a tanítónk, az apánk... Nem a számonkérés esélye vagy hiánya miatt említem, inkább a megértés lehetőségén merengve. Ha lehet itt megértés egyáltalán. Vagy jobb, ha az ilyen adatokat 50-100 évre zárolják, zároltatják tényleg? Információ-aknák, rejtett életrobbantó szerkezetek lehetnek mibennünk is akár.

Kérdések, kérdőjelek? Vajon kit **érdekel** ma már (menj akár csak pár száz kilométert is idebb vagy odább), hogy valóban volt-e „mádéfalvi veszedelem”, vagyis, megtörtént esemény volt-e Ausztria öcsászári felségének buzgó és kíméletlen faluirtása többszáz székely halottal 1764-ben a Hargita lábánál? Egyáltalán maga a tény kit érdekel – rajtunk, magyarokon kívül? Amikor először arra jártam a barátaimmal (tutajoztunk az Olt folyón), még én is csak a szép hangzású irodalmi elnevezéséről hallottam a vérengzésnek, s a társaim még ennyit se tudtak, pedig az emlékmű akkor már 70 éve állt az emberáldozatok „hült helye” felett, s nem Caucescu állíttatta, ő inkább falutisztoztatásban, falufoglalásban, faluelárasztásban jeleskedett. S az a kérdés vajon többeket érdekelne-e, hogy volt-e a közeli múltban kollektív faluirtás – Iránban? Volt: minden egyes férfit lelőttek vagy levágtak. Vagy volt-e Belga-Kongóban, Csádban, Maliban, Dél-Szudánban? Volt, de persze összesen sem volt annyi a világban azóta, mint amennyi teljes falut töröltek el földről a németek a megszállt szovjet területeken annak idején. Kivétel is volt pár, például Hatiny Belorusziában: azt az ukán hadifoglyokból rekrutálódott rendőrszázlólaj irtotta ki, égette fel 150 lakossal együtt, megpróbálván utólag a nácikra fogni azt is.

Csak kérdések: Előfordul-e **Indinéziában** még ma is „kirendelt” sortűz, mint hivatalos, sorkatonákkal végrehajtott kivégeztetés? Állnak-e még mostanában is Szaud-Arábiában a vidéki köztereken kínzó-keresztfák, a részvételre szóló jegyek ára mennyivel több pódiumra, mint állóhelyekre, s mekkora az árkülönbözet, ha a „belépő” a kivégzésre is szól, nem csak az első, a megkínzatósi „felvonásra”? Csak mai kérdőjelek. E sorok **írója** jelen volt 1985-ben egy hivatalos kivégzésen Dél-Kína vasutállomásainak egyikén! Jegyet nem kértek: a szocializmusban minden állami közrendezvény ingyenes volt! Keveset lehetett látni a tarkónlövésből a hátsó sorokból (csak lábujjhegyen), a nagy érdeklődőszám miatt, pláne a későn érkezőnek. Beszélgetni? Kérdezni sem volt kitől, pedig legalább kétszáz néma ember állt ott (s még nyelvi akadály is volt), bár persze

megpróbálkoztam vele háromszor is – angolul s „mutogatóul” egyszerre. Két megszólított válasz nélkül hagyott, két középkorú férfi, nem együtt voltak. Csak néztek rám meglepetten, s látván, hogy idegen vagyok, odébb húzódtak. A szemükben semmi érzelem nem mutatkozott. A harmadik, egy asszony, többször is rám nézett a tíz perc alatt, amíg ott álltam, s szinte kihívta a kérdésezést (bár nem értette igazán). De az ő válasza is csak pantomim volt: kinyújtott ujját a homlokához tolta, miközben valamit egy mondatban mégis felelt. Én meg elsiettem, várt a csapatom. De mire is maradtam volna: valaki hosszan, nagyon hosszan beszélt – valamiről... Hiszen minden emberölés ügyis csak emberáldozat...

1994-ben, **Equadorban**, a tüntetők és a kormányerők közti zavargások egyik utcai összecsapásánál, ahová véletlenül sodródtunk, egy emberi tesre húzott égő motorgumi (vagy inkább több ilyen) elviselhetetlenül torokmaró bűze, szemégető füstje és döbbenete volt a sorok írójának „élménye” – igaz, csak messziről, nehezen volt kivehető a mozgó, égő „fáklya-ember” (a megnyaklancozott). Még az is lehet: csak a kezében fogta az égő gumit, bár nem hiszem! Ne menjenek közelebb! – tanácsolta a hátizsákosoknak, mindkét kezével integetve egy jóindulatú tüntető (vagy bámészkodó): *Situacion peligrosa, arriesgado para turistas!* Vagyis, hogy nem turistáknak való a hely... Egy rendőr meg csak állt ott a sarkon, és nézett minket, de nem tanácsolt semmit se, nem is integetett. De nem is mentünk közelebb, hiszen hegyet mászni jöttünk ilyen messzire, nem fáklyaként égő emberáldozathoz! S csak pár órával később jutott eszembe az a három, önmagát felgyújtó fiatalember, akik vagy húsz évvel korábban így tiltakoztak, szinte egy csokorban, az önkény ellen, habár a nevüket csak jóval később tanulhattuk meg: Bauer Sándor – Múzeum-kert, Budapest. Jan Palach – Prága, Vencel-tér. Moyses Márton – Brassó: a pártszékház előtt...

Kérdőjelek? Igaz-e, hogy megtervezett éhhalál dúlt a sztalini **Gulagon** 1936-ban? De hiszen akkor a diktátor a saját embereit irtotta volna ki! – vetik ellene az elvből kétkedők. De hiszen irtotta is! Vagy, hogy a nagy ukrajnai éhínség, még 1933-ban, tényleg tudatos hatalmi beavatkozás eredője volt-e? Hiszen a „nincs mit enni” ténye és tényezője pusztító volt önmaga is! – tiltakoznak, akik nem akarnak hinni ezekben a ma már dokumentálható tényekben. Vajon az újvidéki vérengzés idején (még 1942-ben), amikor 3800 civilt, főképp szerbet és zsidót (néhány cigányt, magyart, orosz, ruszint) lőttek le az utcákon, vagy géppuskáztak bele a jeges Dunába magyar katonák, ki tudott itt a részletekről? (Magda néni, akinek az apja csendőrtiszt volt abban az időben a budai laktanyában, nekem mondta el először talán, hogy két nap múlva becsöngetett hozzájuk egy beosztott tizedes, és feldúltan elmesélte a történeteket. Tehát, akinek tudnia kellett, hamar tudott is róla Budapesten is, mi történt.) De ma ki tud róla? Néhány még mindig zárolt levéltári dokumentum szorgalmas kutatója? Töredéknyi kíváncsiskodó? S persze jött aztán retorzió is a Délvidéken, a magyarülés. De vajon csak a sajátjaink általi gyilkosságokat nem akarjuk elhinni soha, vagy a mások gyilkos indulatában, rosszindulatának, kivetkőzött terrorizmusának tényében is készséggel hajlandók vagyunk kételkedni? Algériában például, 1990-ben tömegesen vágták át ellenségeik torkát Ramadan idején a fundamentalisták – a hosszú kések nagy arab éjszakáján. Itt mifelénk ki hallott erről a saját-nép-irtásról? Ki figyel oda olyasmire is, amihez (látszólag) semmi köze? Pedig minden emberölés emberáldozat.

**Ahogy**an már ma is feltehető az a kérdés is, hogy 50 év múlva vajon megemlékeznek-e valaki majd délen vagy északon (vagy közösen) a családtagok százainak szeme láttára „kivitelezett” dél-koreai csoportos sortűzekekről? S hogy igazi volt-e, vagy csak álhír, a meztelen foglyok (köztük

történetesen egy elnök-közeli nagybácsi) nyílt tömeg előtt, nagy ketrecekben, kiéhezettett kutya-falkával végrehajtott szétmarcangoltatása? S ha igen, egy ilyen szörnyűséget egy esetleges nemzetközi „atombéke megállapodás” majd egyetlen aláírással elfeledtethet a világgal? Én sem akarom elhinni, hogy az Sz-300-as légvédelmi fegyver csöve előtti sorba állítás és csoportos (soros) kivégzés is valódi volt, s nem egy katonai játékfilm megtévesztő valódisága csupán? Esetleg a politikai-katonai ellenfelek (újhidegháborús ügyfelek) propagandahadjáratának egyik csúcsterméke, ahogyan azt ma Észak állítja? Tehát akár egy háborús (békés) „játékfilmmé” kophat el (le) pár év alatt, ami ma még élő halál-történelem? Világmesévé? Legendáriummá? Ha tudná a mártír, hogy hősi tettéből nem új harc, új mozgalom, tiltakozás vagy közös erő, csupán csak egy legenda lesz, vajon megcselekedné-e akkor is? Van egyáltalán valamilyen **tanulsága** az ellegendáriumosodott múltkorok felidézgetésének? Csak annyi, hogy próbáljunk meg mindig jó kérdéseket feltenni, ha jó válaszokat is szeretnénk? Például: Lehetséges-e ma, hogy újszülötteket megfojthassanak Hippokratészra felesküdött orvosokkal? Ugye, nem! Vagy mégis? Hogy lehetséges-e ma is (mint Auschwitz pokol-laboratóriumaiban) élő emberkírértetek mint gyógyszertermelési tesztelések vagy a fegyveripar hatásvizsgálati főpróbái? Mint amilyenek a japán ember-laborokban lezajlott élveboncolások voltak 1940-ben. Vagy: Elképzelhető lenne-e gyerekek kivégzése ma (vagy holnap, vagy bármikor!) tarkónlövés által? Ugye, nem? Mégis megeshetett mostanában. Lefejeztek egy karonültöt is az iszlamisták az elszökött apja „bűne” miatt. Egy hatéves jelenlétében kivégeztek egy apát. Egy kétéves gyermeket, „szabályosan” kirótt bírói büntetésként, elégettek egy ketrecre zárva, nyilvánosan. Megerősített híreket sorolok, de alig hiszem el mégis.

1629-ben Angliában egy kilencéves fiút halálra ítélték, mert felgyújtott két házat. Bár a tűznek emberáldozata nem volt, a szándékosságot kimondták, ahogyan a halálbüntetést is, az ítéletet pedig gyorsan végrehajtották (bitón). Több ilyen történet lehetett akkoriban, de csak néhányról maradtak fenn biztos dokumentumok. Mementónak? Angliában amúgy 1965-ig élt a halálbüntetés: beszapanzott kötéllel akasztottak. De a bebizonyítottan „gyilkos gyerekek” ítéletének hatálya még ma is (ha már nem is halál a büntetés): a 10 éves korhatár, Nagy-Britanniában. És Afrikában? Vajon meddig lesznek **gyerekkatonák** Afrikában, Közel-Keleten, Délkelet-Ázsiában? Mi mozgatja a sorozókat újra és újra, hogy a jövőt, vagyis a gyerekeinket feltegyék minduntalan saját játéklapjaikra? Ugyanaz, ami a Hitlerjugeng „boldogan” gyilkoló gyereggépeinek ideológusait, katonai tervezőit vezethette, amikor már elfogyott minden más adu? A „Hitler gyermekeiből” szervezett 12. SS páncélos hadosztályt a harcoló alakulatok utánpótlására állították fel, de a '43-as nagy veszteségek után bevetették őket az Ardennekben. Azok a csaták, mindkét fél elképesztő veszteségei mellett végül is a szövetségesek győzelmét jelentették, de a visszavont csapatok között volt az ifjúsági divízió is, amelynek kb. 17 ezres létszámát a hadvezetés többször is „utántöltötte” közben új gyerekkatonákkal. Gyakorlatilag legyőzöttként és szétesettként vonultak vissza, de közben – nevükhöz és (kegyetlen hírükhöz) híven, amely mögött a náci állam több, mit tíz éves gyermek-agymosása és leki-szellemi fanatizálása állt – a „gyerekfelnöttek” az Ardennek két apátságában is mészárlásokat követtek el kanadai hadifoglyokon (86 és 11 fő), semmibe véve a nemzetközi katonai alapjogot, amelyet még a náci is batartottak többnyire. Gyerekere nem vonatkozott volna? Nagy létszámban voltak közöttük kiskorúak ekkor is. A **visszavonuláskor** a Jugendhadosztályt Magyarországra vezényelték, ahol kisebb hadműveletek után (1600 főt veszítettek) Hitler utolsó nagy offenzívájának, a „Tavaszi ébredésnek” lettek harciegységévé, amelynek célja a zalai olajmezők megtartása és a

szovjetek feltartóztatása volt. Március 6-tól a hónap végi visszavonulásig többször is feltöltötték a gyerek-armada seregeit (1200-as létszámokkal), végül már teljesen felkészületlen újonccokkal is, és aztán a végleg felnőtté lett sereg 10 000 megmaradt kölyökkatonája az amerikaiak előtt tette le a fegyvert Ausztriában. Összvesztességükről nem láttam adatot, csak arról írtak régi, háború utáni lapok, hogy miként próbálták meg a felnőttek visszatéríteni a szélnek eresztett serdülősereget a fegyvertelen, civil, békés, ölésmentes élet hétköznapjaihoz. Ennek sikerességéről (bár lehet, írtak tanulmányokat) nem olvastam azóta sem. Különben sem lett volna könnyű hinnem benne...

De vajon **elképzelhető** lett volna csak pár évvel ezelőtt is még: kurd hadifoglyok tarkónlövete – tizenegynehány éves szír gyerekharcosok által? Ugye, nem. Mégis megtörténhetett. S válaszul „törvénnyel szentesített” gyerekgyilkolás következett a túlsó, az iraki oldalon. Történhetett volna ilyesmi a leghidegebb forróháborúk idején is akár? Ugye, nem? Bár alig ismerjük az afrikai gyerekhadiseregek pár évtizedes történetét is! Elmesélhetetlen halál- és élettragédiák! De messziek! Amikor jött a hír, hogy lefejeztek egy 100 éves vak vallási vezetőt Szíriában, csak bólintott a hírolvasó európai. Négy szír labdarugót házasságtörésért halálra köveztek? Fejet csóváltunk, értetlenkedve. Négy asszonyt is megköveztek, iszlám bíróság ítéletével – de hiszen őket éppen iszlám katonák erőszakolták meg, mint annyi másik százat, ezret is! Ekkor már felháborodtunk vajon? S amikor 10-13 éves gyerekterroristák a kamerák előtt kivégeztek öt brit civilt? Nem tudom, Londonban mekkora volt a tüntetés, nálunk nem nagyon beszélt (kiáltott) erről – értük s magunkért – senki se. Egy szinte hivatalossá lett katonai-vallási hatalom és erőszakszervezet tette ezeket – habár igaz, az Iszlám Állam nemzetközi elismerésére sosem került sor. Talán, mert nem győzedelmeskedett? S amikor saját anyját végeztették ki egy férfival Irakban, mire gondolhattunk rémülten, apák s anyák? Talán, hogy ha már túl sok a borzalom, csökken a szálam „hozadéka” is? Az empátia meg a szolidaritás már amúgy is csontsovány?

**Koppány** vezér (egyébként angol eredetű) élve felnégyeltetése több, mint ezer éve történt, mesének is túl régi már. Az idegborzoló hangzású szaudi felnégyelések (az uralkodó dinasztia sorraiból is volt áldozat) is már negyven évesek, akkoriban se írtak róluk sokat. De az Iszlám Állam hátborzongató – s „látványos” – felnégyelései, lenyakazásai, tarkónlövésői még éppen csak tegnapiak! Még meg sem alvadt rajtuk a vér! Ahogy a tiltott ruhaviselésért megbotozott nők is még sírnak! Ha élnek! A tömeg ujjongott, amikor egy szexrabszolgának használt 19 éves jazidi lányt halálra égettek egy vasketrecben, egy belga asszonyt pedig lefejeztek – boszorkányság vádja miatt. Hát messze van-e még a „messze” térben és időben, s hol marad el a lélek meg a szellem felszabadulása is? Újabb gyilkos államok – népek, törzsek, meghirdetett új „emberfajok” – hol tenyésznek éppen, nyíltan vagy rejtőzködve még, s hol lesznek holnap esetleg már születőben? Egy éve, hogy **elcsendesültek** a harcok (véget nem értek, hidd el!), de lassan a döbbenetes hírsorolás is már a közeli múlt rettenete csak, helyi történelem. Elhittük volna húsz éve, ha mondják, hogy majd leölnék egy kamaszfiút konyhakéssel egy teherautó platóján a szemünk láttára, filmkamerák előtt? Ugyan, dehogya! De hiszen mind láttuk ezt a gyilkos „reklám- és dokumentumfilmet” is, saját karosszékünkben ülve, televíziókn okos, interaktív sugárfelületén! Mit hozhat akkor hát a holnap? S mostantól van képünk is rendre minden jövőendő emberöléshez is, minden rémaktus, bűncselekedet, embergyalázás, jogtiprás megkapható lesz filmen, DVD-n, pendrive-on, microchip-en is, igény szerint, hogy mindenkéhez eljuthasson az üzenet. Saját ölése, gyilka, halála, bűne: vigye haza! Mint nagymamáink az első, családi hanglemezt úgy 1950 körül. Kihívó, gátlástalan, irgalmatlan, részvétlen ölés a jelené, s máris minden dokumentáltatva van...

Vajon hol volt az ember arról a vidékről  
akkor? Talán ott már korábban kihalt?  
De akkor azok, akik helyettük élnek ott,  
kicsodák? Ez is csak kérdőjel marad?



Az **iszlámállam** kegyetlensége mértéktelemné torzult pár hónap alatt, s mégis, csak milyen sokára vették, vettük észre ezt, s vették valóban komolyan, akiknek kellett! Pedig mennyire tetten érhető volt a vérengzésekben folyamatosan is a kegyetlenségben telhetetlen emberagy! S azok, akik engedték, hagyták (túrték, ha nem táplálták is) ezt az armageddönt működni s túlélni ilyen sokáig – vajon ártatlanok-e a tragédiák, a rombolások, a menekültáradat, a sorolhatatlan következményözön tekintetében? Kérdezem, de lehet, azt vágják vissza erre: Miért, te mit tettél egyáltalán? Persze, semmit se tettem, nincs értelme magyarázkodni se, de közben: *He, who will not, when he may, may not, when he will!* – tudom. Ez a **bűn-büntetés-bűnhődés** hitbéli alapkérdéseinek egyike ma is, mint többezer éve már! Mit követ el, aki tehette volna, de nem tette? Akár, ha fel sem ismeri a veszélyét és a kockázatát a magatartásának? S azt, hogy ha tenné is, már majd nem teheti...

**Kérdések?** Vajon új ideológia is született akkor (1989-ben) a Tienanmen téren, vagy csak új technika a kivitelezésben: tankkal áthajtani embereken. Vagy elég volt hozzá a régi elv is (taoizmus meg maoizmus után), vagy a még régebbiek, amikor még fantáziában sem léteztek ilyen érzéketlen nagy gépi seregek, legfőljebb harci elefántok, csata-bölények, hadibívalyok. S vajon a Tienanmen téri gépesített „eltaposás” és sortűzelés csak egy kis megingás volt az emberiség (és a Kelet) büntető arzenáljának használatában, mint jópár évvel korábban a vietnami napalm, nem sokkal utána a szír vegyi fegyver, és hamar rá az Iszlámállam mustárgáza? A holnapé mi lesz? Vírus, baktérium, járvány, digitális „bogár”? A reformokat és politikai szabadságot követelő diákok s más radikális tízezrek ellen (a tüntetők létszáma időnként millióra nőtt), akik a teret elfoglalva tartották heteken át, a század legjelentősebb kínai reformere, a maoi kulturális forradalmat is felszámoló Teng Hsziao-ping adta ki a parancsot a páncélosoknak, amelyek valóságosan és jelképesen is eltaposták a lázadó ifúságot és a társult munkások százait azon a véres vasárnapon. Talán több ezer halott is volt, eltapodták, lelőtték, agyonverték őket, s több ezer sebesült, tízezer letartóztatott. Hogyan értékeli a kortársvilág (részben már utókor) a nagy vezető cselekedeteit egész életének tükrében, mérlegén? Felment, feloldoz-e egy hasznos, áldozatos, tekintélyes élet egyetlen nagy botlást, ha az emberek ezreinek életébe került? Visszatért hát a régi kérdés a történelem híreiről. De a kommunista országvezetők mindegyike szembetalálta magát hasonló, súlyos döntésekkel, kihívásokkal, vádakkal akár többször is. Teng is keményen bírálta Maót a vérengzésekért, aztán mégis parancsot adott. S a jogsértések, fogvatartások, kínzások, vallási bebörtönzések, kisebbségi eltiprások már végigkísérték őt is az úton. De még a mai sikerekért is őt éltetik sokan. Sokan meg nem éltetik – épp Tienanmen miatt. Ahogy Cromwell is kivégeztette a felszentelt királyt, s egyébként is véres kezű diktátorként működött, ma mégis nemzeti hősként tartják számon nem kevesen. Talán mert sokadik leszármazottai sem élnek már azoknak, akiknek a lordprotektor és nagy reformer a vérébe

s életébe tiport. Mert azok a családok talán még ma is gyűlölnék érte. Ember tervez, idő végez?

A **Nyugat** természetesen erőlteti az emberi jogokat Kínában (egyre erőtlenebbül, bár korábban se túl sikeresen tette): véleményszabadság, demokrácia, sajtó, abortusz, születésszabályozás, szervátültetés, gyülekezési jog, vallásszabadság, a magánélet joga stb. De hiszen emberi jogok már az 1982-es új alkotmány óta érvényben vannak Kínában, ámbar ha nem tartják be őket... Persze, a viták végére mindig leegyszerűsödik a kérdés: emberi jogok vagy gazdasági fejlődés? S innen már nem is olyan könnyű a válasz. Az pedig már egész Ázsiára érvényes talán, hogy bizonyos hagyományos nemzeti, kollektív értékek folyamatosan szemben állnak az emberi jogok érvényre engedésével, és hogy az egyén jogaival szemben a közösség jogaként megfogalmazott és kitüntetett jogok az érvényesebbek, akkor is, mikor a közösség nevében ölnek, pedig... *aki egy embert megöl, sokakat öl meg*. Nem egyszerűen azért, mert valóban sok generáció születhet még utánunk (s belőlünk) az emberiség jövőendő életsíkján, hanem azért is, azt hiszem, mert amíg élünk, egyenként is sokan, sokak vagyunk egyszerre: minden előző generációnk vére, hite, tudása, szenvedése, szenvedélye – génje és embersége is vagyunk. De akkor az, aki sokakat öl meg, külön-külön vagy együtt, hány emberiséggel végez? Vajon mi éltette, működtette bármikor is a tömegesen végrehajtott kivégzéseket, sortüzeket, mészárlásokat? Milyen hit, eszme, haszonelv, milyen félelem, s milyen egyedi vagy kollektív akarat vezette ezeket? Mík a csoportos ölés hajtóerői, mozgatói? Az a gondolat talán, hogy egyszerre végezni többekkel, sokakkal – istennek tetsző takarékosság: idővel, energiával, nyesanyaggal, bérrel, önerővel, talán még a kételyekkel és kérdésekkel is? Némelykor. Vagy esetleg a látványosság jól átékelhető felsokszorozódása az, a várható élmény töményesedése? Vagy a hatás megnövekedése a fenyegetés, a fegyelmzés, az elrettentés terepén – vagyis a büntetés céltudata. Vagy egyszerűen annyi csak, hogy essünk túl rajta hamarabb. Nem, én inkább az ördögnek hiszek, mikor az embert mosdatják valahol. A ceremonialitást pedig ne hagyjuk ki a számításból ilyenkor sem: a csoportos ölés mindig misztériumjáték is, passió, s a jól szervezett, olajozott gépezet működésének kontrollja, ami megelégedettség-érzést ígérhet mindig a „rendezőnek”.

Vajon csak a **szudáni** hivatalos hóhérság egyedi licence volt a lelakatolt fémkonténerbe zsúfolt kivégzendők víziója: a jajvaszékélő, hörgő embercsomag? Cikkeztek róla: a sötét kontinens embertelen elmaradottságáról. De akkor hova soroljuk a raktérbe gyűmösztölt hetvenegy halott menekültet itt minálunk? Mindig ide lyukadunk ki egy idő után: lehetséges ennyire érzéketlenül, lélektelenül, számító közönnyel pusztítani embertársakat: foglyokat, bűnözőket, ellenségeket, ellenfeleket, üzletfeleket, idegeneket? Egyszerűen egy légmentes kompressziós kamrába zárva? Nincs józan, egészséges ember, aki ezt egyáltalán megértené. Vagy mégis van? A gyilkos-agy? Ölni akár a forróság s a fagy „természetes” eszköze által is – ahogy Afrika kisdiktátorai tették, s bizonytalanság ma is még néhanap, s kétség, felelősség, lelkiismeret – csoportos ölés idején ezek aligha „játsszanak”... Caesar kalózból duplaennyit fojtatott meg egyszer! – hallom tanult barátom érvelését. De mégis: hogyan?! Csupán technikai kérdés lenne ez? Vagy számtan? Mohamed is egyszerre fejeztetett le 700 zsidó férfit. Hogyan történhetett ez – ma úgy mondja a tudálékos köznyelv: logisztikailag? Aztán egyszer csak találnak egy ezres tömegsírt egy víznyelőben az ISIS megszállta területen Szíriában, s tudjuk, hogy megvalósítás tekintetében egy ilyen tömeges kivégzés ma már semmi nehézséget nem jelent. Csak az a kérdés, hogy a döntés, egy ilyen megrendelés, az agyban vagy a zsigerekben, az ösztönökben vagy a reflexekben, vagy hol s hogyan keletkezik? Egy beteg agy számára csak egyszerű rekordok ezek is? Csak egy Guinness bekezdés az is, hogy Indonéziában egy

napon tizenkét hivatásos „hóhérlövész” egyszerre „dolgozott” egy megrendezett politikai „kivégző-színpadon” – szinte még humánusan is: hogy ne is tudd meg (ne tudja senki), pontosan melyikük lőtte le melyiket az elítéltek közül!

Szauz-Arábiában 47 **kivégzett** volt a legtöbb egyszerre nemrégiben, köztük egy siita pap. Ilyen kis számok már meg sem rendítenek minket, megnőtt a tűrőhatár? Akkor a Maros-utcai kórház kis tömegsírja 1945-ből is nyilván csak egy kishír-anyag? Már biztosan. Ahogy a líbiai Terhunéban is csak hús holttestet találtak pár hete. Apróbetűs. Mexikóban viszont 72 tömegsírt tártak fel mostanában szerteszét, s még mennyi lehet, ha 300 ezer halottal számolnak 2006 óta, amikor a szervezett bűnözés elleni katonai hadművelet megindult. De akkor Katyn 1941-ben, 15-20 ezer lengyel katonatiszt, tarkónlövés, tömegsír... az már igen? Vagy az odesszai mérszárlás (123 000 orosz és zsidó civil) 1941 őszén, s a többi hasonló, a pesti Dunapart, Auschwitz, Iasi, Srebrenica, Ruanda, Dél-Szudán? Mindig csak Auschwizot emlegetjük, pedig a nácioknak 40 000 különféle munka- és haláltáboruk volt Európaszerte! Az már igen? S végül csak „csendesen” írom még ide, nem háborogva, csak szomorúan, mai magunkra nézve közben, hogy talán ma is tömegsírok tucatjait ássák emberek sokfelé a nagyvilágban, lehet, csak kicsiket, s a legtöbb helyen egyszerűen megjelölve őket addig, amíg majd vége lesz egyszer ennek az mostani, ijesztő, elveszejtő endémiának is...

Kérdések, kérdések? Ahogy ott álltam 1974-ben az **Elésettek** Völgyében a grandiózus polgárháborús emlékmű előtt, egy kicsit tényleg megilletődtem, már bevallom. Nem egyszerűen a látvány miatt, hogy egy 152 méteres óriáskereszt áll egy szép hegytetőn, vagy amiatt, hogy ez mégis csak egy hatalmas hőstemető, 40-50 ezer ember sír-emlék-helye: a méretekkel én nem nagyon vagyok érzelmi viszonyban, se vallási kegyhelyekkel, rokonom meg egy is ha volt, tudtommal, aki ott elesett. Engem nem a monumentalitása vagy pompája, hanem az egyszerűsége rendített meg, hogy tehát: ez itt egy közös nemzeti hely, s a múlt hosszú, véres harcai után együttes esély arra, hogy az egymás számára gyűlöletes régi ellenségek megbékélhessenek. Az fogott meg, hogy egyáltalán ilyen is lehet valahol! Ma már tudom, hogy nincs ilyen! De akkor ott elhittem egy pillanatra, nem ismertem jól a történelmi részleteket, hiszen a diktatúra kiszivárogni kevés információt hagyott, bár már puhult. De még élt a Generalísimo, s a Franco nevű sugárúton autóztam végig naponta. Hogy a gigászi létesítményt tízezrek rabszolgamunkájával építette 18 év alatt, mint a fáraók a piramisokat (politikai s más rabokkal) – világgjárt embernek ez nem meglepetés. Hogy a hírhedett madridi Carabanchel börtönnel, amely az ország legkegyetlenebb helye volt, éppen egy időben lett készen? – turista az ilyenekbe sose lát bele. Hogy honnan volt rá a pénz? – talán érdekesebb, de a fontos mégis inkább az volt, hogy miért, s kinek épült. Főképpen nyilván önmagának s a nemzeti-falangista párthíveknek, saját szélsőjobb táborának, és saját (külön névsorba szedett) elesettjeinek. A köztársaságiakat csak kiásatta, és „erőszakkal” vitette be a közös sírba (tudtam meg évek után), többnyire azonosítatlanul és jelöletlenül, mert világossá vált akkorra, hogy túl nagy lett az emléképület – a célhoz és tartalomhoz is, s mert a politika – nyilván taktika.

Még ma is folynak a múlt-**feltárások**, de persze az utcákat már régen átnevezték. Más ország lett a spanyol, élhető, de a nép fele még ma is legszívesebben elbontaná az emlékművet, még mindig annyi a sérelem és a fájdalom. Franco nem csak a polgárháború, hanem a diktatúra áldozatainak százazreit is ott sirattatta volna el a nagykereszt alatt, de a 36 éves önkényuralom sem volt elég ahhoz, hogy ezt elérje: nem békültek össze az oldalak. Mert mi volt? Kegyetlen megtorlások, más-ként gondolkodók üldözése, cenzúra, személyi kultusz, fasiszta fajelméletek, rendőrvilág, ilyenek,

idővel valamennyire Európához „szelidülve”. S íme a polgárháborús „elszámolás” is: 200-250 ezer katona elesett a frontokon három év alatt, közben a fehér- és a vörösteror is kaszált, tisztogatott: 150-200 ezer emitt, 40-50 ezer kivégzett, meggyilkolt, meglincselt amott, s ráadásul a Falangisták győzelme után még a bosszú is (legalább 1951-ig) gátlástalanul aratott, közel százezer áldozattal: a nacionalisták halálbrigádjai által eltüntetettek, a kivégzettek meg a kényszermunkák során elhullottak. Akiket egyáltalán kerestek a kölföldre menekült tízezreken felül. Máig, tizenkilenc felnyitott, jeltelen tömegsírban már sokat megtaláltak, de még közel 40 000 a „hiány”. Legutóbb Malagában ástak ki 220 maradványt a régészek – 80 év után. Ja, és **Guernica**: a szimbólummá, festménnyé lett baszk kisváros, amelynek a németek és az olaszok általi 1937-es taktikai szőnyegbombázása (100 repülőgéppel) meg a tűzvész, amely követte, meg a vadászgépek gyilkos géppuskatüze körülbelül 200 civil életét követelte. Ez egy háborúban nem túl magas szám, de jelképnek épp elég, mert az a hétfő egyúttal a 'tömegpusztító fegyver' kifejezés születésnapja is lett. De vajon maga a Valle de los Caídos – tömegsír-e inkább, vagy csak tömegsír-emlékezet?

Lassan a kérdések is **elfogynak**. Nem azért, mert már mindent tudunk, ellenkezőleg. Csak az újabbakhoz már talán új tudásra is szüksége lesz a kérdezőnek. S elfogy a kérdés is akkor? A legjobb talán: ha az soha. Amíg kérdezni tudsz, esélye lesz, hogy tudsz válaszolni is, mikor majd tőled kérdez valaki. A fiam (tizenöt éves lesz még ebben az évben) azt kérdezte tőlem ma váratlanul: Apa, szerinted, legyen-e halálbüntetés? Ne legyen, mondtam azonnal, remélve, hogy kérdez tovább, de nem szólt semmit, ment dolgára, mint aki jó választ kapott, s éppen valami ölöset kezdett el játszani a tableten. Én meg csak néztem messziről, ahogy hullanak a keze alatt (s az egerétől) a vesztesek. Persze, ha ő veszít, dühösen visszakiabál a gépnek. Talán a játék inspirálta kérdésre? Vagy beleolvasott ebbe itt? Remélem, ezt még megbeszéljük. Nekem viszont azonnal egy új kérdés akadt a „tollamon”: Mi történne, ha a hivatalos kivégzéseket mindenütt, ahol még vannak, katonai lőtereken hajtánák végre, ugyanúgy, mint nemrég tették Csádban – a kötelező szolgálatra beosztott kiképző lőgyakorlatának egyik foglalkozásán? Képzelnék csak magunkat, akik voltunk még annak idején sorkatonák is, a csádi fiúk helyébe egy pillanatra! Bár én megtettem már valami hasonlót ötven évvel ezelőtt. Ha csak egy hónappal hamarabb vonultattak volna be, talán én is bevonultam volna Csehszlovákiába – az emberarcú szocializmus „prágai tavaszának” őszi eseményeire. A lehetséges részleteket nem gondoltam végig akkor, de azért elmeséltem később egy májusi születésű barátommal.

**Csádon** kívül még 55 országban törvény tartja életben a halálbüntetést, ha többségükben egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán kerül sor végrehajtására is. Tavalyig 142 államban töröl-





tetett el, néhány helyen pedig van is, nincs is, ahogy maga az ország is: függően elismertetésének állapotától. (Van, ahol csak a büntett súlyosságától függ, végrehajtnak-e.) De tényleges kivégzést 2019-ben csak 657 alkalommal jelentettek összesen, húsz országból, és semmit sem jelentettek (államtitokká nyilvánították), de számon tartja a világ az első „helyezett”: Kínában körülbelül 4 000 végrehajtott kivégzésre kerül sor évente, a korábbiak átlagában becsülve. S talán még vagy huszonöt ezren szerepelnek „várólistán”, azaz halálsoron. De a ténylegesen „lejelentett” **kivégzések** elsöprő többsége is csak négy országnévhez köthető: Irán, Irak, Szaudi-Arábia és Egyiptom, de Jemen és Észak-Korea is erősíti az élvonalat, Szomáliát és Szudánt előzve. „Darabra” az USA is az elsők között „fut”, de a végrehajtások többsége hosszú évek óta sok államában szünetel, bár igen erős „lobbistái” vannak a támogatóknak is. De mit szólna a világ, ha például Kalifornia Államban egyszerre kivégzőosztag elé állna a halálraítéltek sokéves „várólistája” (740), vagy Texasban (329), ahogyan javasolják némelyek? Vagy ha Utahban is engedélyeznék újra a halálosztás „életbehívását”, hiszen törvényileg lehetne? S ha ráadásul tovább csökkentené a kivégezhetőek életkorát egyik-másik állami törvényhozás? (1988 óta itt-ott már csak 16 év.) E végleges büntetésnemet a történelemben időről időre megpróbálták betiltani, akadályozni, felfüggeszteni, elhalasztani, vagy egyszerűen csak vitatni. Néha, egy-egy időszakra sikerrel is. A japán Szaga császár 818-ban megszüntette, s ez 338 évig érvényben volt. De aztán visszaestek ők is. Azóta újra van, és sokan várnak rá a halálsoron, ám ott az a rend, hogy csupán órákkal előbb közlik velük, ha majd ők lesznek „soron”.

Kínában is volt egy rövid „botlás” a **Tang** dinasztia idejében: 747-től 12 évig szünetelt, de aztán egy lázadás újra meghozta hozzá a „kedvet”. Talán a hasznot is? Róma is próbálta időnként száműzetésre enyhíteni, cserélni, de Septimius Severus visszahozta népének az ölésbüntetést, s aztán már maradt. II. Lipót is megszüntette a Toscanai Nagyhercegségben már 1786-ban, bár az már a felvilágosult abszolutizmus kora volt, s végig Európában ez lett az irány, csak aztán ott is, itt is visszaállt. S így volt végig: itt nyert, ott veszített a halálraítélte. Németország az 1848-as forradalom idején majdnem eltörölte, és utána is sokáig vitatták (ahogy román, portugál, holland törvényhozók is), hogy legyen-e, de végül Bismarck győzött, és maradt a régi rend, a törvényes halál, amely aztán a 20. századra meg még új lendületeket is kapott, da ezt már mindenki ismeri. Mennyi pro meg kontra vélemény volt hát ebben az ügyben, én meg milyen könnyedén kimondtam egyet a gyerekeknek! Pedig még itt lennének a buddhisták is, azzal, hogy megtorlasként nem, de megelőzésül igen, habár már a legelső fogadalom is (az ötből) tilt minden életpusztítást. Vagy ott az országszervező hódító, a nagy Asóka király Észak-Indiából, aki iszonyatos mézárulásairól volt hírhedt, amíg egyszerre csak megjámborodott, toleráns, erőszakmentes, könyörületes lett a hátralevő életére, és még a halálbüntetést is eltörölte. Majd visszaállította más.



Feljegyezték: I. Erzsébetnek 45 uralkodói éve alatt 89 ezer végrehajtott halálos ítélete született! (Csak aláírni is mekkora királyi aktivitás és felelősség lehetett!) S vajon még hány embert végezhettek ki „feketén” az idő alatt? VIII. Henrik „csupán” 72 ezer embert lógattatott fel vagy nyakaztatott le 38 év alatt. Mit számított ezekhez képest az a pár peches feleség? Élet vagy halálbüntetés? Nem lehetett soha, és ma sem is lehet nem szembesülni e kérdéssel senkinek, legfőljebb megpróbálhatja homokba dugni a fejét. Már VII. Pál is bírálta a kivégzéseket korábban, de végül Ferenc pápa volt, aki 2017-ben javasolta (amit II. János Pál vetett fel előtte), hogy írják át a Katekizmust, mert *a halálbüntetés ellentmond az Evangéliumnak: önkényes döntés egy emberéletről, amely szent a Teremtő szemében, és csakis Isten lehet az igazi bíró.* Bátorság volt ezt kimondani (kellően támadják is érte), hiszen olyan egyházi „érvek” szóltak, szólnak a halálbüntetés mellett ezer éve már, mint Alexandriai Szent Kelemen és az erkölcssteológus püspök, Szent Alfonz tanításai, s ezen túl a pápák hosszú sora, akik is kiálltak mellette. (Bár 1969-ben Vatikán mégis eltörölte!) Aquinói Szent Tamás egyháztanító, a keresztény misztika Angyali Doktora szinte még követelte is: *Egy orvosnak is amputálnia kell a megfertőzött végtagot!* – a közjó megvédése érdekében – természetesen. XII. Piusz szerint: ilyen esetben *az állam (a közhatalom) nem is veti fel az egyén élethez való jogát*, mert azt az a személy már eldobta magától. De melyik állam, Szenséges Atya? Mindegyik? Pedig ő már a 20. század második felében állította ezt! Míg Hippói Szent Ágoston püspök, filozófus 1600 éve mondta még, hogy *nem gyilkol az, ki parancsnak engedelmeskedik*, mint ahogy a kard is csak eszköz... És hogy a *Ne ölj!* parancs sem vonatkozik azokra, *akik isten akaratából háborúskodnak.* Ő pedig Szent Pál apostol nyomában járva állította ezt, aki szerint: *a kardot viselő államhatalom isten szolgája*, tehát jogos a halálbüntetés elrendelése általa. Rég volt.

Nem vagyok képzett **hitvitára** (az – erről – már múlt s jövőndő pápák, tudósok dolga lesz), pedig ezen érveléseknek talán minden mondata ma minden másként gondolkodót szinte kiszögezne – vitára s kétkedésre! Csak a közbeszéd egyetlen kérdése még, amihez hozzászólni próbálkozom. A japán Zen buddhizmus emlegeti azt a bizonyos kardot, amit Pál magasra emelt, csak más fogalmazásban: *A kard, amely igazságosan öl, ugyanaz a kard, amelyik életet ad.* Vagyis a Zen is mellette volna a halálbüntetésnek? Egy agresszív megölése – sok ártatlan megmentése – hirdeti. Egy másik, az indiai buddhista ág pedig azt a kérdést tesz fel, sajátmagának: *Ha megölsz egy gyilkost, vajon hány életet mentesz meg?* Miközben pedig kinyilatkoztatásszerűen hirdeti: *Se önvédelemből, se bosszúból, legfőljebb csak a nagyobb szenvedés elkerülése érdekében!* Jaj, kisfiam, hogy mennyire nem egyszerű a válasz sehol sem, ha az ember nem elégszik meg az első gyors kérdezz-felelettel! De mégis: *Aki egyet megment, egész világot ment meg.* Ezt már egy talmudi hős (vagy rabbi) jelentette ki évszázadokkal ezelőtt, azóta használják, értelmezik bizonyos emberi magatartás leírására, minősítésére. Noé fiának, a vízözönt túlélő Noách-nak hét törvényét szintén a Talmud Szanhedrin traktusában rögzítették a hit bölcsei. Ezek egyike is (nem meglepetés): *Ne ölj!* Eszerint az emberi élet értéke nem számszerűsíthető, tehát egyetlen emberélet kioltása is egyet jelenthet az egész világ elpusztításával, hiszen a meggyilkolt ember számára a világ nem létezik többé. Vagyis, ha az ember megment egyetlen életet, tényleg egy egész világot menthet meg... Az okfejtés egyszerűsége természetesen csalóka, nem véletlen, hogy egy emberöléssel vádolt személy ítéletének meghozatalnál vitatkoztak felette valaha a bölcsek. 23 magasabb rangúra volt közülük szüksége a halachikus bíróságnak csupán csak az ítélethez is, s legalább 13 igen kellett a végrehajtáshoz is! Ennél kevesebbnél kockázatos lenne jól dönteni – állították.

Viszont a modern **Izraelnek** máig összesen két halálos ítélete született s hajtattott végre: az egyik 1962-ben Adolf Eichmanné, aki a háború utáni zsidóság életében, szemében, szívében a Moloch, az eredendő Gonosz megtestesülése volt, maga a Sátán – isten rejtőzködő, kísértő megnyilvánása, a nevesincs, megkérdőjelezhetetlen Rossz. A másik ítélet egy katonatiszté volt, akit a függetlenségi háborúban kémkedéssel és hazaárulással vádoltak meg, de az ő ítéletét a bíróság később megbánta, visszavonta, s elismerve a tévedést, az állam újratemette őt. Azóta is vitatkozik az ország a halálbüntetés joga felett. (Még elítélt terroristákon sem hajtották végre soha.) Vagyis tehát *egy egész világot ment meg, aki egyet is akár?* Mélyebb elemzésébe e mondatnak már nem bocsátkoznék ebben a műben, de az irodalmi szépsége kétségtelenül megkapó, így lehetett a *Schindler listájá*-nak is vezető gondolata. Mert kiállni valakiért, vagy valamiért, egy életért, egy igazságért, akár egyedül is, szemben akár egy egész a világgal – talán a legfontosabb lépés lehet abba az irányba, hogy az ember megpróbálja megmenteni az egész emberiséget... Giordano **Bruno**, az egész emberiség számára alapvetően fontos tudományos tézisek zseniális kigondolója is máglyán végezte egy egyszemélyes küzdelemben alulmaradva, ahogy ez ma már kisiskolások számára is igazi, szép, régi mese. Az inkvizíció ilyenféle gyilkos túlkapásainak bírálóival szemben az a hivatalos (vagy szélsőséges?) álláspont, hogy Bruno túlértékelte önmagát, túlbecsülte tudását, túl magasra tartotta saját hitét, arrogánsan és önhittén bánt az egyházzal, ezért következhetett be (egyébként helyesen, állítják ezen nézet képviselői), ami történt. Az egyéni jog a köz jogával (a köz javával) szemben alulmaradt. (Éppen, ahogy a kínai filozófia s a máig érvényes igazságszolgáltatási gyakorlata is hirdeti.) A humanistább múltkritikusok sokféle érveléssel élnek e szemlélettel s ezekkel az elvekkkel szemben, nem sorolom őket, csak egyetlen véleményt kísérek meg megfogalmazni még itt és most, amely bizonyosan a magamé is. Nem volt soha a történelemben, s ma sem létezik olyan egyház, államszervezet, világhatalmi tömb vagy gazdasági, uralmi, eszmei csoport, amelynek szemernyi joga, indoka, igazolása lenne, lehetne arra, hogy önmagát többre, nagyobbra tartsa, értékeli, becslje, mint amennyit egyetlen egy valaha is megszületett vagy élő ártatlan emberélet ér...

**Diaboli multa nomino?** – *A sátánnak csak neve van?* Nincs tehát teste – csupán csak anyaga? Nincsen alakja – csak állandósult létformája a képzeletünkben? Nincs szőrös karja, patája, égető szeme, fagyos bőre, bűzös lehellete, rohasztó aurája – hiszen csak megfoghatatlan szellemi hatalom, tapinthatatlan ártalom, érzhetetlen lelki televény? Csak neve van? De ma már nem félünk attól, hogy ha megnevezzük, testet is ölt – mint valaha hittük. Vagy még igen? Mi hát a neve? Emberölés? Ördög, Démon, Gonosz, Rémmé, Kígyó, Yama, Dis, Emma-O, a Szükség maga – mint valamelyik geo-történelmi „keresztségben” hívatik? Vagy: teufel, devil, csjort, archfiend, iblisz, diábl, mára, dybukk, devla – mint nagyobb kulturnyelvek szerint? Belzebub, Lucifer, Mefisztó, Apollyon, Abbadon, Belfegor, Aszódeus, Woland, Titokzatos Idegen – mint sokféle szépirodalomban? Avagy krampusz, patás, pokolfajzat, kalánfűlű fenevad, ogre, az alvilág istene, a levegő hatalmasságainak fejedelme, ürdüng, monstre, fene, sátánfajzat, hétfejű-tízszarvú sárkány, ahogyan a gyermekmesékben rettegjük őket? Azazel, Belial, Sammael, Mammon, Szemjasza, Moloch, Thamuz, Móle, Incubus – a közbeszédben már fellelhetetlenül, de régi köziratok, közirodalom lapjain azért még meg-megnevezetten? Vagy Kísértő Kígyó, Bukott Angyal, Világ Fejedelme, Sötétség Hercege, az Ellenség, Pokol Angyala – mint mindenféle szent mítoszok legelső rossza? Az Ellenszegülő talán, vagy a Demiurgosz? Isten kegyéből kivett kerub? Avagy csupán a homo sapiens sapiens valamelyik folytonosan megújuló és önmaga által újjáteremtett önalakváltozata, önistenképe a sátán, az

értelmes, a humánus, a bölcs, a modern, a tanult, a csillagokba törő, révedő emberé, ahogyan az ősi, a mítikus, a gyökeret verő, a sárból építő, az önteremtő emberé is volt időtlen idők óta?! Önmagunk pusztító, irtó, gyilkoló, erőszaktevő, vallató, faggató, kínozó, megtörő, megalázó, meggyötrő, bántó, sértő, gyalázó, goromba alakváltozata is, akivel együtt élünk biológiai-lelki-társadalmi szimbiózisban, elszakíthatatlanul? Mi magunk vagyunk a sátán? *Sapientia sat* – A bölcsnek ennyi elég? De vajon frissült-e eleget a memóriabázisunk is ebből a negyvennégyezer szóból itt? Mert bevallom, én annyit tanultam ez alatt az idő alatt, amíg mind leírtam, hogy el sem mondhatom...

2017–2020



**Utóirat** (akár egy levélben). Lám, befejeztem, s még mindig élek. Ezt azért éreztem megemlíthetőnek, mert ezen az íráson az utolsó pár száz javítást, igazítást, pontosítást, visszaigazítást vagy rontást már a világjárvány első hullámának bezárt hónapjai alatt tettem, többféle lényeges ok miatt is számolva azzal az egyszerű, de nem irreális lehetőséggel, hogy ezt a hosszúra terjedt munkát esetleg nem tudom majd befejezni. Minden patetikuság nélkül írom ezt. Egyúttal el lehetett gondolkodnom azon a kérdésen is, hogy ha holnaptól, egy megvalósulhatatlan forgatókönyv szerint, tényleg teljes karantén lépne életbe a glóbuszon mindenütt, vagyis az a rettenet és pusztítás, amely néhány helyén a világnak a múlt hónapokban dúlni kezdett, s úgy tűnik, még dúlni is fog hosszú ideig, megmaradna velünk (talán örökre), vajon milyen irányt venne, vehetne az emberölés rémtörténetének újabb fejezete? Ilyen durva és sikeres konkurencia mellett, mint a Covid-19, a homo

occisokkal mi lenne – karanténba zárva? Kílógná, kitörne, kiszabadulna, mint egy vírus, hogy teljesítse a rá mért „emberi” küldetését? Vagy elégedetten nézné, ahogy a járvány teszi a „dolgát” – helyette is? Vagy dülva-fúlva ölné, akit ér, kinyírná saját családját, környezetét, járványorvosait? Mert a jelzések s a statisztikák is mintha ezt a képzetet igazolnák: az elmúlt hónapok alatt (Magyarországon is) „megizmosodtak” a családon belüli erőszak (gyilkos) indulatai is. Vagy inkább a digitális internetvilág új lehetőségeit, ölésútjait keresné a homo occisor a vesztegár alatt? Miközben mi többiek sokan még azt sem tudjuk igazán, mitől kellene félnünk majd egy lehetséges járványjövő esetén. Persze ez is csak az egyszerűbb emberölők problémája volna. A nagyban ölköz szabadsága végtelen lehetne a vesztegár idején is: járványokkal játszózni, emberszereplők nélküli atomcsatákat vívni, ki-kirobbantani helyi kiberháborúkat – és ölni, ölni az ölés személyes kontaktusa nélkül is, újfajta ölélmények szerint. Miközben a technika robbanásszerűen táguló kínálata pedig megsokszorozná a régi, létfenntartó és fajmegtartó ösztönök gerjesztette pusztító erőket is (s a rituásokat) az emberegyedekben... De hát miféle mese-jövőképpel ijesztgetek én?!

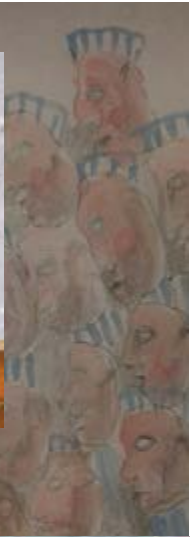
Inkább legvégül **bevallok** még valamit még – legmélyebb személyes bugyraimból: hogy álomban néha öltöm már én is, persze önvédelemből, de mégis. Lehet, más is már: legjobb olyankor a gyors felébredés. Ez azonban nem mindig sikerül egy pillantás alatt (az elalvás sem megy már könnyedén, s az álomban egy perc is lehet ezer év), s emiatt megtörtént már, hogy ébredés helyett kénytelen voltam átélni a legutolsó pillanatokat, mozdulatokat, érzéseket is – az öléből. Az álmodó emberek – sok millió álomleírás és -fejtés szerint – attól rettegnek s rettennek meg kétségbeesetten, hogy átélik a meggyilkoltatásukat, s hogy akkor megéri őket a saját haláluk, még ha istenhez való közelkerülés is lehet ugyanakkor. Pedig talán jobban megrettennének attól, ha megérintené őket a másokat-ölés borzasztósága: az ördöggel való találkozás. Hasztalan hát a rotterdami Erasmus „író toll-humánuma” is: *Iter ad mortem durius, quam ipsa mors* – talán senki sem tanult belőle! Hogy a *halálba vezető út nehezebb, mint maga a halál?* Balgaság?

Mire gondolt vajon? A hosszan tartó kínzásra, erőszakra, kegyetlenkedésre, amiben embereknek – olykor – részükhöz lehet? Vagy egyszerűen csak az emberéltre magára, amely a halált általában – rövidebb-hosszabb időre – megelőzi, s valóban lehet sokkal nehezebb? Az a bizonyos **utolsó** kis tördékítő – magamat figyelve, mérve – egy ébren a legkritikább esetben, talán sohasem érzett elképesztő indulat volt, egy indulat-köteg, talán féktelen düh egyetlen pillanata, szinte valamiféle érthetetlen vággyá elszabadulva, elsőprő s talán félelemből született végrehajtási erő. Így ért engem az az idő-ütés, valahogy így érzékelttem legalábbis, s hogy fáj nagyon. Talán, hogy végre véget érjen? Vagy hogy miért éppen én élem át? Hiszen nem tenném, ha tehetném, de mert nem tehetem, teszem. Persze, lehet, valami egészen más belső ok, lelki történet, biológiai készlet megfogalmazódása, kifejeződése volt ez az egész, gyerekkor orvoshoz, ha már nem vagyok képes ébren és egyedül szembenézni vele! Melyik válasz az igazi? Csak majd a pszichoanalitikus „boncasztalán”?

A **hóhérok** mindig hideg munkatechnikát írnak le, ha mégis mesélnek néha „viselt” dolgairól. A mesterlövészek fegyelmzett gondolatlanlanságot határoznak meg, mikor a végrehajtás folyamatát ismertetik szűk szakmai körben. A szuronyroham résztvevői (a túlélői) pedig csak a felajzott, kábult, szinte öntudattalan elszántságra emlékeznek. A sorozatgyilkosok persze egészen hosszú, tartalmas, részletes érzésmeséket fogalmazhatnak meg (persze, hiszen nekik az emlékezés a terápia), ha véletlenül memoár-írásba kezdenek egy halálos vagy életfogytos ítélet farvizén. Ki mint öl, úgy íté. De a másik oldal, az áldozat utolsó pillanatairól szinte semmit sem tudunk (hiszen hogyan

is!). Az azutáni pillanatról beszélek most, amit akkor él meg az emberfia, amikor az ellenséges szuronyroham már itt van, az én lövészárkom szélén zúdul előre, felém, amikor az ítéletvégrehajtó már fellépett mellém a pulpitusra, vagy amikor a rablógyík, aki betört a házámba, már éppen az ágyam fölé hajol. De ennél egyszerűbben is megfogalmazhatom: amikor mindjárt véget ér az élet éppen, s én ezt már tudom. Hogy akkor mit érzek! De persze nemigen tudom. Néhány később kiegészített leírás, látomásos médiumok fantáziái, ez minden lehetséges beszámoló (s az okkult mesék), meg az írói képzelet (ha az is meri). De mégis, én azt hiszem, csak az a töredékidő lehet ugyanolyan rettenet, indulat, düh, érzéssencia, fájdalom és félelem, mint amit én éltem át a leírt s elkerülhetetlennek megélt álomvégek szűrt fényű másodperceiben. Hiszen az ölés is maga a halál! A kés mindkét végén Ő van... *Hamupor és árny vagyunk* – állítólag... **Pulvis et umbra sumus.**





**Hátlapokra vagy jót, vagy semmit!** Erre a (saját) parafrázisra is tekintettel – s hogy már megint nekem kell magamról –, gondolom én, hogy egy idő (s egy életkor) után mindig ugyanazt kellene írni, mint az előzőre, legföljebb még egy sort, ha közben valami megjelent hátlapszó nélkül is – másutt. Meg esetleg a Kossuth-díj. Mert egyéb mi fontos? Szinte minden lezárult, ami volt: születés, élet (iskolák, oklevelek, családcsinálás, munkák, elismerések, kalandok, utazások, kísérletek)... a többire meg egy darabig talán még várni kell. Ha valaki meg nem sűrgeti! Ez a könyv egyébként majdnem erről szól: az emberölés történetének sajátos summáriuma, meg amit még én hozzágondoltam. De vajon eleget-e – a memóriabázis felfrissítéséhez? (Én már álmomban is folytatom a saját, sokkolónak szánt felsorolásaimat meg történeteimet.)



Írd ugyanazt, csak másképp! – javasolta a szerkesztő. Elővettem egy pár korábbi hátlapot, de viszadöbbsentem: de hiszen ezek már nem én vagyok, talán már az adatok sem! Én már az vagyok, aki (vagy ami) ezekből mind kimaradt: amiket nem tanultam meg az iskolákban, amikért nem tüntettek ki, a meg nem született gyerekeim vagyok, a meg nem írt könyveim, a helyek, ahol sohasem jártam, s a dolgok, szerelmek, tettek, vágyak, amiket sose próbáltam. A halál, például... A fenti fotót az illusztrátor készítette rólam nemrég, most átküldte e-mailben a többi rajzzal együtt. Először azt hittem: ez is csak egy műalkotás, fotográfika, talán magamra sem ismertem azonnal. Azt mondta: negatív lenyomat. Megtalálta a szót! Pedig csak az életről akartam írni, s hogy arról még mit taníthatok meg a tizenöt éves „kapitánynak”, Samunak, de ez alkalommal egy másik parafrázis átírta ezt: Ha azt akarod, hogy életnek hívhasd majd, amit végigéltél, készülj közben a halálodra is!

